

บทที่ ๒

แนวคิด ทฤษฎี และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเรื่อง “การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของสถานีวิฑูษุมชนวัดเนินมะคึกนาราม ตำบลน้ำร้อน อำเภอเมือง จังหวัดตาก” ศึกษาได้ศึกษาและค้นคว้าเอกสาร และรายงานการวิจัย ทบทวนแนวคิด ทฤษฎี และวรรณกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำมาเป็นแนวทางในการศึกษาค้นคว้า นาสื่อนอเนื้อหาตามลำดับ ดังต่อไปนี้

- ๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้า
- ๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารกิจการคณะสงฆ์ด้านการเผยแผ่
- ๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับการสื่อสาร
- ๒.๔ แนวคิดเกี่ยวกับสถานีวิฑูษุมชน
- ๒.๕ ข้อมูลพื้นที่วิจัย
- ๒.๖ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
 - ๒.๖.๑ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการเผยแผ่
 - ๒.๖.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการบริหารกิจการคณะสงฆ์
 - ๒.๖.๓ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับวิฑูษุมชน
- ๒.๖ กรอบแนวคิดในการวิจัย

๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้า

จากการทบทวนแนวคิดเกี่ยวกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้า ผู้วิจัยได้ ประมวลมาจากแนวคิดของนักวิชาการ โดยจะนำเสนอในประเด็นที่เกี่ยวกับการเผยแผ่ พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้า ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๒.๑.๑ วิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้า

เมื่อพระพุทธองค์ตรัสรู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า และเสวยวิมุตติสุข พอสี่ปดาห ที่ ๗ ผ่านไป พระองค์เสด็จจากกรมไมราชาयณะ กลับไปยังตอนอชปาณโคธ ทรงคำนึงถึงการที่จะทรง แสดงธรรมโปรดประชาชน ในขั้นแรกพระองค์ทรงมีความชวนชวายนอยเกิดความท้อในการที่จะแสดง ธรรมโปรดสัตว์ เพราะทรงเห็นวาทธรรมที่ทรงคนพบด้วยการตรัสรู้นั้น เปนสิ่งอันล้าลึก ยากแก่ผู้ที่ยังยึด ติดในกามคุณจะรู้ได้ แต่ท้ทรงตระหนักในหลักความจริงว่า มนุษย์แตกต่างจากสัตว์ทั้งปวง มนุษย์เป็น เวไนยสัตว์ คือ เปนสัตว์ที่แนะนำสั่งสอนได้ แต่ถึงกระนั้นมนุษย์ก็ยังมีระดับของความแตกต่างในความ พรอมทางดานสติ ปัญญา ความรู้ ความสามารถ และคำอาราธนาของทาวสหมับดีพรหมว่า “พระองค์

ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาคได้โปรดแสดง ขอพระสุคตเจ้าได้โปรดแสดงธรรม เพราะสัตว์ทั้งหลายผู้มี
 ธุลีในตาน้อยมีอยู่ สัตว์เหล่านั้นย่อมเสื่อมเพราะไม่ได้สดับธรรมเพราะจักมีผู้รู้ธรรม” พระองค์จึงได้
 ทรงพิจารณาเห็นสัตว์เปรียบเหมือนดอกบัว ๓ ประเภท คือ บัวใต้น้ำ บัวเสมอน้ำ และบัวเหนือน้ำ ที่มี
 ความแตกต่างกัน^๑

ดังนั้น วิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระองค์ จึงเริ่มมีขึ้นทั้งหลักการ และหลักปฏิบัติ
 แตกต่างกันไปตามกาลเทศะ และบุคคลที่จะทรงสั่งสอน

สิ่งที่ควรทำความเข้าใจอีกอย่างหนึ่ง ได้แก่ ลักษณะงานสอนซึ่งแตกต่างกันตามประเภท
 วิชาอาจแยกได้เป็น ๒ ประเภท คือ วิชาประเภทชี้แจงข้อเท็จจริง เช่น ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์
 เป็นต้น การสอนวิชาประเภทนี้ หลักสำคัญอยู่ที่ทำให้เกิดความเข้าใจในข้อเท็จจริง การสอนจึงมุ่ง
 เพียงหาวิธีการให้ผู้เรียนเข้าใจตามที่สอนให้เกิดพหุสัจจะเป็นส่วนใหญ่ ส่วนวิชาอีกประเภทหนึ่ง ซึ่ง
 เกี่ยวด้วยคุณค่าในทางความประพฤติ โดยเฉพาะวิชาศีลธรรม และวิชาจริยธรรมทั่วไป การสอนที่จะ
 ได้ผลดี นอกจากให้เกิดความเข้าใจแล้ว จะต้องให้เกิดความรู้สึกมองเห็นคุณค่าความสำคัญ จนมีความ
 เลื่อมใสศรัทธาที่จะนำไปประพฤติปฏิบัติด้วย สำหรับวิชาประเภทนี้ ผลสำเร็จอย่างหลังเป็นสิ่งสำคัญ
 มาก และมักทำได้ยากกว่าผลสำเร็จอย่างแรก เพราะต้องการคุณสมบัติขององค์ประกอบในการสอน
 ทุกส่วน นับตั้งแต่คุณสมบัติส่วนตัวของผู้สอนไปทีเดียว ยิ่งในงานประดิษฐานพระพุทธศาสนาที่จะให้
 คนจำนวนมากยอมรับด้วยแล้วยิ่งเป็นเรื่องสำคัญมาก ฉะนั้น การพิจารณาเทคนิคและวิธีการเผยแผ่
 พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้า จึงเริ่มตั้งแต่คุณสมบัติของผู้สอน^๒

จากความหมายของความคิดเห็น ที่นักวิชาการได้แสดงทัศนะไว้ดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยจึง
 ได้สังเคราะห์แนวคิดหลักเกี่ยวกับวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้า ดังตารางที่ ๒.๑

ตารางที่ ๒.๑ แสดงการสังเคราะห์แนวคิดหลักที่นักวิชาการ และนักวิจัยทำการศึกษา
 เกี่ยวกับวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้า

นักวิชาการ/นักวิจัย	แนวคิดหลัก
พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) (๒๕๓๑, หน้า ๖ – ๒๖)	๑. วิธีการให้ผู้เรียนเข้าใจตามที่สอนให้เกิด พหุสัจจะ ๒. ความรู้สึกมองเห็นคุณค่าความสำคัญ จนมี ความเลื่อมใสศรัทธาที่จะนำไปประพฤติปฏิบัติ

^๑วิ. มห. (ไทย) ๔/๘/ ๑๒ - ๑๔.

^๒พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **เทคนิคการสอนของพระพุทธเจ้า**, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธ
 ธรรม , ๒๕๓๑), หน้า ๖ – ๒๖.

๒.๑.๒ คุณสมบัติของผู้สอน หรือนักเผยแผ่

ความจริง ผู้สอนหรือนักเผยแผ่ที่ดีต้องสร้างบุคลิกภาพที่น่าเคารพเลื่อมใสแก่ผู้ที่พบเห็น หรือผู้ฟัง จะเห็นว่า พระพุทธเจ้าทรงมีพระลักษณะทั้งทางด้านความสง่างามแห่งพระวรกายทั้งดงามมี พระสุรเสียงที่ไพเราะน่าฟังใจควรแก่ศรัทธาปสาทะทุกประการ ทรงมีพระมหาบุริสลักษณะ ๓๒ ประการ และอนุพยัญชนะ ๘๐ ประการ^๓ พระฉวีวรรณผุดผ่องดังทอง นาดู น่าเลื่อมใส ส่วนพระสุรเสียงก็ ไพเราะ สุภาพสละสลวย แจ่มใส ชัดเจน นุ่มนวล ชวนฟัง กลมกล่อม ไม่พรวด ซึ่ง กังวาน ดุจเสียง พรหม สำเนียงใสไพเราะดุจนกการเวก

พระพุทธศาสนา ถือว่าผู้เผยแผ่กับผู้ฟัง หรือผู้สอนกับผู้เรียนนั้นมีความสัมพันธ์กันในฐานะ กัลยาณมิตร นักเผยแผ่พุทธธรรมที่ดีจึงมีลักษณะคุณสมบัติซึ่งเป็นองค์ของกัลยาณมิตร ดังนี้

๑. ปิโย เป็นที่รักเป็นที่พอใจ คือ เข้าถึงจิตใจ สร้างความรู้สึกสนิทสนมเป็นกันเองชวนให้ ผู้ฟังอยากสนใจที่จะซักถาม

๒. ครุ เป็นที่เคารพ คือ มีความประพฤติเหมาะสมแก่ฐานะ ชวนให้เกิดความอบอุ่นใจ เป็นที่ ฟังได้อย่างปลอดภัย

๓. ภาวนีโย เป็นที่ยกย่อง คือ มีความรู้จริง ทรงภูมิปัญญาแท้จริงและเป็นผู้ฝึกฝนปรับปรุง ตนเองอยู่เสมอ เป็นที่ยกย่องน่าเอาอย่าง ทำให้ผู้ฟังเกิดศรัทธาได้

๔. วัตตา เป็นนักพูด โดยอาจจะเลือกใช้วิธีการเผยแผ่ในรูปแบบต่าง ๆ เพื่ออธิบายให้ผู้ฟัง เข้าใจ

๕. วัจะนักรชะโม เป็นผู้อดทนต่อถ้อยคำ คือ พร้อมที่จะรับฟังคำโต้เถียง คำล่วงเกินคำ ตักเตือน วิพากษ์วิจารณ์ต่าง ๆ อดทนได้ไม่เบื่อหน่าย ไม่เสียอารมณ์ แม้บางครั้งอาจถูกต่อต้านจาก ลัทธิภายนอกมาขัดขวางต่องานเผยแผ่

๖. คัมภีรัญจะ กะถัง กัตตา เป็นผู้พูดถ้อยคำลึกซึ้งได้ ให้ผู้ฟังเข้าใจได้ง่าย นักเผยแผ่ที่ดี จะต้องมีความรู้ในศาสตร์หลาย ๆ อย่าง และต้องฉลาดในการเลือกใช้วิธีเผยแผ่แบบต่าง ๆ เพื่อให้ เหมาะสมกับผู้ฟัง เพื่อให้เกิดศรัทธาและยอมปฏิบัติตาม

๗. โน จัญฐาเน นิโยชะเย ไม่ชักนำในอฐานะ ไม่ชักนำผู้ฟังให้เดินผิดทางไปนอกพุทธดำรัส แต่ต้องรู้จักชักจูงแนะนำในทางที่ถูกที่ควร^๔

นอกจากนี้ คุณสมบัติของนักเผยแผ่ที่ดี ยังมีอีกประการ ดังนี้

๑. มีความกรุณาเป็นพื้นฐานของจิต

๒. ไม่ถือตัวหยิ่งโส

^๓พระมหาบุริสลักษณะ ๓๒ ประการและอนุพยัญชนะ ๘๐ ประการ ดูภาคผนวก, หน้า ๑๒๙.

^๔อง.สตุตถก (ไทย) ๒๓/ ๓๗ / ๕๗.

๓. มีความอดทน ใจเย็น
๔. มีความยุติธรรม ไม่เห็นแก่หน้า
๕. มีความรอบคอบ
๖. มีความประพฤติน่าเคารพบูชา
๗. รู้จักภูมิสติปัญญาของผู้ฟัง^๕

จากความหมายของความคิดเห็น ที่นักวิชาการได้แสดงทัศนะไว้ดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยจึงได้สังเคราะห์แนวคิดหลักเกี่ยวกับคุณสมบัติของผู้สอน หรือนักเผยแผ่ ดังตารางที่ ๒.๒

ตารางที่ ๒.๒ แสดงการสังเคราะห์แนวคิดหลักที่นักวิชาการ และนักวิจัยทำการศึกษาเกี่ยวกับคุณสมบัติของผู้สอน หรือนักเผยแผ่

นักวิชาการ/นักวิจัย	แนวคิดหลัก
แสง จันทร์งาม (๒๕๒๖, หน้า ๒๔ – ๓๐)	๑. มีความกรุณาเป็นพื้นฐานของจิต ๒. ไม่ถือตัวหยิ่งยโส ๓. มีความอดทน ใจเย็น ๔. มีความยุติธรรม ไม่เห็นแก่หน้า ๕. มีความรอบคอบ ๖. มีความประพฤติน่าเคารพบูชา ๗. รู้จักภูมิสติปัญญาของผู้ฟัง

๒.๑.๓ จุดมุ่งหมายในการสอนของพระพุทธเจ้า

ส่วนเรื่องจุดมุ่งหมายในการสอนเป็นเรื่องที่พระพุทธเจ้าทรงคำนึงถึง เพราะจะนำไปสู่เป้าหมายที่กำหนดไว้ได้ โดยต้องมีเนื้อหา หรือเรื่องที่จะสอน มีตัวผู้เรียนหรือผู้ฟัง และวิธีการสอน ครบถ้วนทุกอย่าง พระราชมุนี ได้แยกเป็นข้อ ๆ ดังต่อไปนี้^๖

๑. ทรงสอนเพื่อให้ผู้ฟังได้รู้แจ้งเห็นจริงในสิ่งที่ควรรู้ควรเห็น จุดมุ่งหมายข้อนี้หมายความว่า ทรงสอนให้รู้แจ้งเห็นจริงเฉพาะเท่าที่จำเป็นสำหรับสาวกนั้น ๆ สิ่งใดที่ทรงรู้แล้ว แต่เห็นว่าไม่จำเป็นสำหรับผู้ฟังหรือผู้รับการสอน ก็จะไม่สอนสิ่งนั้น ทรงสอนให้รู้แจ้งเห็นจริงเฉพาะเท่าที่รู้และจำเป็นเท่านั้น เช่น ...พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ สีสพาวน เมืองโกสัมพี ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า

^๕แสง จันทร์งาม, *วิธีสอนของพระพุทธเจ้า*, (กรุงเทพมหานคร : กมลการพิมพ์, ๒๕๒๖), หน้า ๒๔ - ๓๐.

^๖พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), *เทคนิคการสอนของพระพุทธเจ้า*, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม , ๒๕๓๑), หน้า ๒๖ – ๓๐.

ทรงหยิบใบประดู่ลาย ๒- ๓ ขึ้นมา แล้วรับสั่งเรียกภิกษุทั้งหลายมาตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจะเข้าใจความหมายนั้นว่าอย่างไร ใบประดู่ลาย ๒-๓ ใบ ที่เราหยิบขึ้นมา กับใบไม้ที่อยู่บนต้น อย่างไหนมากกว่ากัน” ลำดับนั้นภิกษุทั้งหลาย กราบทูลว่า “ใบไม้ที่อยู่บนต้นไม้นั้นแหละมากกว่าใบประดู่ลาย ๒-๓ ใบ ที่พระองค์หยิบขึ้นมามีเพียงเล็กน้อยพระพุทธเจ้าข้า”

ภิกษุทั้งหลาย สิ่งที่เรารู้แล้วแต่มิได้บอกเธอทั้งหลายก็มีมากเหมือนกัน เพราะเหตุไร เราจึงมิได้บอก เพราะสิ่งนั้นไม่มีประโยชน์มิใช่จุดเริ่มต้นแห่งพรหมจรรย์ ไม่เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่าย ไม่เป็นไปเพื่อคลายความกำหนด ไม่เป็นไปเพื่อดับทุกข์ ไม่เป็นไปเพื่อสงบระงับ ไม่เป็นไปเพื่อรู้ยิ่ง ไม่เป็นไปเพื่อตรัสรู้ ไม่เป็นไปเพื่อนิพพาน เพราะเหตุนั้น เราจึงมิได้บอก สิ่งอะไรเล่าที่เราบอกแล้ว คือ เราได้บอกว่านี้ทุกข์ นี่ทุกข์สมุทัย นี่ทุกข์นิโรธ นี่ทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา เพราะเหตุไร เราจึงบอก เพราะสิ่งนี้มีประโยชน์ เป็นจุดเริ่มต้นแห่งพรหมจรรย์เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อคลายความกำหนด เพื่อดับทุกข์ เพื่อสงบระงับ เพื่อรู้ยิ่ง เพื่อตรัสรู้ เพื่อนิพพาน เพราะเหตุนั้น เราจึงบอกภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนั้นเธอพึงทำความเพียรเพื่อรู้ชัดตามความเป็นจริงว่า นี่ทุกข์ ฯลฯ”

๒. ทรงสอนเพื่อให้ผู้ฟังเห็นจริงได้ ทรงแสดงธรรมอย่างมีเหตุผลที่ผู้ฟังพอตรองตามให้เห็นด้วยตนเอง เช่น พระองค์ตรัสกับภิกษุทั้งหลายว่าภิกษุทั้งหลาย แม้ว่าภิกษุจะพึงจับชายสังฆาฏิของเราติดตามรอยเท้าเรา ติดตามไปข้างหลังแต่ภิกษุนั้นมีความละโมภ กำหนดยินดีอย่างแรงกล้าในกาม มีจิตพยาบาท คิดประทุษร้ายหลงลืมสติไม่รู้ตัว มีจิตไม่ตั้งมั่น กระสับกระส่าย ไม่สำรวมในอินทรีย์ แท้จริงแล้วภิกษุนั้นก็ยังชื่อว่าอยู่ห่างไกลเรา เราก็กว้างไกลภิกษุนั้น นั้นเป็นเพราะเหตุไร เพราะภิกษุนั้นยังไม่เห็นธรรม เมื่อไม่เห็นธรรม ชื่อว่าไม่เห็นเราภิกษุทั้งหลาย

แม้ถ้าภิกษุอยู่ไกลเราถึง ๑๐๐ โยชน์ แต่ภิกษุนั้นไม่มีความละโมภไม่กำหนดยินดีอย่างแรงกล้าในกาม มีจิตไม่พยาบาท ไม่คิดประทุษร้าย มีสติมั่น มีความรู้สึกรู้ตัว มีจิตตั้งมั่นแน่วแน่ สำรวมอินทรีย์ แท้จริงแล้ว ภิกษุนั้นชื่อว่าอยู่ใกล้เรา เราก็กว้างไกลภิกษุนั้น นั้นเป็นเพราะเหตุไร เพราะภิกษุนั้นเห็นธรรม แม้เห็นธรรม ชื่อว่าเห็นเรา”

๓. ทรงสอนเพื่อให้ผู้ฟังได้รับผลแห่งการปฏิบัติตามสมควร ทรงแสดงธรรมมีคุณเป็นมหัศจรรย์ สามารถยังผู้ปฏิบัติตามให้ได้รับผลตามสมควรแก่กำลังแห่งการปฏิบัติของตน เช่น ในปรินิพพานสูตร เมื่อพระจวนปรินิพพาน ทอดพระเนตรเห็นมหาชนนำเครื่องสักการะเป็นอันมากมาบูชา พระจึงตรัสกับพระอานนท์ว่า

การทำการบูชาอย่างนั้น ไม่ชื่อว่าบูชาพระองค์ด้วยการบูชาอย่างยิ่ง แต่ผู้ใด จะเป็นภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกาก็ตาม ปฏิบัติธรรมตามสมควรแก่ธรรม ปฏิบัติชอบ ผู้นั้นแหละชื่อว่าบูชา

^๗ ส. ม. (ไทย) ๑๙/๑๑๐๑/๖๑๓.

^๘ ขุ. อิติ. (ไทย) ๒๕ / ๙๒ / ๔๖๕.

พระองค์ด้วยการบูชาอย่างยิ่ง เมื่อพระตถาคตเจ้าทรงปลงพระชนมาสังขารว่าอีก ๔ เดือนข้างหน้า พระองค์จะปรินิพพาน ภิกษุหลายพันรูปเที่ยวแวดล้อมพระองค์อยู่ ปรีกกกันว่า พวกเราจะทำอย่างไรหนอ ? ภิกษุรูปหนึ่งชื่อธรรมาราม ไม่เข้าร่วมกลุ่มกับภิกษุทั้งหลายเมื่อภิกษุทั้งหลายถามถึงความรู้สึกเกี่ยวกับการปรินิพพานของพระศาสดา ท่านมิได้ให้คำตอบแต่ประการใด แต่คิดว่า อีก ๔ เดือนข้างหน้าพระศาสดาจักปรินิพพานแล้ว เราเป็นผู้ที่ยังมีราคะอยู่ เราจะพยายามเพื่อบรรลุพระอรหัตผลในช่วงเวลาที่พระศาสดายังทรงพระชนม์อยู่นั้นเองเพื่อเป็นการบูชาพระองค์

ท่านธรรมารามคิดดังนี้แล้ว ก็เป็นผู้เดียวเท่านั้นในอริยาบถต่าง ๆ นึกคิดระลึกถึงธรรมที่พระศาสดาทรงแสดงอยู่ตลอดเวลา ไม่คลุกคลีด้วยภิกษุหลายรูป อยู่รูปเดียวในที่สงัด ภิกษุทั้งหลายจึงกราบทูลพระศาสดาว่า “พระธรรมารามมิได้มีความเชื่อใจในพระองค์เลย” พระทศพล (พระพุทธเจ้า) ให้เรียกพระธรรมารามเข้าเฝ้า ตรัสถามถึงเหตุการณ์กระทำเช่นนั้น เมื่อทรงทราบเหตุผลแล้วก็ทรงอนุโมทนาสาธุการว่า “ดีแล้ว ๆ ผู้ที่มีความรัก เคารพในเรา จงประพฤติอย่างธรรมารามเถิด ภิกษุทั้งหลาย ผู้ที่บูชาเราด้วยของหอม ระเบียบดอกไม้ หาชื่อว่าบูชาเราจริงไม่ ส่วนผู้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม จริงชื่อว่าบูชาเราอย่างแท้จริง”

จากความหมายของความคิดเห็น ที่นักวิชาการได้แสดงทัศนะไว้ดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยจึงได้สังเคราะห์แนวคิดหลักเกี่ยวกับจุดมุ่งหมายในการสอนของพระพุทธเจ้า ดังตารางที่ ๒.๓

ตารางที่ ๒.๓ แสดงการสังเคราะห์แนวคิดหลักที่นักวิชาการ และนักวิจัยทำการศึกษาเกี่ยวกับจุดมุ่งหมายในการสอนของพระพุทธเจ้า

นักวิชาการ/นักวิจัย	แนวคิดหลัก
พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) (๒๕๓๑, หน้า ๖ – ๒๖)	๑. ทรงสอนเพื่อให้ผู้ฟังได้รู้แจ้งเห็นจริงในสิ่งที่ควรรู้ควรเห็น ๒. ทรงสอนเพื่อให้ผู้ฟังเห็นจริงได้ ๓. ทรงสอนเพื่อให้ผู้ฟังได้รับผลแห่งการปฏิบัติตามสมควร

^๙พระมหาบุญเลิศ ธมฺมทสฺสี, “ศึกษาวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระราชวิทยาคม (หลวงพ่อดุน ปรีสุทโธ)”, วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๕ - ๑๖.

๒.๑.๔ หลักการสอนของพระพุทธเจ้า

พระพุทธองค์ได้ตรัสองค์แห่งธรรมกล่าไว้ว่า “อานนทการแสดงธรรมให้คนอื่นฟัง มิใช่สิ่งที่กระทำได้ง่าย ผู้แสดงธรรมแก่คนอื่น ฟังตั้งธรรม ๕ อย่างไว้ในใจ ” คือ

๑. เราจักแสดงธรรมไปตามลำดับ
๒. เราจักแสดงอรรถเหตุ
๓. เราจักแสดงธรรมอาศัยความเอ็นดู
๔. เราจักเป็นผู้ไม่เพ่งอามิสแสดงธรรม
๕. เราจักไม่แสดงธรรมกระทบตนและผู้อื่น^{๑๐}

ในการแสดงธรรมนั้น ผู้ที่เป็นนักเผยแผ่จะกล่าว หรือแสดงธรรมต้องยึดหลักการสอน ๕ ประการ ดังกล่าวแก่ผู้ฟัง ซึ่งมีอยู่ ๔ ประการ ตามระดับสติปัญญา กล่าวคือ

- อุกฤษฏัตถุญญ ผู้สามารถรู้ได้อย่างฉับพลัน เพียงแต่ยกหัวข้อขึ้นแสดงก็อาจรู้ได้ทันที
- วิปจิตถุญญ ผู้สามารถรู้ได้เมื่ออธิบายความอย่างละเอียดแล้วซักถามทบทวน
- เนยยะ ผู้สามารถเข้าใจได้ เมื่ออธิบายความอย่างละเอียดแล้วซักถามทบทวน
- ปทปรมะ ผู้ไม่สามารถเข้าใจอะไรที่ลึกซึ้งและมีความเห็นผิดอย่างรุนแรง

การแสดงธรรมของพระองค์จึงทรงยังใช้หลักการสอนที่เหมาะสมกับบุคคลประเภทต่าง ๆ โดยคำนึงถึงตัวผู้เรียน และเกี่ยวกับการสอนหรือเนื้อหาของเรื่องที่สอนเป็นสำคัญ เช่นเดียวกับหลักการสอนทั่ว ๆ ไป พระราชวรมุณี ได้แยกไว้เป็นประเด็น ดังนี้^{๑๑} ได้แก่

เกี่ยวกับเนื้อหาหรือเรื่องที่สอน

ในการสอนแต่ละครั้งนอกจากพระองค์จะทรงดูนิสัย หรือระดับภูมิปัญญาแล้ว เนื้อหาหรือเรื่องที่สอนนั้นก็ต้องคำนึงด้วย ซึ่งเนื้อหาที่จะทรงสอนนั้นพระองค์ก็มีหลัก ๗ ประการ คือ

๑. สอนจากสิ่งที่รู้เห็นเข้าใจง่ายหรือรู้เข้าใจอยู่แล้ว ไปหาสิ่งที่รู้เห็นหรือเข้าใจยาก
๒. สอนเนื้อเรื่องที่ลุ่มลึกค่อยยากลงไปตามลำดับขั้น และความต่อเนื่องกันเป็นสายลงไป
๓. ถ้าสิ่งที่สอนเป็นสิ่งที่แสดงได้ ฟังสอนด้วยของจริง ให้ผู้เรียนได้ดู ได้เห็น ได้ฟังเอง

อย่างที่เรียกว่าประสบการณ์ตรง

๔. สอนตรงเนื้อหา ตรงเรื่อง ควบคุมอยู่ในเรื่อง มีจุด ไม่กววน ไม่ไขว้เขว ไม่ออกนอกเรื่อง โดยไม่มีอะไรเกี่ยวข้องกับเนื้อหา

๕. สอนมีเหตุผล สามารถตรงตามเห็นจริงได้ อย่างที่เรียกว่า “สนิทาน”

^{๑๐} อจ. ปญจก. (ไทย) ๒๒ / ๑๕๙ / ๒๖๓.

^{๑๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), เทคนิคการสอนของพระพุทธเจ้า, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม , ๒๕๓๑), หน้า ๓๐ – ๓๘.

๖. สอนเท่าที่จำเป็นพอดีสำหรับให้เกิดความเข้าใจ ให้การเรียนรู้ได้ผล ไม่ใช่สอนเท่าที่ตนรู้ หรือสอนแสดงภูมิว่าผู้สอนมีความรู้มาก

๗. สอนสิ่งที่มีความหมาย ควรที่เขาจะเรียนรู้และเข้าใจ เป็นประโยชน์แก่เขาเอง

เกี่ยวกับตัวผู้เรียน

เกี่ยวกับตัวผู้เรียนนี้ก็คล้ายกับเนื้อหาหรือเรื่องที่พระองค์ทรงเลือกมาเพื่อสอน พระองค์จะสอนใครนั้นต้องดูก่อนว่ามีความพร้อมที่จะเรียนรู้หรือไม่ หรือคนไหนมีความรู้ระดับไหน พระองค์ก็จะปรับความยากง่ายให้เข้ากับบุคคลนั้น พระองค์จะรู้ว่าบุคคลนั้นมีนิสัยหรือจริตในทางใด (รู้ด้วยทศพลญาณ) พระองค์ก็จะสอนตามนั้น เกี่ยวกับตัวผู้เรียนจึงแบ่งออกเป็น ๗ ประเภท ดังนี้

๑. รู้ คำนึงถึง และสอนให้เหมาะสมตามความแตกต่างระหว่างบุคคล เช่น บุคคล ๔ ประเภท เป็นต้น

๒. ปรับวิธีสอนผ่อนให้เหมาะกับบุคคล แม้สอนเรื่องเดียวกันแต่ต่างบุคคล อาจใช้ต่างวิธี

๓. นอกจากคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคลแล้ว ผู้สอนยังจะต้องคำนึงถึงความพร้อม ความสุกงอม ความแก่รอบแห่งอินทรีย์ หรือญาณ ที่บาลีเรียกว่า “ปริปากะ” ของผู้เรียนแต่ละบุคคลเป็นราย ๆ ไป

๔. สอนโดยให้ผู้เรียนลงมือทำด้วยตนเอง ซึ่งจะช่วยให้เกิดความรู้และความเข้าใจชัดเจนแม่นยำและได้ผลจริง

๕. การสอนดำเนินไปในรูปที่ให้ผู้รู้สึกว่าผู้เรียนกับผู้สอนมีบทบาทร่วมกันในการแสวงหาความจริง ให้มีการแสดงความคิดเห็นโต้ตอบโดยเสรี หลักนี้เป็นข้อสำคัญในวิธีการแห่งปัญญา ซึ่งต้องการอริสภาพทางความคิด และโดยวิธีนี้เมื่อเข้าถึงความจริง ผู้เรียนก็จะรู้สึกว่าตนได้มองเห็นความจริงด้วยตนเอง

๖. เอาใจใส่บุคคลที่ควรได้รับความสนใจพิเศษเป็นราย ๆ ไปตามสมควรแก่กาลเทศะและเหตุการณ์

๗. ช่วยเหลือเอาใจใส่คนที่ด้อย ที่ไม่มีปัญญา

เกี่ยวกับตัวผู้สอน

ในส่วนนี้จะกล่าวถึงภาพรวมของผู้สอน ซึ่งหมายถึง นักเผยแผ่พุทธธรรมทุกรูปและก็รวมไปถึงการสอนของพระพุทเจ้าด้วย ในการสอนหรือเผยแผ่พุทธธรรมทุกครั้งนั้นผู้สอนจะต้องคำนึงถึงตนเองในฐานะผู้นำเสนอและผู้เรียนตามหลัก ๕ ประการ ดังนี้

๑. ในการสอนนั้น การเริ่มต้นเป็นจุดสำคัญมากอย่างหนึ่ง การเริ่มต้นสอนที่ดีมีส่วนช่วยให้การสอนสำเร็จผลดีเป็นอย่างมาก อย่างน้อยก็เป็นเรื่องดีถึงความสนใจ

๒. สร้างบรรยากาศในการสอนให้ปลอดโปร่ง เพลิดเพลินไม่ตึงเครียด ไม่ให้เกิดความอึดอัดใจ และให้เกียรติผู้เรียน ให้เขามีความภูมิใจในตัว

๓. สอนมุ่งเนื้อหา มุ่งให้เกิดความรู้และความเข้าใจในสิ่งที่สอนเป็นสำคัญไม่กระทบตนและผู้อื่น ไม่มุ่งยกตนไม่มุ่งเสียดีใคร

๔. สอนโดยเคารพ คือ ตั้งใจสอน ทำจริง ด้วยความรู้สึกรู้ว่าเป็นสิ่งที่มีคุณค่ามองเห็นความสำคัญของผู้เรียน และงานสั่งสอนนั้นไม่ใช่สักว่าทำ หรือเห็นผู้เรียนโง่เขลา หรือเห็นเป็นคนชั้นต่ำ ๆ

๕. ใช้ภาษา สุภาพ นุ่มนวล ไม่หยาบคาย ขวนให้สบายใจ สละสลวย เข้าใจง่ายเห็นภาพไปในตัว

จากความหมายของความคิดเห็น ที่นักวิชาการได้แสดงทัศนะไว้ดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยจึงได้สังเคราะห์แนวคิดหลักเกี่ยวกับหลักการสอนของพระพุทธเจ้า ดังตารางที่ ๒.๔

ตารางที่ ๒.๔ แสดงการสังเคราะห์แนวคิดหลักที่นักวิชาการ และนักวิจัยทำการศึกษาเกี่ยวกับหลักการสอนของพระพุทธเจ้า

นักวิชาการ/นักวิจัย	แนวคิดหลัก
พระมหาบุญเลิศ ธมมทสสี (๒๕๔๓, หน้า ๑๕ – ๑๖)	๑. เราจักแสดงธรรมไปตามลำดับ ๒. เราจักแสดงอรรถ ๓. เราจักแสดงธรรมอาศัยความเอ็นดู ๔. เราจักเป็นผู้ไม่เพ่งอามิสแสดงธรรม ๕. เราจักไม่แสดงธรรมกระทบตนและผู้อื่น
พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) (๒๕๓๑, หน้า ๖ – ๒๖)	๑. อุคฆฎิทัตถุญญ ผู้สามารถรู้ได้อย่างฉับพลันเพียงแต่ยกหัวข้อขึ้นแสดงก็อาจรู้ได้ทันที ๒. วิปจิตถุญญ ผู้สามารถรู้ได้เมื่ออธิบายความอย่างละเอียดแล้วซักถามทบทวน ๓. เนยยะ ผู้สามารถเข้าใจได้ เมื่ออธิบายความอย่างละเอียดแล้วซักถามทบทวน ๔. ปทปรมะ ผู้ไม่สามารถเข้าใจอะไรที่ลึกซึ้งและมีความเห็นผิดอย่างรุนแรง

๒.๑.๕ สลีลาในการสอนของพระพุทธเจ้า

การสอนของพระพุทธเจ้าแต่ละครั้งมีคุณลักษณะซึ่งเรียกได้ว่า เป็นลีลาในการสอนมี ๔ ประการ^{๑๒} คือ

๑. สันทัสสนา อธิบายให้เห็นชัดเจนแจ่มแจ้ง เหมือนจูงมือไปดูให้เห็นกับตา
๒. สมาทปนา ชักจูงใจให้เห็นจริงด้วย การชวนให้คล้อยตามจนต้องยอมรับและนำไปปฏิบัติ

๓. สมุตเตชนา เร้าใจให้แก่ว้าวุ่น บังเกิดกำลังใจ ปลุกใจให้มีอุตสาหะแข็งขัน มั่นใจว่าจะทำให้สำเร็จ อดทนต่อความเหนื่อยยาก

๔. สัมปหังสนา ชโลมใจให้เข้มแข็ง ร่าเริง เบิกบาน ไม่เบื่อ และเปี่ยมด้วยความหวัง เพราะเห็นประโยชน์ในการปฏิบัติ

จากความหมายของความคิดเห็น ที่นักวิชาการได้แสดงทัศนะไว้ดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยจึงได้สังเคราะห์แนวคิดหลักเกี่ยวกับลีลาในการสอนของพระพุทธเจ้า ดังตารางที่ ๒.๕

ตารางที่ ๒.๕ แสดงการสังเคราะห์แนวคิดหลักที่นักวิชาการ และนักวิจัยทำการศึกษาเกี่ยวกับลีลาในการสอนของพระพุทธเจ้า

นักวิชาการ/นักวิจัย	แนวคิดหลัก
พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) (๒๕๓๑, หน้า ๖ – ๒๖)	๑. สันทัสสนา อธิบายให้เห็นชัดเจน ๒. สมาทปนา ชักจูงใจให้เห็นจริงด้วยการชวนให้คล้อยตาม ๓. สมุตเตชนา เร้าใจให้แก่ว้าวุ่น ๔. สัมปหังสนา ชโลมใจให้เข้มแข็ง

๒.๑.๖ วิธีสอนของพระพุทธเจ้า

การสอนคนแม้ในเรื่องเดียวกัน ก็ต้องมีรูปแบบในการสอนหลาย ๆ แบบ จึงจะประสบความสำเร็จตามต้องการ เพราะคนฟังมีหลายประเภท ต่างจิตต่างความคิด สนใจเรื่องที่ตนพอใจ พระพุทธองค์เองเมื่อสอน ก็ทรงนำเอาการสอนแบบต่าง ๆ มาสอนตามความเหมาะสมแบบการสอนเหล่านี้ คือ

๑. แบบสากัจฉา หรือสนทนา เป็นวิธีที่ทรงใช้บ่อยที่สุด เพราะผู้ฟังได้มีโอกาสแสดงความคิดเห็น ทำให้การเรียนการสอนมีความสนุกสนาน ไม่รู้สึกว่าการกำลังเรียน หรือกำลังถูกสอนแต่กำลัง

^{๑๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), เทคนิคการสอนของพระพุทธเจ้า, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม , ๒๕๓๑), หน้า ๓๙.

รู้สึกว่าคุณกำลังสนทนาปราศรัยกับพระพุทธเจ้าอย่างสนุกสนาน ในการสนทนานั้นพระองค์ทรงทำหน้าที่นำสนทนา คือ ทำหน้าที่ในการโยนคำถามให้ขบคิดแล้วตอนเข้าสู่จุดสรุปอันเป็นประเด็นที่ต้องการ เช่น ทรงสนทนากับพระโสณโกฬวิริยะ ผู้บำเพ็ญเพียรอย่างหนักในป่าสี่วันเดินจงกรมจนเท้าแตกทั้งสองข้าง แต่ก็ไม่บรรลุผลที่ต้องการ จึงคิดจะลาสิกขาไปเป็นผู้ครองเรือน^{๑๓}

๒. แบบบรรยาย จะทรงใช้เสมอในที่ประชุม ส่วนมากจะเป็นโอกาสที่มีผู้ฟังจำนวนมาก ดังที่ทรงแสดงพระธรรมเทศนาในเขตวันมหาวิหาร ในช่วงบ่ายของทุกวันและที่น่าสังเกตคือ ผู้ฟังมักจะมีความรู้ หรือมีความรู้เกี่ยวกับเรื่องนั้นในขั้นพื้นฐานมาบ้างแล้ว ดังเช่นแสดงแก้ปัญหาจตุคัยครั้งแรกทรงใช้วิธีการบรรยาย บรรยายถึงความล้มเหลวของการทรมานร่างกาย กับความหมกมุ่นในกามแล้วชี้ทางสายกลาง คือ มรรค ๘ และอริยสัจ ๔ เพราะสามารถชี้แจงแสดงเหตุผลได้อย่างละเอียด

๓. แบบตอบปัญหา ในการตอบปัญหาพระองค์ทรงสอนให้พิจารณาคุณลักษณะของปัญหา และใช้วิธีตอบให้เหมาะสม ผู้ถามอาจถามด้วยวัตถุประสงค์ต่าง ๆ กัน บางคนถามเพื่อให้ตอบคำถามในเรื่องที่สงสัยมานาน บางคนถามเพื่อลองภูมิ บางคนถามเพื่อชมหรือปรามให้ผู้ตอบอับอาย บางคนถามเพื่อเทียบเคียงกับความเชื่อ หรือหลักคำสอนในลัทธิศาสนาของตน พระองค์ตรัสว่า “การตอบปัญหาใดๆ ต้องดูลักษณะปัญหาและเลือกวิธีตอบให้ถูกต้องเหมาะสม” จึงทรงจำแนกวิธีตอบปัญหาไว้ ๔ ประเภท^{๑๔} คือ

๓.๑ เอกังสพยากรณ์ปัญหา ปัญหาที่ควรตอบโดยนัยเดียว ตอบแบบตายตัวไม่มีเงื่อนไข เช่น ถามว่า จักขุเป็นอนิจจังหรือ พึงตอบไปทีเดียวว่า ถูกแล้ว

๓.๒ ปฏิจปจฉายากรณ์ปัญหา ปัญหาที่ควรตอบโดยย้อนถาม เช่น โสตะก็เหมือนจักขุ พึงย้อนถามว่า ที่ถามหมายถึงแ่งไหน ถ้าบอกว่า ในแ่งเป็นเครื่องมือ พึงตอบว่าไม่เหมือนกัน ถ้าถามว่า ในแ่งอนิจจัง จึงควรตอบรับว่า เหมือนกัน

๓.๓ วิภังชพยากรณ์ปัญหา ปัญหาที่ควรแยกตอบ เป็นเรื่อง ๆ เป็นประเด็น เช่น พระพุทธองค์ทรงติเตียนตบะใช้หรือไม่ อย่ารีบตอบว่าใช่หรือไม่ใช่ เพราะมีส่วนผิด ต้องแยกตอบว่า พระพุทธองค์ทรงติเตียนตบะที่ทรมานตนเอง แต่ทรงสรรเสริญว่า ความอดกลั้นเป็นยอดแห่ง ตบะ เป็นต้น

๓.๔ ฐปณียปัญหา ปัญหาที่ควรงดตอบ หรือพึงยับยั้งเสีย เพราะถ้าตอบไปจะเป็นปัญหาทำให้เกิดความทะเลาะ ตอบไปแล้วไม่ทำให้เกิดประโยชน์ เช่น ศาสดานั้นสอนอย่างนั้น อย่างนี้อยากทราบว่าคุณสอนของใครถูก คำสอนของใครผิด พระองค์มักจะตัดบทว่า เรื่องนั้นจงพักไว้ก่อนเราตถาคตจะแสดงธรรมให้ฟัง นี่คือวิธีพักปัญหาของพระองค์

^{๑๓} เสฐียรพงษ์ วรรณปก, **พุทธวิธีการสอนจากพระไตรปิฎก**, (กรุงเทพมหานคร : เพชรรุ่งการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๔๐), หน้า ๕๕.

^{๑๔} ที. ปา. (ไทย) ๑๑ / ๓๑๒ / ๒๙๑.

๔. แบบวางกฎข้อบังคับ โดยใช้วิธีการกำหนดหลักเกณฑ์ กฎ และข้อบังคับให้สาวกหรือสงฆ์ปฏิบัติ หรือยึดถือตัวด้วยความเห็นชอบพร้อมกัน เช่น เมื่อเกิดเรื่องที่เสียหายขึ้น หรือภิกษุที่ทำความผิดนำความเสียหายมาสู่หมู่สงฆ์ ก็ทรงบัญญัติพระวินัยด้วยความเห็นชอบของสงฆ์

จากความหมายของความคิดเห็น ที่นักวิชาการได้แสดงทัศนะไว้ดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยจึงได้สังเคราะห์แนวคิดหลักเกี่ยวกับวิธีสอนของพระพุทธเจ้า ดังตารางที่ ๒.๖

ตารางที่ ๒.๖ แสดงการสังเคราะห์แนวคิดหลักที่นักวิชาการ และนักวิจัยทำการศึกษาเกี่ยวกับวิธีสอนของพระพุทธเจ้า

นักวิชาการ/นักวิจัย	แนวคิดหลัก
เสฐียรพงษ์ วรรณปก (๒๕๔๐, หน้า ๕๕)	๑. แบบสากัจฉา หรือสนทนา ๒. แบบบรรยาย จะทรงใช้เสมอในที่ประชุม ๓. แบบตอบปัญหา ในการตอบปัญหาพระองค์ทรงสอนให้พิจารณาคุณลักษณะของปัญหา ๔. แบบวางกฎข้อบังคับ โดยใช้วิธีการกำหนดหลักเกณฑ์ กฎ และข้อบังคับ

๒.๑.๗ เทคนิคการสอนของพระพุทธเจ้า

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงเป็นแบบอย่างของผู้ที่มีเทคนิควิธีสอนที่หลากหลาย ทรงสอนแบบทำนามธรรมให้เป็นรูปธรรม หรือจากง่ายไปหายาก ธรรมะเป็นเรื่องที่มีเนื้อหาลึกซึ้งยากที่จะเข้าใจ โดยเฉพาะธรรมะขั้นสูง เพราะพระองค์ทรงใช้เทคนิควิธีต่อไปนี้

๑. การยกอุทาหรณ์และการเล่านิทานประกอบ ทรงยกตัวอย่างประกอบคำอธิบาย และการเล่านิทานประกอบ ช่วยให้เข้าใจความได้ง่ายและชัดเจน ดังเช่น เรื่องที่พราหมณ์ทะเลาะกันยึดความเห็นของตนเท่านั้นว่าถูก พระพุทธองค์ทรงทราบแล้วจึงตรัสว่า ผู้ที่รู้เห็นอะไรแง่มุมเดียว ไม่แคล้วที่จะทะเลาะกัน ดุจคนตาบอดคลำช้าง แล้วเล่าเรื่องคนตาบอด ๙ คนให้ฟัง เป็นต้น

๒. การเปรียบเทียบกับข้ออุปมา ทำให้เรื่องที่ลึกซึ้งเข้าใจยาก ปรากฏความหมายเด่นชัดออกมาและเข้าใจง่ายขึ้น เช่น ตรัสสอนราหุลว่า ราหุลเห็นน้ำที่เราเหลือไว้ในภาชนะหนึ่งไหม ? ราหุลตอบว่า เห็นพระเจ้าข้า ตรัสต่อไปว่า ดูก่อนราหุล คนที่พูดเท็จทั้งที่รู้ มีคุณความดีเหลืออยู่น้อย ดุจน้ำในภาชนะนี้แหละ ตรัสแล้วทรงเหน้าที่เหลือน้อยหนึ่งนั้นทิ้ง เป็นต้น

๓. การใช้อุปกรณ์หรือสื่อการสอน พระองค์ทรงใช้สื่อทุกอย่างที่อยู่ใกล้ตัวมาสอน เช่น ขณะที่เดินไปป่าแห่งหนึ่ง มีพระสงฆ์หมู่ใหญ่ตามเสด็จ พระองค์ทรงหยิบใบไม้ขึ้นมากำหนึ่งแล้วตรัส

ถามภิกษุทั้งหลายว่า เห็นใบไม้ในมือตาคดไหม เห็นพระเจ้าข้า พระสงฆ์ตอบพร้อมกัน นี่คือการใช้สื่อใกล้ตัวในการสอน

๔. การทำเป็นตัวอย่าง เฉพาะในทางจริยธรรม คือ การทำเป็นตัวอย่าง เช่น ทรงพยาบาลภิกษุไข้ และตรัสตอนหนึ่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอไม่มีมารดา ไม่มีบิดา ผู้คอยพยาบาลภิกษุทั้งหลาย ถ้าพวกเธอไม่พยาบาลกันเอง ใครเล่าจะคอยพยาบาลพวกเธอ ภิกษุทั้งหลาย ผู้จักพยาบาลเรา ก็จงพยาบาลภิกษุไข้เถิด”^{๑๕}

๕. การเล่นภาษา เล่นคำ และใช้คำในความหมายใหม่ ซึ่งเป็นเรื่องของความสามารถในการใช้ภาษาผสมกับปฏิกิริยา เช่น กรณีของเวรัญชพราหมณ์ เป็นตัวอย่าง

๖. อุบายการเลือกคน และการปฏิบัติรายบุคคล การเลือกคนเป็นอุบายอันสำคัญการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ได้แก่ การเริ่มต้นที่บุคคลซึ่งเป็นประมุขหรือหัวหน้าของชุมชนนั้น ๆ เพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

๗. การรู้จักจังหวะและโอกาส ผู้สอนต้องรู้จักใช้จังหวะและโอกาสให้เป็นประโยชน์ในการสอนธรรมะอย่างได้ผล

๘. ความยืดหยุ่นในการใช้วิธีการ ถ้าผู้สอนสอนอย่างไม่มีอึดตาย ตัดต้นหามานะ ทิฏฐิเสียให้น้อยที่สุด ก็จะมีผลสำเร็จในการเรียนรู้เป็นสิ่งสำคัญ ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า “เราย่อมฝึกฝนด้วยวิธีอ่อนละมุนละไมและทั้งรุนแรงปนกันไปบ้าง”

๙. การลงโทษและการให้รางวัล การลงโทษในที่นี้ คือ การลงโทษตนเองซึ่งมีทั้งทางธรรมและทางวินัยอยู่แล้ว มีบทบัญญัติความประพฤติอยู่แล้ว การให้รางวัล คือ การแสดงธรรมไม่กระทบกระทั่ง ไม่รุกรานใคร เป็นต้น

๑๐. กลวิธีแก้ปัญหาเฉพาะหน้า ปัญหาเฉพาะหน้าที่เกิดขึ้นต่างครั้งต่างคราว ย่อมมีลักษณะที่แตกต่างกันออกไปไม่มีที่สิ้นสุด การแก้ปัญหาเฉพาะหน้าย่อมต้องอาศัยปฏิกิริยา คือความสามารถในการประยุกต์หลักการ วิธีการ และเทคนิควิธีการต่าง ๆ มาใช้ให้เหมาะสมเป็นเรื่องเฉพาะคราวไป

วิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้านั้น เป็นต้นตำรับหลักการนิเทศศาสตร์ กล่าวคือ จะทรงตั้งจุดมุ่งหมายในการสอนว่าทรงกำหนดจุดมุ่งหมายแต่ละครั้งเพื่ออะไร แล้วก็ทรงเตรียมเนื้อหาหรือเรื่องที่จะสอนไปตามลำดับความยากง่ายไปพร้อม ๆ กัน และทรงคำนึงถึงตัวผู้รับการสอนหรือผู้รับสารด้วยว่า เขาจะสามารถเข้าใจและจะนำไปใช้ประโยชน์อย่างไร ซึ่งจะทำให้เกิดความรู้สึกอยากเรียนรู้ และสนใจเอาใจใส่มากยิ่งขึ้น ทั้งนี้เพราะเทคนิค และวิธีสอนก็ทรงมีไว้หลายรูปแบบ และวิธีการดังกล่าวก็ทำให้การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้าในขณะนั้น มีบุคคลทุก

^{๑๕} เสฐียรพงษ์ วรรณปก, **พุทธวิธีการสอนจากพระไตรปิฎก**, (กรุงเทพมหานคร : เพชรรุ่งการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๔๐), หน้า ๕๕ - ๖๐.

ชั้นวรรณกรรมเลื่อมใสศรัทธา จนทำให้เกิดการอุปสมบทตามและสามารถบรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์เป็นจำนวนมาก ดังที่ปรากฏในพุทธประวัติ ถึงแม้บางคนจะมีได้อุปสมบทก็ตาม แต่ก็ได้น้อมนำหลักพุทธธรรมไปใช้ในการดำเนินชีวิตที่สงบสุขทั้งในระดับบุคคล ครอบครัว ชุมชนและสังคม ทำให้เกิดความเจริญรุ่งเรืองทั้งฝ่ายอาณาจักรและ ศาสนจักรมาโดยตลอด

จากความหมายของความคิดเห็น ที่นักวิชาการได้แสดงทัศนะไว้ดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยจึงได้สังเคราะห์แนวคิดหลักเกี่ยวกับเทคนิคการสอนของพระพุทธเจ้า ดังตารางที่ ๒.๗

ตารางที่ ๒.๗ แสดงการสังเคราะห์แนวคิดหลักที่นักวิชาการ และนักวิจัยทำการศึกษาเกี่ยวกับเทคนิคการสอนของพระพุทธเจ้า

นักวิชาการ/นักวิจัย	แนวคิดหลัก
เสฐียรพงษ์ วรรณปก (๒๕๔๐, หน้า ๕๕-๖๐)	๑. การยกอุทาหรณ์และการเล่านิทานประกอบ ๒. การเปรียบเทียบกับข้ออุปมา ๓. การใช้อุปกรณ์หรือสื่อการสอน ๔. การทำเป็นตัวอย่าง เฉพาะในทางจริยธรรม ๕. การเล่นเกม เล่นคำ และใช้คำในความหมายใหม่ ๖. อุปายการเลือกคน และการปฏิบัติรายบุคคล ๗. การรู้จักจังหวะและโอกาส ๘. ความยืดหยุ่นในการใช้วิธีการ ๙. การลงโทษและการให้รางวัล ๑๐. กลวิธีแก้ปัญหาเฉพาะหน้า

๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารจัดการคณะสงฆ์ด้านการเผยแผ่

การเผยแผ่พระพุทธศาสนา คือ การทำให้พระพุทธศาสนายาวงกว้างออกไปให้แพร่หลาย ได้แก่ การดำเนินการเพื่อให้หลักคำสอนในพระพุทธศาสนาแพร่หลายออกไป ทำให้มีผู้เคารพเลื่อมใสศรัทธาในพระรัตนตรัย น้อมเอาหลักธรรมในพระพุทธศาสนาไปประพฤติปฏิบัติเพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ผู้ปฏิบัติเหล่านั้น เพราะพระพุทธศาสนาบังเกิดขึ้นมาเพื่อประโยชน์สุขแก่ชาวโลก หัวใจสำคัญในการเผยแผ่คำสอนของพระพุทธศาสนา ก็เพื่อประโยชน์สุขแก่ชาวโลก โดยให้เกิดประโยชน์สุขตามที่พระพุทธองค์ทรงประสงค์ ๓ ประการ คือ ภูมิฐานมีกัตถประโยชน์ ประโยชน์ในชาตินี้, สัมปรายิกัตถประโยชน์ ประโยชน์ในชาติหน้า และปรมาตถประโยชน์ ประโยชน์อย่างยิ่งคือพระนิพพาน

๒.๒.๑ ความหมายการเผยแผ่

การเผยแผ่ของพระพุทธเจ้า ว่า ทรงใช้กระบวนการพัฒนาปัญญาเป็นสื่อในการถ่ายทอด และกระบวนการพัฒนาทางปัญญานั้นจะเกิดขึ้นได้ต้อง อาศัยองค์ประกอบทั้งสามส่วน ได้แก่ ปัจจย ภายนอก หรือปรโตโฆสะ คือการกระตุ้น การแนะนำ การสั่งสอน, ปัจจยภายใน หรือโยนิโสมนสิการ คือกระบวนการคิดที่ถูกต้อง, และการฝึกอบรมตามมรรค วิธี คือการฝึกอบรมกาย อบรมจิต ตามแนว ไตรสิกขา^{๑๖} ซึ่งได้มีการจำแนกกลยุทธ์ในการเผยแผ่ธรรมของพระสงฆ์ในปัจจุบัน ไว้ดังนี้^{๑๗}

๑. การเทศนาธรรม คือ การแสดงธรรมสั่งสอนตามหลักพระพุทธศาสนา เพื่อให้ผู้ฟัง สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้ ซึ่งวิธีนี้พระภิกษุสงฆ์ใช้ในการเผยแผ่ธรรมเป็นประจำ

๒. ปาฐกถาธรรม คือ การบรรยายธรรมะให้ผู้อื่นฟัง โดยทั่วไปจะยืนและผู้พูดจะต้องมี ลีลาในการพูด เพื่อโน้มน้าวจิตใจผู้ฟังเป็นพิเศษ เป็นวิธีการที่น่าสนใจ

๓. อภิปรายธรรม คือ การชี้แจง หรือแสดงความคิดเห็นในหลักธรรมข้อใดข้อหนึ่งให้ผู้อื่น เข้าใจ

๔. สันทนาธรรม คือ การพูดจาหรือในหลักธรรม เพื่อนำไปใช้ในการแก้ปัญหาชีวิต โดย ยึดหลักทางสายกลาง

๕. การสอนสมถกรรมฐาน หรือวิปัสสนากรรมฐาน คือ การสอนให้นั่งภาวนาเพื่อให้ใจเป็น สมานและเข้าใจสภาวะตามความเป็นจริงของสังขารตามหลักไตรลักษณ์

๖. การใช้สื่อและอุปกรณ์ประกอบการสอนธรรมะ เช่น การใช้หนังสือธรรมะ การใช้วีดิทัศน์ คอมพิวเตอร์ อินเทอร์เน็ต ม้วนเทป เป็นอุปกรณ์ในการเผยแผ่ศาสนาธรรม โดยอาจจำหน่ายจ่าย แจกไปในกลุ่มที่ไม่มีเวลาจะได้ศึกษาธรรมะด้วยตนเอง

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์และคณะสงฆ์ ถือเป็นกิจการพระศาสนาที่สำคัญ ที่สุด จุดหมายของการศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติธรรมประการหนึ่งคือความรู้ความสามารถในการที่จะ นำพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าไปสู่ประชาชนหรือการเผยแผ่นี้เอง คณะสงฆ์ไทยเคยจัดให้มี โรงเรียนพระธรรมกถึก ภิกษุสงฆ์ที่เทศน์ดีจะได้รับการยกย่องมาก ปัจจุบันมีบางวัดสอนวาทศิลป์ ใน หลักสูตรการศึกษาภิกษุสงฆ์สามเณรก็เป็นการส่งเสริมให้มีความสามารถในการเผยแผ่ประเภทนี้^{๑๘}

^{๑๖} วนิช สุธารัตน์, *ความคิดและความคิดสร้างสรรค์*, (กรุงเทพมหานคร : สุวีริยาสาส์น, ๒๕๔๗), หน้า ๑๔๗

^{๑๗} บุญศรี พานะจิตต์ และคณะ, *ความสำเร็จในการปฏิบัติภารกิจของวัด*, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๒๒-๒๓.

^{๑๘} สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, *การกลับมาของพระพุทธศาสนา “พระเอก” ของการศึกษา ใหม่*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ลายสือไทย, ๒๕๔๔), หน้า ๑๒.

สรุปได้ว่า การเผยแผ่ ซึ่งหมายถึง การเผยแผ่หลักธรรมคำสั่งสอนในทางพระพุทธศาสนา ให้แพร่ขยายออกไปนั้น เป็นกิจการพระศาสนาที่สำคัญ ซึ่งเป็นหน้าที่โดยตรงของพระสงฆ์สามเณรที่จะต้องบริหารจัดการงานด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้ดำเนินไปได้ด้วยดี เพื่อเป็นการ สืบอายุพระพุทธศาสนาต่อไป และกลยุทธ์ในการเผยแผ่ที่นิยมใช้ เช่น การเทศนาธรรม ปาฐกถาธรรม อภิปรายธรรม สันทนาธรรม การสอนสมถกรรมฐาน และการใช้สื่อและอุปกรณ์ประกอบการสอนธรรมะ เป็นต้น พระสงฆ์และวัดต้องเลือกใช้ให้เหมาะสมและสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมในสังคมปัจจุบันให้ได้ จึงจะประสบความสำเร็จในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

จากความหมายของการเผยแผ่ ที่นักวิชาการได้แสดงทัศนะไว้ดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยจึงได้สังเคราะห์แนวคิดหลักเกี่ยวกับวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้า ดังตารางที่ ๒.๘

ตารางที่ ๒.๘ แสดงการสังเคราะห์แนวคิดหลักที่นักวิชาการ และนักวิจัยทำการศึกษาเกี่ยวกับความหมายของการเผยแผ่

นักวิชาการ/นักวิจัย	แนวคิดหลัก
วนิช สุธารัตน์ (๒๕๔๗, หน้า ๑๔๗) สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (๒๕๔๔, หน้า ๑๒)	๑. กระบวนการพัฒนาปัญญาเป็นสื่อในการถ่ายทอด ๒. การฝึกอบรมกาย อบรมจิต ตามแนวไตรสิกขา
บุญศรี พานะจิตต์ และคณะ (๒๕๔๕, หน้า ๒๒-๒๓)	๑. การเทศนาธรรม ๒. ปาฐกถาธรรม ๓. อภิปรายธรรม ๔. สันทนาธรรม ๕. การสอนสมถกรรมฐาน ๖. การใช้สื่อและอุปกรณ์ประกอบการสอนธรรมะ

๒.๒.๒ หลักในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

จากการทบทวนแนวคิดเกี่ยวกับหลักในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ผู้วิจัยได้ประมวลมาจากแนวคิดของนักวิชาการ โดยจะนำเสนอในประเด็นที่เกี่ยวกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ดังรายละเอียดต่อไปนี้

หลักประโยชน์ ๓

การประกาศพระพุทธศาสนาโดยยึดหลักประโยชน์และความสุขของมหาชนเป็นที่ตั้งถือเป็นวัตถุประสงค์หลักในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาดังที่พระพุทธเจ้าทรงประทานโอวาทให้แก่เหล่าพระสาวกชุดแรกที่ทรงส่งให้ไปประกาศพรหมจรรย์ ว่า

จรถ ภิกขเว จาริกัม พุชชนหิตาย พุชชนสุขาย โลกานุกมปาย อตถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสสานัม เทเสถ ภิกขเว ธมมัม อาทิกถยานัม มชฺฌกถยานัม ปรีโยสานกถยานัม สาทถัม สพฺพญฺชนัม เภวลปริปุณฺณัม ปรีสุทฺธัม พรหมจริยัม ปกาเสถ

ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงเที่ยวไป เพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่พหูชน เพื่อความสุขแก่พหูชน เพื่ออนุเคราะห์โลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงแสดงธรรมอันงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด จงประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะอันบริสุทธิ์บริบูรณ์โดยสิ้นเชิง^{๑๙}

พระพุทธพจน์นี้ เป็นเครื่องชี้ชัดถึงบทบาทสำคัญของการสื่อหลักธรรมในพระพุทธศาสนา โดยเป็นหลักการและนโยบายในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของเหล่าพุทธสาวกจนตราเป็นปัจจุบันนี้ ทั้งนี้ก็เพื่อประโยชน์สุขแก่มนุษย์ โดยหลักการก็คือ ให้เกิดประโยชน์สุขตามพุทธประสงค์ ๓ ประการ คือ^{๒๐}

- ๑) ทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ ประโยชน์ในชาตินี้
- ๒) สัมปรายิกัตถประโยชน์ ประโยชน์ในชาติหน้า
- ๓) ปรมัตถประโยชน์ ประโยชน์อย่างยิ่ง

ประโยชน์ คือ ผลตอบสนอง ได้รับสืบมาจากพฤติกรรมที่ประกอบไปด้วยกุศลกรรมที่พระพุทธศาสนาถือเป็นหลักสำคัญ เพราะก่อให้เกิดผลเป็นความสุข ความมั่งคั่งบริบูรณ์ ความไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ และจุดหมายปลายทางของชีวิตที่ถือเป็นสุขที่สงบเย็น เป็นชีวิตที่อยู่จบพรหมจรรย์

^{๑๙}วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๒/๔๐.

^{๒๐}ช.จ. (ไทย) ๓๐/๖๗๓/๓๓๓ ๗๕๕/๓๘๙.

สิ้นทุกข์ทั้งปวงการที่พระพุทธรองค์ประสงค์ให้เกิดเป็นประโยชน์แก่มหาชน คือเกิดเป็นความสุขนั้นทรงหมายเอาลักษณะสุขที่สืบเนื่องจากการดับ อาจจำแนกออกเป็น ๓ ประการคือ^{๒๑}

- ๑) ดับอวิชชา หมายถึง การเกิดญาณทัสสนะอันสูงสุด
- ๒) ดับกิเลส หมายถึง กำจัดความชั่วร้ายและของเสียด่าง ๆ ภายในจิตใจ หมดเหตุที่จะก่อปัญหาความเดือดร้อนวุ่นวายต่างๆ แก่ชีวิตและสังคม
- ๓) ดับทุกข์ หมายถึง หมดความทุกข์ บรรลุประโยชน์สูงสุด เกิดเป็นสุขที่ นิรันดร์ ความสุขถือเป็นความสำคัญอย่างยิ่งในการปฏิบัติธรรมทางพระพุทธศาสนา กล่าวให้ชัดเจนก็คือ การปฏิบัติตามหลักธรรมเพื่อให้เกิดประโยชน์สุข เริ่มแต่ขั้นต้น คือ บุญ มีพุทธพจน์ รับรองว่า “บุญเป็นชื่อของความสุข” คนจะถึงความสุขได้ต้องมีศีลเป็นพื้นฐานในการบำเพ็ญเพียรทางจิตหรือเจริญภาวนา ศีลถือเป็นตัวทำให้จิตนิ่ง เกิดเป็นฌาน ความสุขก็เป็นองค์ประกอบของฌาน ฌานยิ่งสูงขึ้นความสุขก็ยิ่ง ประณีต เป้าหมายของพระพุทธศาสนา คือ นิพพาน ก็เป็นสุข และเป็นบรมสุขด้วย ดังพุทธพจน์ว่า นิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง^{๒๒}

ประโยชน์สุขถือเป็นความชัดเจนในคำสอน พุทธศาสนามุ่งหมายความสุขด้วยข้อปฏิบัติให้ถึงสุข มิใช่บรรลุด้วยความทุกข์ แต่มีข้อที่ต้องระวังก็คือผู้ปฏิบัติต้องไม่ติดใจหลงใหลในความสุขที่เกิดขึ้นแก่ตน ไม่ปล่อยให้ความสุขที่เกิดขึ้นนั้นครอบงำจิตใจของตน ต้องเป็นอิสระสมบูรณ์จากกิเลสทั้งปวง จึงถือเป็นความสุขที่เป็นจุดหมายปลายทางทางพระพุทธศาสนา

หลักไตรสิกขา

ไตรสิกขาเป็นหลักธรรมที่สำคัญในการพัฒนาชีวิตทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์เรียกว่าเป็นธรรมที่มีความงาม ๓ อย่าง^{๒๓} งามในเบื้องต้นได้แก่ศีล งามในท่ามกลาง คือ สมาธิ และงาม

ในที่สุด คือ ปัญญา ปรากฏในพระดำรัสที่ส่งสาวกไปเผยแผ่พระพุทธศาสนารุ่นแรก ซึ่งถือเป็นหลักการสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา การดำเนินงานเพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ผู้ฟังได้นั้น หลักนี้ถือเป็นหลักใหญ่ที่ครอบคลุมการปฏิบัติให้บรรลุประโยชน์ที่ตนพึงปรารถนา ดังปรากฏในเมตตาสูตฺร ขุททกนิกาย^{๒๔} ว่า

ผู้ฉลาดในประโยชน์มุ่งหวังบรรลุ
ควรบำเพ็ญกรณียกิจควรเป็นผู้อาจหาญ ชี้อตรง

^{๒๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๕๒.

^{๒๒} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๒๘๗/๒๘๑.

^{๒๓} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๒๘/๒๓๑.

^{๒๔} อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๕๒๑/๒๔๔.

เคร่งครัด ว่าง่าย อ่อนโยน และไม่เย่อหยิ่ง
 ความเป็นผู้สันโดษ เลี้ยงง่าย มีกิจน้อย
 มีความประพฤติเบา มีอินทรีย์สงบ มีปัญญารักษาตน
 อนึ่ง ไม่ควรประพฤติความเสียหายใดๆ
 ที่จะเป็เหตุให้วิญญูชนเหล่าอื่นตำหนิเอาได้^{๒๕}

การดำเนินไปในหลักของไตรสิกขานั้น สามารถจัดการฝึกอบรมศีล สมาธิ ปัญญา ไปพร้อมกันได้ ดังที่ท่านกล่าวไว้ในการปฏิบัติกรรมฐานคือกำหนดลมหายใจเข้า-ออก ความสำรวม กาย วาจา ในขณะที่เป็นอริสสิกขา สมาธิในขณะนั้น เป็นอริจิตสิกขา และปัญญา ในขณะนั้นเป็นอริปัญญาสิกขา^{๒๖}

ในทำนองเดียวกัน เราสามารถนำหลักการนี้ไปบูรณาการให้สามารถครอบคลุมเนื้อหาสาระเพื่อเชื่อมโยงให้เห็นหัวข้อธรรมทั้งหมดในทางพระพุทธศาสนา ซึ่งดูหลากหลาย ให้มีระบบเดียวคือ ไตรสิกขา เพราะหัวข้อธรรมทั้งหมดสรุปลงในเรื่องของไตรสิกขาได้ทั้งสิ้น ภายในกรอบของหลักไตรสิกขา เราสามารถจัดความสัมพันธ์ของหลักธรรมทุกหมวดให้เกิดเป็นการปฏิบัติธรรม คือการนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์นั่นเอง

ในบรรดาธรรมหรือระบบการปฏิบัติที่จัดรูปแบบเป็นหมวดหมู่ ไตรสิกขาถือเป็นพื้นฐานเป็นระบบกลาง กว้างขวางครอบคลุม และใช้เป็นมาตรฐานในการปฏิบัติมากที่สุด แม้ว่า ไตรสิกขา จะเป็นเพียงหลักหรือระบบการฝึกอบรม ให้เกิดเป็นการดำเนินชีวิตที่ดีงามแต่เมื่อมนุษย์ได้รับการฝึกหัดตามหลักไตรสิกขา ถือว่าได้ดำเนินไปสู่ มรรคแห่งการหลุดพ้น

๑. อริสสิกขา คือ การฝึกความประพฤติสุจริตที่แสดงออกมา ทางกายวาจา เป็นลักษณะการประกอบกุศล ในส่วนของ วาจาชอบ การงานชอบ และการเลี้ยงชีพชอบ การดำรงตนอยู่ในกรอบของระเบียบวินัย ปฏิบัติหน้าที่และความรับผิดชอบของตนต่อบุคคลรอบข้าง มีความสัมพันธ์ทางสังคมที่ดีงามเกื้อกูลเป็นประโยชน์

๒. อริจิตตสิกขา คือ การฝึกปรือในด้านคุณภาพทางอารมณ์ เพื่อควบคุมจิตเป็นลักษณะการประกอบกุศล ในส่วนของ ความพยายามชอบ ความระลึกรู้ชอบ และความตั้งมั่นชอบ การดำรงมั่นของจิต ควบคุมจิตของตนให้เข้มแข็ง มีกำลังสงบ ผ่องใสเป็นสุขบริสุทธิ์ปราศจากสิ่งเศร้าหมองต่างๆ อยู่ในสภาพควรแก่การงาน ที่เป็นพื้นฐาน การใช้ปัญญาในการตัดสินใจที่กำล้งเกิดขึ้นตามความเป็นจริง

^{๒๕} ชุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑-๓/๒๐-๒๑.

^{๒๖} ชุ.อ.ป. (ไทย) ๒/๑๖๓/๑๐๕.

๓. อธิปัญญาสิกขา คือ การพัฒนาปัญญา ให้เกิดเป็นความหยั่งรู้ สภาพความเป็นจริง ที่นำไปสู่ความหลุดพ้น เป็นลักษณะการประกอบกุศลในส่วนของ ความเห็นชอบ และความดำริชอบ การพัฒนาทำให้เกิดปัญญาที่บริสุทธิ์ จากเครื่องกิเลสเศร้าหมองไม่เกิดเป็นความรู้ ความคิดความเข้าใจ ที่ถูกบิดเบือนจากสภาวะธรรมที่ปรากฏตามความเป็นจริงสามารถคิดพิจารณาแก้ไขปัญหาต่างๆ ทำกิจทั้งหลายในทางที่เป็นไปเพื่อประโยชน์อย่างแท้จริง^{๒๗}

ไตรสิกขา จึงเป็นปัจจัยสำคัญในการนำไปสู่พัฒนาการทางพฤติกรรม มีวินัยในตนเอง รับผิดชอบต่อความดีงามและองคาของสังคม มีพัฒนาการทางอารมณ์ มีความองคาทางอารมณ์ เข้มแข็ง ตั้งมั่น มีสมรรถภาพในการป้องกัน เหตุแห่งทุกข์ (สมุทัย) และมีพัฒนาการทางปัญญา มีเหตุผลตรงตามความถูกต้องเป็นจริง จนพ้นจากการครอบงำของ อวิชชา โดยอาศัยศักยภาพของแต่ละบุคคลในการพัฒนาตนตามหลักไตรสิกขา

ตระหนักถึงศักยภาพของมนุษย์ พระพุทธเจ้าทรงมีความคิดที่จะเผยแผ่ธรรมด้วยหลักที่ ทรงเห็นว่า มนุษย์เป็นผู้ฝึกได้ มนุษย์สามารถที่จะรู้ความได้ ถ้าเขาได้ฝึกฝนตามหลักการที่แสดง การมองเช่นนี้เป็นการมองที่ศักยภาพของมนุษย์มากกว่ามองในแง่ความแตกต่างทางด้านร่างกาย ซึ่งถือเป็นหลักใหญ่หลักในการนำไปสู่การรับฟังคำสอนและนำไปปฏิบัติให้เกิดประโยชน์สูงสุดตามที่พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้

พระพุทธศาสนาเปิดกว้างสำหรับมนุษย์ทุกคนในการเข้ามาเป็นสมาชิก โดยการมุ่งเน้นที่ความสามารถในการแสวงหาทรัพย์ภายในที่เรียกว่า อริยทรัพย์ เป็นการแสวงหาที่มุ่งเน้นให้ผู้นั้นสำรวจตนเอง และความสามารถในการพัฒนาจิตใจของตนให้มีปัญญาเห็นอริยสัจ เป็นอิสระจากกิเลส เป็นสำคัญ จนเกิดเป็นประโยชน์สูงสุดสำหรับตนเองและผู้อื่นโดยพระพุทธองค์ทรงคัดค้านการแบ่งมนุษย์ด้วยชนชั้นวรรณะ ชชาติกำเนิด สูงต่ำ ดำขาว พฤติกรรมที่แสดงออกมาทางกาย วาจาของมนุษย์ต่างหาก ที่เป็นตัวกำหนดความเป็นมนุษย์ พร้อมศักยภาพทางปัญญา ดังที่ โสณทัณฑะพราหมณ์ได้กล่าวกับอื่นพราหมณ์ โดยได้ทูลตอบพระพุทธองค์ในโสณทัณฑะสูตร ความตอนหนึ่งว่า

“ท่านผู้เจริญทั้งหลาย เห็นอังกกมานพหลานของเรานี้หรือไม่” “เห็น ขอรับ”

“อังกกมานพเป็นผู้มีรูปร่าง นาดู น่าเลื่อมใส มีผิวพรรณผุดผ่องยิ่งนักดุจพรมมีกายดุจพรม โอกาสที่จะได้เห็นยากนัก ในที่ประชุมนี้นอกจากพระสมณโคดมแล้ว ไม่มีใครมีผิวพรรณเสมอกับอังกกมานพเลย อังกกมานพเป็นผู้คงแก่เรียนทรงจำนต รุ้จบไตรเพท เป็นผู้มีชาติกำเนิดทั้งฝ่ายบิดาและฝ่ายมารดา ถือปฏิสนธิบริสุทธิ์ดีตลอด ๗ ชั่วบรรพบุรุษ....”แต่อังกกมานพ ยังฆ่าสัตว์

^{๒๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๔๑), หน้า ๙๑๔-๙๑๕.

ถือเอาสิ่งของที่เจ้าของยังไม่ให้ ล่วงละเมิดกรรยาผู้อื่น กล่าวเท็จ ดื่มน้ำเมา ในกรณีอย่างนี้ ผิพพรรณมนต์ และชาติกำเนิดจักทำอะไรได้เล่า^{๒๘}

พระพุทธองค์ทรงสนับสนุนความสามารถในการพัฒนาจิตใจของตนให้เกิด ปัญญาเห็นความเป็นจริง เป็นอิสระจากกิเลสเป็นสำคัญ จนเกิดเป็นประโยชน์สูงสุดสำหรับตนเองและผู้อื่น การนำชาติกำเนิดมากล่าวอ้างสำหรับผู้ที่จะพัฒนาดนนั้นเป็นสิ่งที่เลื่อนลอยการแสดงธรรมเพื่อพัฒนาจิตใจของบุคคลเป็นสิ่งสำคัญยิ่ง ดังนั้น พระพุทธองค์ทรงใช้การสอนที่หลากหลายขึ้นอยู่กับประเภทและศักยภาพของแต่ละบุคคลโดยคำนึงถึงผู้ฟังเป็นหลักในการสอนแต่ละครั้งนอกจากพระองค์จะทรงตรวจดูลักษณะนิสัยและระดับภูมิปัญญาแล้ว สารสำคัญ หรือเรื่องที่ทรงสอนเป็นสิ่งที่ต้องคำนึงถึงด้วยทรงเลือกสอนบุคคล จำแนกได้ ๖ ประการ คือ

๑) สอนจากสิ่งที่รู้เห็นเข้าใจง่ายหรือรู้เห็นเข้าใจกันอยู่แล้ว หรือสิ่งที่เคยปฏิบัติที่ความคุ้นเคยของบุคคลกลุ่มนั้น ไปหาสิ่งที่รู้เห็นหรือเข้าใจยากหรือยังไม่รู้เห็นไม่เข้าใจเพื่อให้เขาเข้าใจ พระธรรมเทศนาตามลำดับ จนสามารถจับใจความสำคัญที่ทรงแสดงดังเช่น การสอนขุทฺติ ๓ พิน้องที่เคยบูชาไฟมาก่อน ความตอนหนึ่งว่า ภิกษุทั้งหลาย สิ่งทั้งปวงเป็นของร้อน ก็อะไรเล่าชื่อว่าสิ่งทั้งปวงเป็นของร้อนให้พึงระลึกว่า จักขุเป็นของร้อน รูปทั้งหลายเป็นของร้อน วิญญาณอาศัยจักขุเป็นของร้อน สัมผัสอาศัยจักขุเป็นของร้อน ความเสวยอารมณ์ เป็นสุขเป็นทุกข์หรือมิใช่สุขมิใช่ทุกข์ที่เกิดขึ้นเพราะจักขุสัมผัสเป็นปัจจัย แม้นั้นก็เป็นของร้อน ร้อนเพราะอะไร เรากล่าวว่า ร้อนเพราะไฟหรือราคะ เพราะไฟคือโทสะ เพราะไฟคือโมหะ ร้อนเพราะความเกิด เพราะความแก่ และความตาย ร้อนเพราะความโศก เพราะความรำพัน เพราะทุกข์กาย เพราะทุกข์ใจ เพราะความคับแค้น^{๒๙}

๒) สอนเนื้อเรื่องที่ค่อยลุ่มลึกยากลงไปตามลำดับขั้น สอนไปตามลำดับขั้นตอนและความต่อเนื่องกันเป็นสายลงไปเปรียบเหมือนความลึกของทะเล เช่น เรื่องอนุปปทิกกาและอริยสัจ ๔ เป็นต้น ดังเช่น การที่พระองค์ทรงสอน ภัททวัคคีย์ ความตอนหนึ่งว่า “ทรงแสดง ทานกถา ศีลกถา สัคคกถา โทษ ความต่ำทรามความเศร้าหมองของกามทั้งหลาย และอานิสงส์ในการออกบรรพชา เมื่อพระองค์ทรงทราบว่า พวกเขามีจิตสงบ มีจิตอ่อน มีจิตปลอดจากนิวรณ์ มีจิตเบิกบาน มีจิตผ่องใสแล้ว จึงทรงประกาศพระธรรมเทศนา ที่พระพุทธเจ้าทั้งหลายทรงยกขึ้นแสดงด้วยพระองค์เอง คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค ดวงตาเห็นธรรม ปราศจากธุลี ปราศจากมลทิน ได้เกิดแก่พวกเขา ณ ที่นั้น นั่นเองว่า สิ่งใดสิ่งหนึ่งมี ความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมดมีความดับเป็นธรรมดา ดุจผ้าที่สะอาด ปราศจากมลทิน ควรได้นำย้อมเป็นอย่างดี ฉะนั้น^{๓๐}

^{๒๘}ที.สี. (ไทย) ๙/๓๑๖/๑๒๑.

^{๒๙}วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๖/๔๕.

^{๓๐}วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๖/๔๕.

๓) ถ้าสิ่งที่สอนเป็นสิ่งที่แสดงได้ ฟังสอนด้วยของจริง ให้ผู้เรียนได้ดู ได้เห็น ได้ฟังและปฏิบัติจริง อย่างที่เรียกว่า ประสบการณ์ตรง เช่น การที่พระพุทธองค์ทรงสอนนางกิสาคโคตรมี ที่ระทมทุกข์เพราะลูกชายตายจนเกือบจะเป็นบ้า ความตอนหนึ่งว่า ไปสิ เข้าพระนคร เรือนหลังใดไม่เคยมีคนตาย จงนำเมล็ดผักกาดจากเรือนหลังนั้นมานางรับพุทธดำรัสแล้วเข้าไปในพระนคร ได้พบเรือนหลังแรกพูดว่า “พระศาสดาโปรดให้ข้านำเมล็ดผักกาดไป เพื่อทำยาสำหรับลูกชายของข้า ถ้าในเรือนหลังนี้ไม่เคยมีใครๆ ตาย” นางได้รับคำตอบว่า “ใครเล่าจะสามารถนับคนที่ตายไปแล้วในเรือนหลังนี้ได้”^{๓๑}

๔) ทรงสอนอย่างมีเหตุผล ยกตัวอย่างประกอบ ผู้ฟังพิจารณาตามจนเห็นจริงได้ เช่น เมื่อพระองค์ตรัสกับภิกษุเรื่องการเกิดขึ้นแห่งโยนิโสมนสิการสัมปทานสูตร ความตอนหนึ่งว่าภิกษุทั้งหลาย ฟังระลึกไว้ว่า เมื่อพระอาทิตย์จะขึ้น สิ่งที่เกิดขึ้นก่อน สิ่งที่เป็นนิมิตมาก่อนคือ แสงเงินแสงทอง สิ่งที่เป็นเบื้องต้น เป็นนิมิตมาก่อน เพื่อความบังเกิดแห่งอริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ ของภิกษุ คือ ความถึงพร้อมแห่งการกระทำไว้ในใจโดยแยบคาย ฉะนั้นก็เหมือนกัน^{๓๒}

๕) สอนตามศักยภาพของผู้ฟัง สอนเท่าที่จำเป็นและพอดีสำหรับ ให้เกิดความเข้าใจใจแก่ผู้ฟัง ให้การเรียนรู้ได้ผล ทรงสอนผู้อื่นให้ผู้ฟังได้รู้แจ้งเห็นจริงในสิ่งที่ควรรู้ควรเห็นจุดมุ่งหมายนี้หมายความว่า ความรู้ของพระพุทธองค์มีอยู่มากมาย ไม่ทรงสอนความจริงอื่นที่ไม่นำไปสู่ความดับทุกข์ ทรงสอนให้รู้แจ้งเห็นจริงเท่าที่จำเป็นสำหรับผู้ฟังหรือผู้รับการสอนก็จะไม่สอนสิ่งนั้น ดังที่พุทธองค์ทรงสอนภิกษุ ๓ สีสปาวัน เมืองโกสัมพี ดังความตอนหนึ่งว่า พระผู้มีพระภาคทรงหยิบใบประดู่ลาย ๒-๓ ใบขึ้นมา แล้วรับสั่งเรียกภิกษุทั้งหลาย มาตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจะเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร ใบประดู่ลาย ๒-๓ ใบที่เราหยิบขึ้นมากับใบที่อยู่บนต้น อย่างไหนจะมากกว่ากัน ลำดับนั้น ภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า ใบที่อยู่บนต้นไม่นั้นแลมากกว่า ใบประดู่ลาย ๒-๓ ใบที่พระองค์ทรงหยิบขึ้นมาเพียงเล็กน้อย พระพุทธเจ้าข้า ภิกษุทั้งหลายสิ่งที่เรารู้แล้วแต่มิได้บอกเธอทั้งหลายก็มากมายเหมือนกัน เพราะเหตุไร เราจึงมิได้บอก เพราะสิ่งนี้ไม่มีประโยชน์ ไม่ใช่จุดเริ่มต้นแห่งพรหมจรรย์ ไม่เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่าย ไม่เป็นไปเพื่อคลายกำหนด ไม่เป็นไปเพื่อดับ ไม่เป็นไปเพื่อสงบระงับ ไม่เป็นไปเพื่อรู้ยิ่ง ไม่เป็นไปเพื่อตรัสรู้ ไม่เป็นไปเพื่อนิพพาน เพราะเหตุนั้น เราจึงมิได้บอก สิ่งอะไรเล่าที่เราบอกแล้ว คือ เราได้บอกว่านี้ทุกข์ นี้ทุกข์สมุทัย นี้ทุกข์นิโรธ นี้ทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา เพราะเหตุไร เราจึงบอก เพราะสิ่งนี้มีประโยชน์ เป็นจุดเริ่มต้นแห่งพรหมจรรย์ เป็นไป^{๓๓}

^{๓๑} ชู.เถรี.อ. (ไทย) ๕๔/๔๖๔/๓๐๓.

^{๓๒} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑/๑๐๑.

^{๓๓} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๑๐๑/๖๑๓.

๖) สอนสิ่งที่มี ความหมาย ควรที่ผู้ฟังจะเรียนรู้และเข้าใจ เป็นประโยชน์แก่ตัวผู้ฟังเอง โดยทรงแสดงธรรมที่มีคู่เอนกอนันต์ สามารถยังผู้ปฏิบัติตามให้ได้รับสามัญผสม โอวาทแก่แก้วัญ คหบดี ว่าเปรียบเหมือนสระน้ำบนยอดเขาสระอดไม่ชุ่มมัว บุรุษผู้มีจักขุอื่นอยู่บนขอบสระนั้น พึงเห็น หอยโข่งและหอยกาบต่างๆ ก้อนกรวดและก้อนหินบ้าง ผุงปลาบ้างกำลังว่ายอยู่บ้าง หยดอยู่บ้าง ใน สระน้ำนั้น... ดังนั้นฉันใดภิกษุก็ฉันนั้นแล เมื่อจิตเป็นสมาธิบริสุทธิ์ผ่องแผ้วไม่มีกิเลส ปราศจาก อุปกิเลส อ่อน ควรแก่การงาน ตั้งมั่นไม่หวั่นไหวอย่างนี้ ย่อมโน้มโน้มจิตไปเพื่ออัสวักขยญาณย่อมรู้ ชัดตามความเป็นจริง ว่า นี่ทุกข์ นี่ทุกข์สมุทัย นี่ทุกข์นิโรธ นี่ทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา เมื่อเธอรู้เห็น อย่างนี้จิตย่อมหลุดพ้น แม้จากมาสวะ แม้จากภวาสวะ แม้จากอวิชชาสวะ เมื่อจิตหลุดพ้นแล้วก็มี ญาณว่าหลุดพ้นแล้ว รู้ชัดว่าชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อ ความเป็นอย่างนี้มีได้มี

จะเห็นได้ว่าในสมัยพุทธกาลนั้น การเผยแผ่ธรรมะหรือการประกาศหลักธรรมของทั้งองค์ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าและการประกาศหลักธรรมของพระสาวกนั้น ได้ใช้หลักในการเผยแผ่ พระพุทธศาสนา อันประกอบไปด้วย หลักประโยชน์ ๓ หลักไตรสิกขา และการตระหนักถึงศักยภาพ ของมนุษย์

หลักในการเผยแผ่ธรรม ท่านทั้งหลายในขณะนี้ มีหน้าที่เป็นพระธรรมทูตก็คือนำผู้แทน ของพระพุทธเจ้า เมื่อเป็นผู้แทนของพระพุทธเจ้า ในฐานะพระธรรมทูตมีหน้าที่ในการเผยแผ่ธรรม พระธรรมทูตมีหน้าที่เดียว หน้าที่หลักก็คือการเผยแผ่ธรรม การเผยแผ่ธรรมทำอย่างไรมีหลายวิธี วิธี แรกที่พระพุทธเจ้าทรงปฏิบัติก็คือการเทศน์ และถือว่าเป็นวิธีหลักที่พระพุทธเจ้าทรงถือปฏิบัติด้วย พระองค์เองมาโดยตลอด ๔๕ ปี พระพุทธเจ้าเทศน์ไม่หยุดเลย ส่วนวิธีอื่นเช่น พุทธคยา ปาฐกถา บรรยาย มีผู้รวบรวมทำวิจัยเอาไว้ว่า วิธีการสอนของพระพุทธเจ้า หรือวิธีการเผยแผ่ของพระพุทธเจ้า นั้นมีอยู่ ๗ ประการด้วยกันเท่าที่ท่านค้นคว้าไว้นานแล้ว คือ

๑. อุปนิสินนถา
๒. ธรรมกถา
๓. โอวาทกถา
๔. อนุสาสนีกถา
๕. ธรรมสากัจฉากถา
๖. ปุจฉาวิสัชนากถา
๗. ธรรมเทศนาถา

ในเรื่องนี้จะไม่กล่าวถึงรายละเอียด ก็ให้รู้ว่าวิธีเผยแผ่ของพระพุทธเจ้าก็คือการ เทศน์ การเทศน์คืออะไร การเทศน์ก็คือการแสดงธรรม การชี้แจง การบอกกล่าว นี้เรียกกันว่า เทศน์ สมัย ปัจจุบันนี้ เราก็นำวิธีการเทศน์นั้น มาปรับปรุงให้เข้ากับยุคกับสมัย การเทศน์นั้นก็ยังคงอยู่ แต่ว่าหนัก

(ค่อนข้าง) ไปทางพิธีการและเป็นพิธีการที่ศักดิ์สิทธิ์ คือการเทศน์แบบเดิม ปรับเปลี่ยนมาเป็นปาฐกถา เรียกว่า “ปาฐกถาธรรม” พุทธธรรมะ เปลี่ยนเป็นบรรยายธรรม ก็คือพุทธธรรมะ เปลี่ยนเป็นอภิปรายธรรม ก็คือการบรรยายธรรมเหมือนกัน แต่บรรยายหลายคน ปรับเปลี่ยนเป็นการเทศน์ปุจฉา-วิสัชนา สองธรรมาสน์ สามธรรมาสน์ ปรับเปลี่ยนไปตามยุคตามสมัย นี่ก็เป็นการทำหน้าที่เหมือนกัน ที่นี้ทำอย่างไรถึงจะได้ผล นี่คือตัวหลัก และนี่ก็เป็นอีกเหตุผลหนึ่งที่นิมนต์ท่านทั้งหลายมาประชุมกันนี้ เพื่อที่จะได้รู้แนวทางในการเผยแผ่ธรรมในฐานะที่เป็นพระธรรมทูต ให้รู้จักแนวทางให้รู้จักวิธีการ ส่วนรายละเอียด เนื้อหาสาระนั้นก็คงจะพูดอะไรกันไม่ได้ ธรรมะนั้นเป็นเรื่องใหญ่ ท่านทั้งหลายต้องมีทุนเดิมกันอยู่แล้ว นั่นก็คือต้องมีความรู้ด้านธรรมะ ได้ศึกษานักธรรมบ้าง บาลีบ้าง อ่านหนังสือด้วยตนเองบ้าง สิ่งเหล่านี้ เรียกว่าเป็นต้นทุนในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา^{๓๔}

เทคนิคการสอนธรรม เทคนิคการสอนศีลธรรมแก่ประชาชนหน้าที่ของพระธรรมทูต เป็นสิ่งที่ลึกซึ้งกว่าการสอนนักเรียน เพราะประชาชนเป็นผู้มีประสบการณ์มาก และความรู้ของประชาชนก็ไม่เสมอภาคกัน ฉะนั้น วิธีการที่เผยแผ่ให้ได้ผล ในเบื้องต้น ต้องศึกษาพื้นฐานแห่งจิตใจศึกษาอุปนิสัยใจคอของคนในถิ่นนั้นๆ พร้อมทั้งต้องทำตัวให้เป็นที่ยอมรับนับถือของเขาด้วยวิธีการสอนศีลธรรมนั้น หลักใหญ่ที่พระพุทธเจ้าทรงวางไว้คือโอวาทปาฏิโมกข์ซึ่งได้แสดงแนวทางการเผยแผ่ไว้ดังนี้

คาถาที่ ๑ เป็นหลักอุดมการณ์ของพระพุทธศาสนา คือ ต้องอดทน อดกลั้น ไม่เบียดเบียนคนอื่นมีหลักสูงสุด คือ นิพพาน

คาถาที่ ๒ เป็นหลักการ คือ ไม่ทำชั่ว ทำดี ทำจิตใจให้ผ่องใส

คาถา ที่ ๓ เป็นวิธีการ คือ ไม่ว่าร้ายคนอื่น ไม่ทำร้ายคนอื่น สำรวมในพระปาฏิโมกข์ รู้จักประมาณในการบริโภค มีที่นอนที่นั่งอันเรียบง่าย ประคบความเพียรทางจิต

นอกจากนี้ ยังมีวิธีการสอนศีลธรรมแก่ประชาชนตามหลัก ๗ ประการเป็นวิธีการภาคปฏิบัติ ซึ่งศึกษาค้นคว้าโดย สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ วัดสามพระยา มีดังนี้คือ

๑. อุปนิสินนกถา คือ การสนทนาปราศรัยกับบุคคลผู้มาหาสู่ หรือการต้อนรับแขก

ผู้มาเยือน การพูดคุยกันโดยการสอดแทรกธรรมะ เข้าไปในการสนทนากันนั้นตามสมควรแก่ เหตุการณ์ กาลเทศะ และบุคคลผู้ฟัง โดยไม่มีการเตรียมตัวมาก่อนนิยมพูดกันว่า “การเทศน์ธรรมาสน์เตี้ย

๒. ธรรมกถา คือ การสอนศีลธรรมแก่ประชาชนอย่างเป็นกิจจะลักษณะเป็นงานเป็นการ เป็นเรื่องเป็นราว มีการเตรียมการไว้ล่วงหน้า ได้แก่ การแสดงปาฐกถา การบรรยายธรรม เป็นต้น

^{๓๔} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙, ราชบัณฑิต), การเผยแผ่พระพุทธศาสนา, ข้อมูล [ออนไลน์], เข้าเมื่อ ๑๐ ส.ค. ๒๕๕๓.

๓. โฉวาทกถา คือ การสอนศีลธรรมแก่ประชาชน แบบคำแนะนำ คำตักเตือนคำสอน โดยเฉพาะเจาะจงลงไปเรื่องใดเรื่องหนึ่ง เพื่อให้ผู้ฟังเกิดความสังวรระวังไม่ทำความชั่วให้ทำความดีและรักษาความดีได้

๔. อนุสาสนีกถา คือ การสอนศีลธรรมแก่ประชาชนแบบสอนบ่อยๆ นิยมพูดกันว่า “พร่ำสอน” เพื่อให้เกิดความจำได้ เกิดความชินหู จนเกิดความ “คล่องปากขึ้นใจ” เรื่องที่สอนนั้น ก็อยู่ในประเภทคำแนะนำ คำแนะแนว คำตักเตือน และคำกล่าวสอนนั่นเอง ถ้ากล่าวสอนเป็นครั้งคราว จัดเป็น “โฉวาทกถา” ถ้ากล่าวสอนเป็นประจำ และทำบ่อยๆ จัดเป็น “อนุสาสนีกถา”

๕. ธรรมสากัจฉากถา คือ การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันและกัน การสนทนากัน เพื่อแสวงหาความถูกต้อง หรือเพื่อปรับความเข้าใจกันและกัน นิยมเรียกว่า “การสนทนาธรรม” โดยผลัดกันพูด ผลัดกันฟัง

๖. ปุจฉาวิสัชนากถา คือ การสอนศีลธรรมแก่ประชาชน แบบการถามและการตอบ ในเรื่องที่จะสอนนั้น เพื่อทดสอบถึงความรู้เดิมของผู้รับสอนว่า มีอยู่แค่ไหนเพียงไร เพื่อเป็นการกระตุ้นเร้าใจให้ผู้ฟังเกิดความตื่นตัวอยู่เสมอ และเพื่อทดสอบความจำและความเข้าใจในเรื่องที่สอนนั้นว่า ผู้ฟังมีแค่ไหน อย่างไร โดยมีวิธีการ ๓ วิธี คือ ๑.ถามเพื่อให้ตอบ ๒.ถามเองตอบเอง และ ๓. ให้ถามเพื่อตอบ

๗. ธรรมเทศนา กถา คือการแสดงธรรมชี้แจงแสดงหลักธรรม หลักสัมมาปฏิบัติ เพื่อให้ผู้รู้แจ้งเห็นจริงในธรรมที่ควรรู้ควรเห็น เป็นการชี้แนะให้ผู้ฟังเกิดศรัทธาปสาทะในธรรมปฏิบัติ ยอมรับเป็น “หลักจำ” และเป็น “หลักใจ” ยึดถือเป็นอุดมคติในการดำเนินชีวิตประจำวัน เพื่อความอยู่เย็นเป็นสุข พ้นจากความอยู่ร้อนนอนทุกข์ ความจริง “ธรรมเทศนา กถา” กับ “ธรรมกถา” มีส่วนคล้ายคลึงกัน บางแห่งท่านกล่าวว่าเป็นอย่างเดียวกัน แต่ธรรมเทศนา กถา นี้ นิยมทำเป็นกิจจะลักษณะ และมีกระบวนการ มีระเบียบแบบแผนมากกว่าธรรมกถา โดยเน้นถึงลีลาหรือท่วงทำนองวาจาที่เปล่งให้ถูกต้อง เหมาะสม เป็นวรรคเป็นตอน เน้นถึงอิริยาบถทางกาย เป็นระเบียบเรียบร้อย โดยมีหลักใหญ่ ๒ ประการ คือ

๑. หลักเทศน์ คือ ลีลาการขึ้นธรรมาสน์ เป็นต้น

๒. หลักธรรม คือ หัวข้อธรรมะเหมาะแก่งานแก่กาลเทศะและบุคคล ประกอบด้วย อุเทศ นิเทศ และปฐนิตะ อย่างสมบูรณ์ทุกประการ โดยแบ่งวิธีเทศน์เป็น ๒ แบบ คือ

๒.๑ อ่านคัมภีร์

๒.๒ เทศน์ปฐนิตะ

วิธีการบรรยายธรรม อบรมแบบปลูกฝัง

๑. ควรใช้วิธีธรรมสากัจฉา คือ การพูดไป ถามไป ในระหว่างการบรรยายธรรมนั้น

๒. จังหวะที่พูดพอเหมาะพอแก่วัยของผู้ฟัง ไม่เร็วเกินไป และไม่ช้าเกินไป

๓. เสียงที่พูด นุ่มนวลชวนฟัง ไม่ดังเกินไป และไม่ค่อยเกินไป
๔. การพูดแบบให้คิด ไม่ใช่แบบพูดให้ฟังอย่างเดียว
๕. ควรใช้คำพูดว่า “ควรทำ ควรพูด ควรคิด” เป็นต้น ไม่ใช่คำพูดว่า “จงทำ จงพูด จงคิด” เป็นต้น

เพราะธรรมะทุกข้อ เป็นเรื่องของจิตใจ เป็นเรื่องของความสมัครใจประพฤติด้วยตนเอง เป็นเรื่องของผู้มีจิตศรัทธาปสาทะไม่ใช่เรื่องของระเบียบวินัย อันเป็นเรื่องข้อบังคับให้ปฏิบัติตาม หลักการอธิบายธรรมะ ๖ ประการ

๑. อัตถะ คือ อธิบายความของธรรมะข้อนั้น ๆ ว่ามีความหมายอย่างไร แยกอธิบายออกได้เป็น ๒ อย่าง คือ

๑.๑ โดยอรรถ คือ ความหมายที่เป็นจุดประสงค์ หรือความหมายที่แท้จริง

๑.๒ โดยพยัญชนะ คือ ความหมายตามพยัญชนะ ตามหลักบาลีไวยากรณ์ อีกนัยหนึ่ง อัตถะ คือ อธิบายความหมายของธรรมะข้อนั้น ๆ ว่ามีความหมายอย่างไร แยกอธิบายออกได้เป็น ๒ อย่าง คือ ทางคติโลก คือ ความหมายทางคติโลก หรือความหมายของชาวโลก ทางคติธรรม คือ ความหมายทางคติธรรมหรือความหมายทางศาสนา

๒. ประเภท คือ ธรรมะข้อนั้น ๆ แยกประเภทออกไปได้อย่างไรหรือไม่ และแยกประเภทออกไปได้เท่าไรคืออะไรบ้าง

๓. เหตุ คือ ธรรมะข้อนั้น ๆ มีอะไรเป็นมูลเหตุทำให้เกิดขึ้น หรือเป็นธรรม มีอะไรเป็น “ปทัฏฐาน” คือเป็นเหตุทำให้เกิดขึ้น

๔. ผล คือ ธรรมะข้อนั้น ๆ มีผลเป็นอย่างไร แก่บุคคลผู้ปฏิบัติตาม และแก่บุคคลผู้ปราศจากธรรมะข้อนั้น ๆ กล่าวคือ มีอานิสงส์หรือมีโทษแก่บุคคลผู้ปฏิบัติอย่างไร

๕. อุปมา คือ ธรรมะข้อนั้น ๆ มีชื่ออุปมา (เปรียบเทียบ) เหมือนอะไร เพื่อช่วยให้ผู้ฟังเกิดความเข้าใจธรรมข้อนั้น ๆ ชัดเจนยิ่งขึ้น

๖. สาธก คือ ธรรมะข้อนั้น ๆ ควรยกเรื่องอะไรนำมาเล่าประกอบเป็นบุคลาธิษฐาน เพื่อช่วยให้ผู้ฟังจำธรรมะได้ดียิ่งขึ้น

ธรรมะ ๓ ประการ ธรรมะในทางพระพุทธศาสนา รวมทั้งวินัยด้วยที่มี ๘๔,๐๐๐ พระธรรมชั้นตรี มีมาตกาใหญ่เพียง ๓ เรื่อง คือ

๑. กุสลา ธมมา คือ ธรรมที่เป็นกุศลหรือกุศลธรรม เป็นธรรมฝ่ายดี เป็นฝ่ายชั่วคราว คุณธรรม เป็นธรรมประเภท “ภาเวตัพพรหม” คือ ธรรมที่ควรบำเพ็ญให้มีขึ้นในตน เป็นธรรมะที่มีผลเป็นความสุข ความเจริญรุ่งเรือง เป็นบารมีธรรมอันเป็นพลังภายในอันเป็นเหตุทำให้เกิด “สมบัติ” ทั้งปวง

๒. อกุศลามา คือ ธรรมที่เป็นอกุศล หรืออกุศลธรรม เป็นธรรมฝ่ายชั่ว เป็นธรรมประเภท “ ปาหัตถธรรม ” คือธรรมที่ควรละเว้นเสีย เป็นธรรมะที่มีผลเป็นความทุกข์ เป็นความเสื่อมเสีย เป็นอาสวะอันเป็นพลังความชั่วภายในทำให้เกิด “ วิบัติ ” ทั้งปวง

๓ . อพยากตา ธมมา คือ ธรรมที่เป็นอัพยากถุต หรืออัพยากตธรรม เป็นธรรมฝ่ายกลาง ๆ ไม่ได้ไม่ชั่วเป็นธรรมประเภท “ ปริญญธรรม ” คือ ธรรมะที่ควรกำหนดรู้ ควรยอมรับความจริงว่า โลกนี้ มีปกติเป็นอย่างนี้ ตัวอย่างเช่น โลกธรรม ๘ สามัญลักษณะ ๓ เป็นต้น ก่อนที่จะสอน จึงต้องคำนึงว่าธรรมะที่จะใช้สอนเป็นธรรมประเภทไหน ถ้าเป็นกุศล ก็เน้นให้เขาปฏิบัติจริง ๆ บอกอานิสงส์หรือผลก่อนแล้ว แสดงเหตุ เวลาพูดก็ได้เน้นภาคปฏิบัติ ถ้าเป็นอกุศลธรรม ก็บอกโทษแห่งความชั่วเสียก่อน แล้วบอกให้ละ ส่วนอัพยากตธรรม ก็บอกหรือสอน เพื่อให้โยมละความยึดมั่นถือมั่นให้ยอมรับความจริง^{๓๕}

จากการปฏิบัติหน้าที่ของพระธรรมทูตในการประกาศและเผยแผ่พระพุทธศาสนาและพัฒนาศักดิ์ของพระสงฆ์ในสมัยพุทธกาลนั่นเอง ส่งผลให้พระพุทธศาสนาได้เข้ามาสู่ประเทศไทย ซึ่งเป็นหนึ่งในดินแดนที่เรียกว่าสุวรรณภูมิครั้งแรก ด้วยการเดินทางมาเผยแผ่พระพุทธศาสนาของสาวกที่เป็นสายพระธรรมทูตสายที่ ๘ คือ คณะของพระโสณเถระและ พระอุตระเถระทำให้พระพุทธศาสนาเข้ามาประดิษฐานในประเทศไทยอย่างสมบูรณ์ ภายใต้พระราชูปถัมภ์ของพระมหากษัตริย์ไทย โดยมีการบวช การศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัยสืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน^{๓๖}

กำหนดหน้าที่หรือบทบาทที่วัดต่างๆ เจ้าคณะตำบล คณะสงฆ์อำเภอ และคณะสงฆ์จังหวัด เกี่ยวกับการเผยแผ่ ไว้ดังนี้

๑. หาอุบายวิธีให้ได้ยิน ได้ฟังโอวาท คำสั่งสอนหรือข้อแนะนำที่เป็นประโยชน์
๒. แนะนำสั่งสอน อบรม ประชาชนให้เข้าใจในศาสนพิธีและการปฏิบัติ
๓. เทศนาสั่งสอนประชาชนให้ตั้งอยู่ในศีลธรรมและให้ได้ยินได้ฟังเกี่ยวกับ พระศาสนา โดยถูกต้อง^{๓๗}

พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ให้ทรรศนะในหลักแห่งการแสดงพระธรรมเทศนาอย่างมีคุณภาพ ว่าการประกันคุณภาพมี ๔ อย่าง เรียกว่า ปัจจัย ๔ ในการที่พวกเราจะเทศน์จะสอน

^{๓๕} พระธรรมวโรดม (บุญมา คุณสมปโน ป.ธ.๙), เทคนิคการสอนธรรมะ, [ออนไลน์], เข้าเมื่อ ๒๓ ก.ค. ๒๕๕๐.

^{๓๖} สิริวัฒน์ คำวันสา, ประวัติพระพุทธศาสนาในประเทศไทย, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า ๒๔.

^{๓๗} สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้ามกุฎราชกุมาร (ช่วง วรปุณฺณโณ), คู่มือพระสังฆาธิการว่าด้วยเรื่อง การคณะสงฆ์ และการพระศาสนาในทวี พลรัตน์ (บรรณาธิการ), (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๐), หน้า ๑๔ - ๑๕๕.

แต่ละครั้ง จะต้องมี ถึง ๔ ขั้นตอนด้วยกัน ท่านรับประกันกระบวนการใน ๔ ขั้นตอนนี้ ดูแลอย่างครบถ้วน การเทศน์การสอนธรรมของท่านจะมีคุณภาพ เป็นที่น่าเชื่อถือ ต้องมีปัจจัย ๔ อย่าง คือ

๑. Input ปัจจัยนำเข้า
๒. Process ปัจจัยกระบวนการ
๓. Output ปัจจัยผลิต
๔. Impact ปัจจัยผลกระทบ

ปัจจัยนำเข้า (Input) หมายถึง ตัวป้อน เวลาท่านไปสอนธรรม ท่านต้องมีธรรมเป็นตัวป้อนขอเปรียบเทียบ การผลิตสับปะรดกระป๋องที่เราส่งไปขายต่างประเทศ ต่อบ้อนของโรงงาน สับปะรดก็คือเงินที่ลงทุนไป คนงาน และก็สับปะรดที่ลงทุนไปซื้อมา ป้อนเข้าไปในโรงงานมันก็จะเข้าไปในกระบวนการผลิต ในปัจจัยกระบวนการ

ปัจจัยกระบวนการ (Process) พอผลสับปะรดมาถึงโรงงาน ฝ่ายปอกก็ปอก ฝ่ายล้างก็ล้าง ฝ่ายสับก็สับ ฝ่ายบรรจุกระป๋องก็ใส่ลงกระป๋องแล้วก็ปิดกระป๋อง ผลผลิตออกมา เช่น จะให้หวานเท่าไร แล้วก็ไม่ใช่เสีย ไม่เน่า แล้วก็สับปะรดสวยทุกชิ้น เรียกว่า ปัจจัยผลผลิต (Output)

มีแบรนด์เนมดี มีตรา มียี่ห้อ คนเห็นแล้วอยากซื้อ หีบห่อสวยลูกค้าชื่นชอบ แพ่งเท่าไรก็ซื้อ ยี่ห้อเมดอินไทยแลนด์ พุดจากปากต่อปาก ราคาสินค้าก็ขึ้น นี่เรียกว่า Impact คือ ผลกระทบ ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ปัจจัยนำเข้าก็คือความรู้ที่เราเตรียมไปเทศน์ ไปสอน

เราอ่านหนังสือมาก็เล่ม เราอ่านมากฟังมาก ดีความธรรมะ เราเตรียมข้อมูลและวางลำดับการนำเสนอ

ปัจจัยกระบวนการ ก็คือ วิธีการนำเสนอ วิธีการเทศน์ วิธีการเผยแผ่ มีสื่ออุปกรณ์ผลผลิตที่ออกมา Output ก็คือ คนฟังอยู่ฟังจนจบรายการและได้อะไรติดใจกลับไป

ผลกระทบ Impact ที่ตามมา คือ จากปากต่อปากพูดถึงเราว่าเทศน์ดีเหลือเกิน ถิ่นเทศน์เพิ่ม มีชื่อเสียง ผู้ฟังเกิดความเลื่อมใสและปฏิบัติตามคำสอนได้ มีการเปลี่ยนพฤติกรรมไปในทางที่ดี เหล่านี้ก็จัดเป็นผลกระทบ^{๓๘}

การเผยแผ่ธรรมของพระธรรมโมลี (ทองอยู่ ญาณวิสุทโธ)

พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองมาโดยตลอด ก็ด้วยพุทธวิธีการสอนอันเนื่องมาจากพระบุคลิกภาพ อันหาที่เปรียบมิได้ขององค์พระศาสดาผู้ยิ่งใหญ่ ตลอดจนในหมู่อริยสาวกทั้งหลายที่พากันเสียสละตามแบบอย่างขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า บรรพบุรุษของไทยได้รับการเผยแผ่พระพุทธศาสนา จนเป็นศาสนาประจำชาติไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน พระพุทธศาสนาเป็นสมบัติ

^{๓๘} พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), การเผยแผ่เชิงรุก, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๕๒-๕๔.

ของชาติ ซึ่งถือเป็นทรัพยากรอันทรงค่ายิ่ง^{๓๙} พระสงฆ์เป็นบุคลากรที่เสียสละทำงานเพื่อประเทศชาติ ช่วยอบรมสั่งสอนประชาชนให้ละชั่ว ประพฤติดี ตามพระธรรมคำสอนและตามกฎหมาย ระเบียบ กติกาของบ้านเมือง หน้าที่ในการแนะนำสั่งสอน เผยแผ่ธรรม แก่ประชาชน เมื่อประชาชนมีความรู้ ความเข้าใจถูกต้องก็จะประพฤติอยู่ดีศีลธรรม รู้จักฝึกอบรม จิต ฝึกอบรมปัญญา ประชาชนอยู่ร่วมกัน ด้วยความสงบสุข ประพฤติดี ปฏิบัติชอบแล้ว ก็เป็นประโยชน์ต่อแผ่นดินไปเอง หน้าที่ในการเป็นผู้ให้ คำปรึกษา ให้ความรู้ความเข้าใจแก่พระราชาในทางธรรม และเรื่องที่เกี่ยวข้องพระพุทธศาสนา แต่จะไม่เข้าไปกุ่มอำนาจทางการเมืองอย่างนักบวชบางศาสนา^{๔๐}

พระธรรมโมลี เป็นพระสงฆ์สำคัญรูปหนึ่ง ที่มีบุคลิกภาพที่น่าเลื่อมใส มีมโนปณิธานอัน แรงกล้า ได้ ปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดี ได้ให้ดวงปัญญา ได้แสดงศักยภาพของความเป็นนักเผยแผ่ พุทธธรรม จึงทำให้ท่านมีบทบาทสำคัญยิ่งในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและการรักษาพระสัทธรรมให้ คงอยู่ ท่านกล่าวไว้ว่า

การเผยแผ่จะทำให้ดีได้ต้องได้รับการศึกษามีความรู้ความสามารถ จะเผยแผ่วิชาใดก็ต้อง เรียนรู้ทบทวน พระพุทธเจ้าก็เป็นนักเผยแผ่เราก็เจริญรอยตามพระองค์อย่างที่เราองค์เผยแผ่ในวัน มาฆบูชาพระองค์ก็ได้ประกาศโอวาทปาฏิโมกข์ การแนะนำกับพระภิกษุสงฆ์ที่จะเป็นนักเผยแผ่ที่ดีคือ อย่าทำร้ายเขา อย่าพูดส่อเสียด ใส่ร้ายป้ายสี ต้องเป็นคนง่าย ๆ รู้จักประมาณในโอชะนะ หาที่สงบนิ่ง พิจารณาธรรม อุดมการณ์ก็คือให้ได้บรรลุพระนิพพานบรรเทาหรือทำลายกำจัดกิเลสให้หมด พระพุทธเจ้าครั้งส่งพระสงฆ์ ๖๐ รูปไปเผยแผ่ก็ได้ประกาศพรหมจรรย์ในเบื้องต้นเพื่อประโยชน์และ ความสุขแก่ชนหมู่มาทั้งมนุษย์และเทวดาจุดประสงค์ของพระองค์คือชนหมู่มากวัตถุประสงค์ก็คือ ความสุขเกื้อกูล เพราะฉะนั้นเป้าของพระองค์คือชนหมู่ใหญ่คุณสมบัติของพระธรรมทูตต้องมีความ อดทนอย่าไปทำร้ายใคร อย่าไปกล่าวร้ายใคร คนที่เบียดเบียนจะเป็นสมณะได้ไง ต้องรู้จักสำรวจใน การเผยแผ่ นิ่งก็เป็นการเผยแผ่ เดินก็เป็นการเผยแผ่

พระธรรมโมลี ได้อาศัยพระธรรมวินัยและหลักธรรมมาใช้ในการปกครองพระภิกษุ สามเณรให้อยู่ในกรอบพระธรรมวินัยมาโดยดีตลอดมา เพราะท่านได้ใช้หลักธรรมะ คือ ใช้สังคหวัตถุ ผูกมัดจิตใจลูกวัด ไม่ใช่แต่อำนาจและอารมณ์ ท่านได้หมั่นอบรมสั่งสอนชี้ผิดชี้ถูกให้เข้าใจ ด้วยความ เมตตาธรรม ปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดี จึงทำให้การปกครองมีความเป็นระเบียบเรียบร้อยดีงามท่าน กล่าวไว้ว่า

^{๓๙} ประเวศ วะสี, ยุทธศาสตร์พระพุทธศาสนากับการพัฒนา, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกลมคติทอง ๒๕๔๖), หน้า ๓.

^{๔๐} พระสุธีรญาณ (ณรงค์ จิตตโสภโณ), พุทธศาสตร์บริหารศรัณ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๑๔๔.

การปกครองก็อาศัยพระธรรมวินัย ธรรมะ และต้องมีความรู้ความสามารถในการบริหารมีคุณธรรม มีเมตตาไม่เกลียดไม่ชิงรักนับถือ หลีกเลียงอคติลำเอียง ในการปกครองที่จะให้สำเร็จผลก็ต้องอาศัยการศึกษาผู้ใต้ปกครองต้องได้รับการศึกษาพอสมควรพูดอะไรเข้าใจกันง่าย เขาจึงจะรู้เหตุรู้ผล สำนึกในหน้าที่ นอกจากผู้ปกครองมีคุณธรรมครบถ้วนแล้วก็ต้องส่งเสริมให้ลูกน้องมีเหมือนกัน^{๔๑}

เทคนิคเป็นภาษาต่างประเทศ ตรงกับภาษาไทยว่า ศิลปะๆ คือวิธีการเผยแผ่ที่จะประสบผลสำเร็จ ต้องประกอบด้วยสิ่งเหล่านี้ คือ

(๑) คำคมนิด

(๒) สุภาชิตหน้อย

(๓) อร่อยต้องมีคำกลอน

(๔) ไม่่งวงนอนต้องมีข้าขัน

(๕) ตรงใจไปนานต้องมีแหล่ รวมความต้องมีทั้ง “ศาสตร์” และ “ศิลป์” ศาสตร์คือความรู้ศิลป์คือวิธีการหรือเทคนิค^{๔๒}

ทั้งวัดและพระสงฆ์ได้ทำงานการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเป็นพิเศษ ดังจะเห็นได้จากมีหน่วยพระธรรมทูต ธรรมจาริก ธรรมพัฒนาและหน่วยพัฒนาทางจิต ซึ่งมีหน่วยอบรม อ.ป.ต. (หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล) ทั้งนี้ การเผยแผ่จะได้ผลก็ต่อเมื่อ

๑. พระสงฆ์จะต้องศึกษาให้มีความรู้ ความเข้าใจในพระธรรมวินัย และปฏิบัติตามอย่างจริงจัง สอนอย่างไร ปฏิบัติได้ออย่างนั้น

๒. ไม่สอนให้คลาดเคลื่อนจากความจริง เพื่อผลประโยชน์ของตนกิจ

๓. ไม่ยึดติดในแง่ใดแง่หนึ่งของหลักธรรม

๔. ไม่เห็นแก่ความง่าย ตีความธรรมวินัยตามชอบใจหรือตามความต้องการของประชาชน

๕. ไม่สนองความต้องการของผู้มีอำนาจ

๖. ประสานความเข้าใจ ความเชื่อหรือลัทธิศาสนาอื่นๆ พุทธศาสนิกชนทุกคนมีหน้าที่เผยแผ่พุทธศาสนาให้กว้างไกลออกไป เพื่อประโยชน์สุขของชาวโลก ความวัฒนาสถาพรขอพระพุทธศาสนาและความมั่นคงของชาติไทย ผู้ที่จะทำหน้าที่เผยแผ่ศาสนาได้ดีต้องเป็นผู้รู้ศาสนาและปฏิบัติตนตามหลักธรรมในศาสนาได้โดยสมบูรณ์เป็นนิจ การเผยแผ่ศาสนามีคำที่ ใช้อยู่ ๒ คำ

^{๔๑}พระธรรมโมลี (ทองอยู่ ญาณวิสุโท), เจ้าอาวาสวัดศาลาลอย เจ้าคณะจังหวัดสุรินทร์, ๑ พฤศจิกายน ๒๕๕๔.

^{๔๒}พระพิจิตรธรรมพาที (ชัยวัฒน์ ธมฺมวฑฺฒโน), พระธรรมทูตสายต่างประเทศ รุ่นที่๔, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๓๗.

คือ คำว่า “เผยแพร่ว” และ “เผยแผ่ว” “คำว่า เผยแพร่ว เป็นลักษณะของมิชชันนารี คือ มุ่งมั่นจะให้ผู้อื่นยอมรับในศาสนาของตน ซึ่งเป็นลักษณะแห่งการจูงใจให้อีกฝ่ายหันหน้ามานับถือคำสอนนั้นๆ ส่วนคำว่า เผยแผ่ว หมายถึงการประกาศให้ทราบ หากทราบแล้วสนใจจะเป็นพุทธศาสนิกชนก็ไม่ใช่ที่รังเกียจ การเผยแผ่วเป็นศัพท์ที่มีลักษณะอะลุ่มอล่วยและแสดงถึงการมีใจกว้าง ไม่ผูกมัดผู้อื่นด้วยความคิดของตนเองหรือศาสนาของตน^{๔๓}

ฉะนั้นจึงเห็นได้ว่า การเผยแผ่วของพระสงฆ์ วัด และคณะสงฆ์ ในปัจจุบัน มีทั้งแบบประเพณี แบบปรับปรุงให้เหมาะสมกับสภาพสังคมปัจจุบัน และแบบที่จัดเป็นคณะหรือหน่วยงานขึ้นดำเนินการ คือ

๑. การเผยแผ่วตามประเพณีคณะสงฆ์ และประเพณีไทย ได้แก่การเทศนาอบรมสั่งสอนประชาชนที่วัด ที่บ้าน ที่มีผู้อาราธนาและที่อื่นๆ ในโอกาสต่างๆ ทั้งแบบเทศน์ธรรมดา คือ เทศน์รูปเดียว หรือเทศน์ปฐกวิสัชนา ๒ รูปขึ้นไป

๒. การเผยแผ่วแบบปรับปรุงให้เหมาะสมกับสภาพสังคมปัจจุบัน ได้แก่ การบรรยายธรรม การสนทนาธรรม การปาฐกถาธรรม ในที่ประชุมที่วัด หรือที่อื่นๆ ในโอกาสต่างๆ หรือ โดยทางวิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ บันทึกลงแผ่นเสียง หรือแถบบันทึกเสียง ไปเผยแผ่วที่อื่นในโอกาสต่างๆ รวมทั้งการพิมพ์หนังสือเทศน์ หนังสือธรรมะ ออกเผยแผ่ว หรือลงในหนังสือพิมพ์และเครือข่ายอินเทอร์เน็ต ออกเผยแผ่ว

๓. การเผยแผ่วแบบจัดเป็นคณะหรือหน่วยงานเผยแผ่วหรือสถานศึกษาเป็นประจำหรือครั้งคราว หรือจัดเป็นกิจกรรมพิเศษ ในวัดหรือในหมู่บ้านใกล้เคียง เช่น งานพระธรรมทูต งานพระธรรมจาริก งานอบรมประชาชนประจำตำบล หน่วยสงเคราะห์พุทธมามกะผู้เยาว์โรงเรียนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ เป็นต้น

พระสารีบุตร ในด้านการเผยแผ่วพระพุทธศาสนา ท่านมีวิธีเผยแผ่วในลักษณะให้คำแนะนำปรึกษา สนทนา ตอบปัญหาข้อข้องใจ และการแสดงธรรม เมื่อได้ฟังจากพระบรมศาสดาแล้วนำไปถ่ายทอดแก่ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสกอุบาสิกา และบุคคลทั่วไปให้เข้าใจหลักธรรม อันลึกซึ้งด้วยวิธีการบรรยาย อธิบาย ขยายความ เปรียบเทียบ และตอบปัญหาธรรม เป็นต้น จนเป็นที่ไว้วางพระทัยของพระพุทธเจ้า ทำให้บุคคลทั่วไปศรัทธาเลื่อมใสแล้วหันมานับถือพระพุทธศาสนากันอย่างแพร่หลาย มีบางส่วนเท่านั้นที่ได้หันมานับถือพระพุทธศาสนา เพราะยึดติดอยู่กับลัทธิเดิมอย่างแรงกล้า ถึงกระนั้นก็ตาม ก็ได้นับถือในตัวท่านอยู่ก็มีซึ่งเท่ากับได้สร้างความเข้าใจอันดีระหว่างกลุ่มความเชื่อ

^{๔๓}พระมหาสมทรง สิริธโร และคณะ, “บทบาทของวัดและพระสงฆ์ไทยในอนาคต”, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, (การบริหารการศึกษา), (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๓๑.

ต่าง ๆ นับเป็นตัวอย่างการประกอบศาสนกิจดำเนินชีวิตและเผยแผ่พระพุทธศาสนาในปัจจุบันได้เป็นอย่างดี บทบาทในการรักษาพระสัทธรรมให้คงอยู่ ท่านกระทำโดยการศึกษาและลงมือปฏิบัติตามหลักธรรมที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงไว้อย่างจริงจังท่านเคยกราบทูลเสนอให้พระผู้มีพระภาคเจ้าสังคายนาพระธรรม แต่ในขณะนั้น พระองค์ตรัสว่ายังไม่ถึงเวลา ท่านจึงได้จำแนกธรรม โดยแบ่งไว้เป็นหมวดหมู่ เพื่อสะดวกต่อการศึกษา ในเวลาต่อมายังใช้หลักธรรมที่ท่านแสดงไว้ เช่นในสังคิยสูตรเป็นแนวทางในการทำสังคายนาครั้งแรกหลังจากพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว^{๔๔}

สรุปได้ว่า วิธีการเผยแผ่พุทธธรรมในครั้งพุทธกาล พระพุทธเจ้าทรงใช้วิธีการเผยแผ่แบบประยุกต์เข้ากับสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ทางสังคม จารีต ประเพณีในแต่ละท้องถิ่นที่มีความแตกต่างกันมากมาย ไม่ว่าจะทรงใช้วิธีไหนก็ตาม เช่น ทรงใช้อุบายในการเลือกบุคคล รोजัหะหรือโอกาส เป็นต้น พระพุทธเจ้าทรงมีพระสงฆ์สาวกเป็นกำลังหลักในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ทำให้พระพุทธศาสนาแพร่หลายออกไปทั่วชมพูทวีปและเจริญรุ่งเรืองมั่นคง สืบเนื่องจนถึงยุคสมัยปัจจุบัน พระสงฆ์จึงเป็นหนึ่งที่จะช่วยปลูกฝังคุณธรรมให้เกิดขึ้นแก่คนในชุมชน สั่งสอนให้คนเป็นคนดี คุณสมบัติของผู้เผยแผ่ เป็นสิ่งที่ทำให้ผู้ฟังเกิดศรัทธาและยอมปฏิบัติตามในคำสอนอย่างน่าอัศจรรย์ นอกจากนี้ปัจจัยที่มีผลต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา นอกจากเทคนิคและวิธีการเผยแผ่แล้ว สภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ เช่น ลมฟ้าอากาศ วิถีดำเนินชีวิตของประชาชนในแต่ละท้องถิ่น อธิปไตย การศึกษา ความเชื่อ ทศนคติ จารีต วัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น เป็นต้น สิ่งเหล่านี้เป็นอุปสรรคต่อการเผยแผ่งานทางพระพุทธศาสนา เพราะฉะนั้นพระสงฆ์ผู้เผยแผ่นอกจากปฏิบัติดีปฏิบัติชอบตามธรรมวินัยแล้ว สิ่งจำเป็นที่ต้องมีคือความชำนาญและความสามารถในการประกอบกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งคุณสมบัติของพระสงฆ์หรือตัวผู้สื่อเอง

จากความหมายของความคิดเห็น ที่นักวิชาการได้แสดงทัศนะไว้ดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยจึงได้สังเคราะห์แนวคิดหลักเกี่ยวกับหลักในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ดังตารางที่ ๒.๙

^{๔๔}พระกิตติศักดิ์ ยโสธร (แก้วเหลา), “การศึกษาบทบาทของพระสาวกบุตรเถระในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙)

ตารางที่ ๒.๙ แสดงการสังเคราะห์แนวคิดหลักที่นักวิชาการ และนักวิจัยทำการศึกษาเกี่ยวกับหลักในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

นักวิชาการ/นักวิจัย	แนวคิดหลัก
ราชบัณฑิตยสถาน (๒๕๔๖, หน้า ๔๗๘) สิริวัฒน์ คำวันสา (๒๕๓๔), หน้า ๒๔.	๑. การทำให้ขยายออกไปแพร่หลายออกไป ๒. การศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัย
พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) (๒๕๔๑, หน้า ๕๒)	๑. การฝึกความประพฤติสุจริตที่แสดงออกมาทางกายวาจา ๒. การฝึกปรือในด้านคุณภาพทางอารมณ์ ๓. การพัฒนาปัญญา ให้เกิดเป็นความหยั่งรู้
สมเด็จพระมหาธีรราชมงคลาจารย์ (ช่วง วรปุณฺโณ) (๒๕๔๐, หน้า ๑๔ – ๑๕๕)	๑. หาอุบายวิธีให้ได้ยิน ได้ฟังโอวาท ๒. แนะนำสั่งสอน อบรม ๓. เทศนาสั่งสอนประชาชน
พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) (๒๕๔๘, หน้า ๕๒-๕๔) ประเวศ วะสี (๒๕๔๖, หน้า ๓)	๑. Input ปัจจัยนำเข้า ๒. Process ปัจจัยกระบวนการ ๓. Output ปัจจัยผลิต ๔. Impact ปัจจัยผลกระทบ
พระพิจิตรธรรมพาที (ชัยวัฒน์ ธมฺมวฑฺฒโน) (๒๕๔๓, หน้า ๑๓๗)	๑. คำคมนิด ๒. สุภาสิตหน้อย ๓. อร่อยต้องมีคำกลอน ๔. ไม่่ง่วงนอนต้องมีข้าขัน ๕. ตรึงใจไปนานต้องมีແหล່
พระมหาสมทรง สิรินธโร และคณะ (๒๕๓๙, หน้า ๓๑)	๑. การเผยแผ่ตามประเพณีคณะสงฆ์ ๒. การเผยแผ่แบบปรับปรุงให้เหมาะสมกับสภาพสังคมปัจจุบัน ๓. การเผยแผ่แบบจัดเป็นคณะหรือหน่วยงานเผยแผ่หรือสถานศึกษาเป็นประจำ

๒.๓ การสื่อสารตามแนวพระพุทธศาสนา

จากการทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการสื่อสารตามแนวพระพุทธศาสนา มีนักวิชาการผู้ทำการศึกษาไว้ดังนี้

๒.๓.๑ แนวคิดเกี่ยวกับพระพุทธศาสนากับการสื่อสาร

หลักการและแนวทางปฏิบัติที่ใช้เป็นแนวทางในการสื่อสาร เพื่อมุ่งให้เกิดประโยชน์ตามหลักการทางพระพุทธศาสนา พิจารณาจากหลักการและแนวทางปฏิบัติที่สำคัญที่สะท้อนถึงแนวคิดในทางพระพุทธศาสนา ดังนี้

ตามแนวคิดในทางพระพุทธศาสนาเชื่อในหลักการที่ว่า มนุษย์มีศักยภาพที่สามารถกระทำการต่างๆ รวมทั้งศักยภาพในการบรรลุธรรมได้ด้วยตนเอง ดังพุทธดำรัสที่ว่าไม่มีใครอื่นที่จะทำให้สัตว์เหล่านั้นหลุดพ้นได้ ถ้าสัตว์เหล่านั้นจะพึงหลุดพ้นได้ สัตว์เหล่านั้นเมื่อปฏิบัติชอบ ปฏิบัติเหมาะสม ปฏิบัติไม่เป็นข้าศึก ปฏิบัติเอื้อประโยชน์ปฏิบัติธรรมถูกต้องตามหลักธรรมด้วยตนเอง ก็จะมีหลุดพ้นได้เอง ด้วยเรี่ยวแรง ด้วยกำลัง ด้วยความเพียร ด้วยความบากบั่น ด้วยเรี่ยวแรงของบุรุษ ด้วยกำลังของบุรุษ ด้วยความเพียรของบุรุษ ด้วยความบากบั่นของบุรุษของตนเองเท่านั้น^{๔๕}

การสื่อสารเชิงพุทธ หมายถึง การสื่อสารที่อยู่บนพื้นฐานของความเชื่อมั่นในศักยภาพในตนเองและของแต่ละบุคคล เชื่อมั่นในกฎของการกระทำซึ่งเป็นไปตามเหตุปัจจัยทำการสื่อสารทั้งการสื่อสารกับตนเอง และการสื่อสารกับบุคคลอื่นที่เป็นการสื่อสารเชิงวิจนะและเชิงอวิจนะ ด้วยการเพียรสื่อสารไปในทางที่ดี เพียรระวังที่จะไม่ทำการสื่อสารไปในทางที่ไม่ดี ด้วยสติ ด้วยปัญญาในแต่ละขณะที่ทำการสื่อสาร เพื่อให้ตนเองและผู้อื่นมีความสุข หรือเพื่อให้ชีวิตดีขึ้น เจริญขึ้นทั้งในส่วนที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม มีวิถีการดำเนินชีวิตที่ดีงาม และอยู่ร่วมกันในสังคมโดยไม่เบียดเบียนกันไม่ว่าจะต่อตนเองหรือผู้อื่น

จากความหมายของคำว่า การสื่อสารเชิงพุทธ นำมาพิจารณาคุณลักษณะโดยทั่วไปของการสื่อสารเชิงพุทธได้ดังนี้

- ก. เป็นการสื่อสารที่ผู้สื่อสารทำการสื่อสารบนพื้นฐานของความเข้าใจและเคารพในกันและกัน และรับผิดชอบในการสื่อสารของตน
- ข. เป็นการสื่อสารที่อยู่บนหลักการของเหตุและผลตามความเป็นจริงที่เป็นเหตุปัจจัยซึ่งกันและกัน
- ค. เป็นการสื่อสารที่แต่ละบุคคลสามารถฝึกฝนได้ด้วยตนเอง โดยเริ่มที่ตนเองจากการสื่อสารภายในตนเองหรือการสื่อสารกับตนเองก่อนเป็นลำดับแรก

^{๔๕} ชุ.จุ. (ไทย) ๓๐/๓๓/๑๖๕.

ง. เป็นการสื่อสารที่ประกอบด้วยสติอยู่กับปัจจุบัน รู้เท่าทันสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง ด้วยความเห็นที่ถูกต้อง ความคิดที่ถูกต้อง และสมาธิที่ถูกต้อง ไม่ว่าผู้ทำการสื่อสารจะอยู่ในฐานะ ของผู้ส่งสารหรือผู้รับสาร และไม่ว่าจะเป็นการสื่อสารกับตนเองหรือการสื่อสารกับบุคคลอื่น

จ. เป็นการสื่อสารที่ก่อให้เกิดปัญญา

ฉ. เป็นการสื่อสารที่มุ่งแต่ประโยชน์ไม่ว่าการสื่อสารนั้นจะเป็นการสื่อสารกับตนเอง หรือการสื่อสารกับบุคคลอื่น

ช. เป็นการสื่อสารที่สร้างสรรค์ในทางที่ดีงาม หรือเป็นการสื่อสารในทางบวกนำไปสู่การกระทำที่ดีงามทั้งต่อตนเองและผู้อื่น จากการศึกษาเรื่องการพัฒนาภาวะผู้นำในการสื่อสารยังมีประเด็นจะกล่าวถึงวิธีการ สื่อสารเชิงพุทธที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนามีหลายลักษณะ ดังนี้

วิธีการสื่อสารเชิงพุทธ สามารถพิจารณาได้ทั้งในการสื่อสารกับตนเอง และการสื่อสารกับบุคคลอื่น ดังนี้ ก. วิธีการสื่อสารกับตนเองที่เป็นการสื่อสารเชิงพุทธ วิธีการสื่อสารกับตนเองหรือการสื่อสารภายในตนเองที่ปรากฏในคัมภีร์ทาง พระพุทธศาสนามีหลายลักษณะ ได้แก่การคิดในรูปแบบต่างๆ การนึก การระลึกได้ การรู้สึก การมีสติ การรู้อยู่ พิจารณาเห็น การระลึกถึงหรือระลึกได้ การเจริญสติการกำหนดสติการเข้าใจตนเองการ รู้จักตนเอง และการตระหนักรู้วิธีการสื่อสารกับตนเองที่เป็นการสื่อสารเชิงพุทธ ที่มีลักษณะเป็นการใช้ ความคิดนั้น จะไม่เป็นการคิดในลักษณะของการปรุงแต่งไปเรื่อยๆ หรือการฝันกลางวัน แต่เป็นการคิด ในลักษณะต่างๆ ได้แก่การคิดแบบอุปมา เปรียบเทียบ การตั้งคำถามกับตนเอง การหาหรือหรือปรึกษา กับตนเอง การสอน การให้อโวาหหรือเตือนตนเอง การมนสิการ การพิจารณา การใคร่ครวญ เป็นต้น การที่บุคคลจะไม่ทำการสื่อสารกับตนเองด้วยการคิดในลักษณะของการปรุงแต่งไปเรื่อยๆ นั้น ต้องมีสติกับกับอยู่เสมอ

การบูรณาการส่วนที่มีลักษณะเป็นการนึก การระลึกได้จะเป็นการนึก หรือระลึกถึงแต่สิ่งหรือเรื่องราวที่ดีงาม ที่เป็นบุญ กุศล ก่อให้เกิดความรู้สึกที่ดีงาม เป็นสุข หรือเป็นมูลเหตุให้กระทำสิ่งที่ดีงาม สำหรับการสื่อสารกับตนเองในลักษณะของความรู้สึกต่างๆ ก็เช่นกันที่จะไม่เป็นความรู้สึกที่เป็นไปในทางที่ไม่ดีเช่น รู้สึกน้อยเนื้อต่ำใจ อิจฉาริษยา เศร้าโคกเสียใจ เป็นต้น แต่เป็นความรู้สึกที่เป็นไปในทางที่ดีเช่น รู้สึกภาคภูมิใจในตนเอง เข้าใจและเห็นอกเห็นใจผู้อื่น สงบ ปลอดโปร่งเบิกบาน แจ่มใสกระตือรือร้น เป็นต้น และสื่อสารกับตนเองอย่างมีสติอยู่เสมอ

วิธีการสื่อสาร มีสติเป็นเครื่องเตือน ควบคุม สำนึกอยู่ในสิ่งที่จะต้องเว้น และในสิ่งที่จะต้องกระทำ ใส่ใจที่จะละเว้นและจะกระทำให้เกิดความสำเร็จ^{๔๖} วิธีการสื่อสารกับบุคคลอื่น ไม่ว่าจะเป็นการสื่อสารเชิงวิจนะหรือเชิงอวิจนะ การสื่อสารทางเดียวหรือการสื่อสารสองทางด้วยวิธีการ

^{๔๖} สุวัฒน์ จันทรจำนง, ความเชื่อของมนุษย์ เกี่ยวกับ ปรัชญาและศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, ๒๕๔๐), หน้า ๒๒๙.

สื่อสารรูปแบบใด เช่น บรรยาย อภิปรายอุปมาอุปไมย สนทนา สากัจฉา โต้ตอบ ถามคำถาม ตอบคำถาม หรือสื่อสารด้วยภาษาท่าทาง เช่น ภาษากายต่างๆ เป็นต้น ก็คือการสื่อสารกับบุคคลอื่นที่เป็นการสื่อสารเชิงพุทธรู้ นั้น เป็นการสื่อสารที่คำนึงถึงหลักการและแนวทางปฏิบัติในการสื่อสารกับ บุคคลอื่น ทั้งในฐานะที่เป็นผู้ส่งสารและผู้รับสาร ตามแนวคิดเกี่ยวกับการสื่อสารในพระพุทธศาสนาใน การอยู่ร่วมกันในสังคมด้วยการละเว้นการสื่อสารที่เป็นการกระทำทางกายและวาจาที่เป็นไปในทางที่ไม่ดี เปียดยืนทั้งตนเองและผู้อื่น แต่เป็นการสื่อสารที่เป็นการกระทำทางกายและวาจาที่เป็นไปในทางที่ดีมุ่งให้เกิดประโยชน์และไม่เปียดยืนทั้งตนเอง ผู้อื่นและส่วนรวม โดยสื่อสารกับบุคคลอื่น ด้วยวิธีการสื่อสารต่างๆ อย่างสร้างสรรค์ ประกอบด้วยสติเป็นเหตุเป็นผลตามความเป็นจริง เข้าใจ และเคารพในกันและกัน และรับผิดชอบในการสื่อสารของตน การสื่อสารกับบุคคลอื่นที่เป็นการสื่อสารเชิงพุทธรู้ มีวิธีการที่สำคัญ คือ สื่อสารด้วยสติ โดยอาศัยการสำรวมเป็นเครื่องมือ เมื่อเป็นผู้ส่งสารต้องสำรวมและมีสติระลึกไว้ว่า จะสื่อสารสารใด ออกไป เพื่อประโยชน์อะไร ในเวลาหรือสถานการณ์ใดที่เหมาะสม กล่าวคือ ในการสื่อสารกับบุคคล อื่นก็ย่อมต้องมีการสื่อสารกับตนเองเกิดขึ้นด้วย โดยเป็นการกระทำที่เกิดขึ้นก่อนการสื่อสารกับ บุคคลอื่น เช่น ก่อนที่บุคคลจะพูดย่อมมีการคิดเกี่ยวกับสิ่งที่จะพูดมาก่อน การสื่อสารเชิงพุทธรู้ คือ ให้คิดในทางที่ดีหรือพิจารณาไตร่ตรองให้ดีก่อนที่จะพูดเกี่ยวกับเรื่องนั้น หรือตั้งสติให้ดีก่อนที่จะพูด อะไรออกไป เมื่อเป็นผู้รับสารต้องสำรวมและมีสติระลึกไว้ในการรับสาร หรือสิ่งที่เข้ามากระทบ กล่าวคือ ใส่ใจในการรับรู้เช่น ตั้งใจฟัง เมื่อได้ยิน หรือรับรู้สารใด ให้รับรู้อย่างมีสติคิด พิจารณา ไตร่ตรองให้ดีก่อน โดยอย่าเพิ่งด่วนสรุป หรือปลงใจเชื่อในสิ่งที่ได้รับรู้สารนั้น ๆ

ดังพุทธดำรัสในกามสูตร (สูตรที่ ๘) ว่าด้วยผู้ต้องการประโยชน์ว่า “วาจาที่ดีควรปล่อย แต่วาจาที่ไม่ดีไม่ควรปล่อย”^{๔๗} ทิศทางการสื่อสารเชิงพุทธรู้ไม่ว่าจะเป็นการสื่อสารกับตนเองหรือการสื่อสารกับบุคคลอื่น การสื่อสารเชิงวัจนะหรือเชิงอวัจนะ ที่เป็นการสื่อสารทางเดียวหรือการสื่อสารสองทาง ก็ตามเมื่อพิจารณาในประเด็นทิศทางการสื่อสาร เป็นการพิจารณาทิศทางในเชิงคุณค่าของการกระทำที่ว่า เป็นไปในทิศทางที่ดีเป็นกุศล หรือทิศทางที่ไม่ดีเป็นอกุศล สำหรับทิศทางการสื่อสารเชิงพุทธรู้เป็นไปในทิศทางที่ดีเป็นกุศล เท่านั้น เป็นทิศทางการสื่อสารที่ก่อให้เกิดปัญญา เมื่อสื่อสารกับตนเอง เช่น มนสิการ ก็เป็นแต่โยนิโสมนสิการเท่านั้น ไม่เป็นอโยนิโสมนสิการ เมื่อสื่อสารกับบุคคลอื่น เช่น สนทนา ก็สนทนาแต่เนื้อหาที่ก่อประโยชน์ที่ดี

การสื่อสารเชิงพุทธรู้ เป็นการสื่อสารที่มีวัตถุประสงค์เพื่อให้เกิดปัญญา ที่สามารถ ทำให้ชีวิตดีขึ้น มีความสุข นำไปสู่การแก้ปัญหา ดังนั้นเป้าหมายของการสื่อสารเชิงพุทธรู้ จึงได้แก่ การมีชีวิตที่มีความสุข ประสบความสำเร็จในการดำเนินชีวิต ดำเนินชีวิตที่ตั้งมามีเป้าหมายสามารถ

^{๔๗} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๗๘/๘๔.

แก้ปัญหาต่างๆ ได้อย่างถูกต้อง และอยู่ร่วมกันในสังคมโดยไม่เบียดเบียนกันไม่ว่าจะต่อตนเองหรือผู้อื่น อันเป็นประโยชน์ในระดับโลกิยะที่เป็นประโยชน์ในโลกนี้ จากการศึกษาเรื่องการพัฒนาภาวะผู้นำในการสื่อสารยังมีประเด็นจะกล่าวถึงเหตุปัจจัย สื่อสารเชิงพุทธที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนามีหลายลักษณะ ดังนี้

จากความหมายและคุณลักษณะต่างๆ ของการสื่อสารเชิงพุทธ บ่งบอกถึงปัจจัยที่สำคัญที่เกี่ยวข้อง ซึ่งมีทั้งปัจจัยภายนอก และปัจจัยภายใน ดังนี้

ปัจจัยภายนอกที่เกี่ยวข้องกับการสื่อสารเชิงพุทธ ได้แก่ आयตนะภายนอกที่เข้ามากระทบ ปรัโตโฆสะและกัลยาณมิตร ประกอบด้วย ๓ ประการ

๑. आयตนะภายนอก ปัจจัยภายนอกที่เกี่ยวข้องกับการสื่อสาร ได้แก่ สิ่งเร้าหรือสิ่งกระตุ้นภายนอกที่เกี่ยวกับการเห็น การได้ยินได้ฟัง การได้กลิ่น การรู้รส การสัมผัสทางกาย การสัมผัสหรือรับรู้ทางใจ ที่ในทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า आयตนะภายนอก ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธรรมารมณ์^{๔๘} (หรือ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส และสิ่งหรือเรื่องราวที่กระทบหรือสัมผัสทางใจ) आयตนะภายนอกเหล่านี้มีมากมายที่เข้ามากระทบบุคคลหรือผู้รับสารตลอดเวลา ดังเช่น ในวันหนึ่งๆ บุคคลย่อมได้เห็นสิ่งต่างๆ ได้ยินเสียง ลิ้มรสในขณะกินหรือดื่ม สัมผัสกับสิ่งที่มากระทบ ทางกายไม่ว่าจะเป็นสัมผัสจากบุคคล วัตถุสิ่งของตลอดจน อุณหภูมิ หรือแม้แต่สายลมที่มากระทบ รวมทั้งสิ่งหรือเรื่องราวที่มากกระทบหรือสัมผัสทางใจ เช่น เรื่องราวของบุคคล เรื่องเกี่ยวกับกิจหน้าที่ การงาน ความรู้สึกสุข ทุกข์ทางใจ ทั้งที่เคยเกิดขึ้นแล้ว เป็นอดีต หรือที่ยังไม่เกิดขึ้น เป็นอนาคตเป็น ต้น

๒. ปรัโตโฆสะ ปรัโตโฆสะ หรือเสียงจากผู้อื่น^{๔๙} หรือการได้สดับจากบุคคลอื่น หมายถึง การได้รับเนื้อหาสาระจากแหล่งสารหรือผู้ส่งสาร ปรัโตโฆสะอาจเป็นไปในทางที่ดีก่อให้เกิดประโยชน์ หรือหรือเป็นไปในทางที่ไม่ดีไม่ก่อให้เกิดประโยชน์หรือก่อให้เกิดโทษก็ได้แต่ในทางพระพุทธศาสนา มุ่งถึงปรัโตโฆสะ ที่หมายถึง การฟังธรรมที่เป็นสัปปายะหรือเป็นที่สบายเหมาะแก่ตนเท่านั้น มิได้หมายถึงการฟังอสังฆธรรมจากผู้อื่น ทั้งนี้เพราะปรัโตโฆสะในความหมายดังกล่าวเป็นหนึ่งในปัจจัยให้เกิดสัมมาทิฐิ^{๕๐} ดังนั้น ในการสื่อสารเชิงพุทธ จึงมุ่งหมายแต่เฉพาะที่เป็นปรัโตโฆสะหรือการได้รับเนื้อหาสาระที่ดีก่อให้เกิดประโยชน์จากแหล่งสารหรือผู้ส่งสาร ปรัโตโฆสะ เป็นปัจจัยฝ่ายภายนอก ที่ครอบคลุมถึง การสั่งสอน แนะนำ การถ่ายทอด การโฆษณา คำบอกเล่า ข่าวสาร ข้อเขียน คำชี้แจง

^{๔๘}ที่.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๔๖/๑๐๖

^{๔๙}อง.ทุก. (ไทย) ๒๐/๑๒๖/๑๑๕

^{๕๐}ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๕๒/๔๙๑

คำอธิบาย การเรียนรู้จากผู้อื่น ซึ่งกล่าวได้ว่า เป็นปัจจัยทางสังคม ในที่นี้หมายถึงเฉพาะส่วนที่ดั่งาม
ถูกต้อง^{๕๑}

๓. กัลยาณมิตร พระพุทธองค์ได้ตรัสยกย่องความมีกัลยาณมิตร หรือมิตรดีไว้ในที่หลาย
แห่ง เช่น “เพราะเหตุถึงองค์ประกอบภายนอก เราไม่เห็นองค์ประกอบอื่นแม้อย่างหนึ่งที่เป็นไปเพื่อ
ประโยชน์มากเหมือนความมีกัลยาณมิตรนี้ ความมีกัลยาณมิตรย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์มาก ฯลฯ
ความมีกัลยาณมิตรย่อมเป็นไปเพื่อความดำรงมั่น ไม่เสื่อมสูญ ไม่หายไปแห่งสังขาร”^{๕๒} และ“เมื่อมี
กัลยาณมิตร กุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้นก็เกิดขึ้น และอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วก็เสื่อมไป”^{๕๓} พระพุทธ
องค์ทรงเปรียบกัลยาณมิตรเป็นตั่วนา เป็นบุญนิมิตเพื่อความเกิดขึ้นแห่งอริยมรรคมีองค์ ๘ ดุจดั่งแสง
อรุณที่เกิดขึ้นมาก่อนอาทิตย์อุทัย และเมื่อภิกษุเมื่อมีกัลยาณมิตร พึงหวังได้ว่าจะเจริญอริยมรรคมี
องค์ ๘ ทำอริยมรรคมีองค์ ๘ ให้มาก^{๕๔} ผู้วิจัยเห็นว่า การบูรณาการภาวะผู้นำในการสื่อสารของ
ผู้บริหาร ควรสื่อสารกับแหล่ง ผู้รับสารหรือผู้ส่งสารที่ดียอมได้รับสารที่ดีที่ก่อประโยชน์แก่ตนเอง อีก
นัยหนึ่งในกระบวนการสื่อสาร กับบุคคลอื่น เมื่อบุคคลเป็นผู้ส่งสารก็ต้องทำหน้าที่เป็นผู้ส่งสารที่ดีเป็น
กัลยาณมิตรแก่ผู้รับสาร กล่าวโดยรวมเกี่ยวกับปัจจัยภายนอก กล่าวถึงปัจจัย ๓ ประการ ได้แก่

(๑) สิ่งเร้าหรือสิ่ง กระตุ้นทั้งหลาย

(๒) สารที่ปรากฏหรือมากับสิ่งเร้านั้น หรือเนื้อหาสาระ

(๓) ผู้ส่งสาร ในทัศนะของพระพุทธศาสนาและการสื่อสารเชิงพุทธ

พิจารณาว่า สิ่งเร้าหรือสิ่งกระตุ้นทั้งหลายเหล่านั้นเป็นของ กลางๆ ที่มีอยู่เป็นปกติ แต่
สารที่ปรากฏหรือมากับสิ่งเร้า หรือเนื้อหาสาระนั้น ต้องเป็นสารที่ดี ก่อให้เกิดปัญญาและประโยชน์
โดยถูกส่งหรือถูกสื่อสารออกมาจากผู้ส่งสารที่ดี^{๕๕}

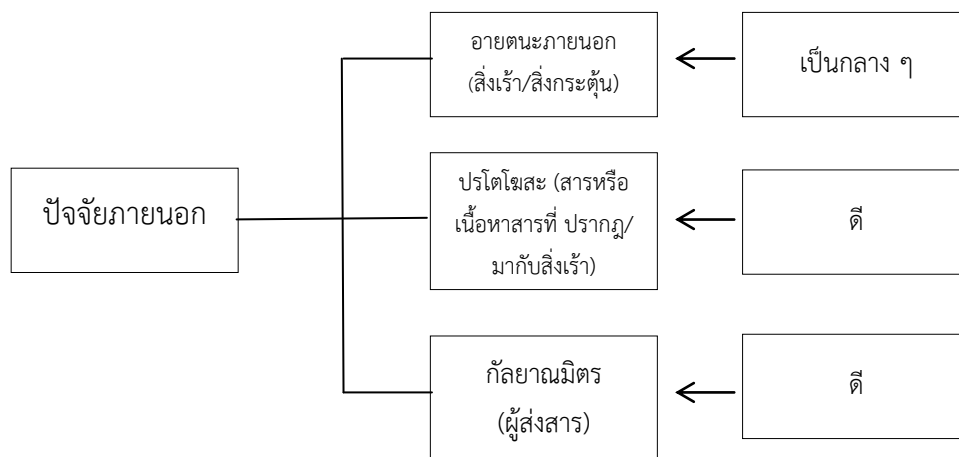
^{๕๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), **พุทธธรรม ฉบับขยายความ**, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร : มหา
จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๖๒๑.

^{๕๒} อัง.เอก. (ไทย) ๒๐/๑๑๑, ๑๑๗/๑๗, ๑๙.

^{๕๓} อัง.เอก. (ไทย) ๒๐/๗๑/๑๓.

^{๕๔} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๕๖/๔๕

^{๕๕} ทัศนีย์ เจนวิถีสุข, “การสื่อสารเชิงพุทธกับการเปลี่ยนแปลงสังคม”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎี
บัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๕๒.

แผนภาพที่ ๒.๑ แสดงปัจจัยภายนอกที่เกี่ยวข้องกับการสื่อสารเชิงพุทธ

การสื่อสารนั้นองค์ประกอบที่สำคัญอยู่ ๔ องค์ประกอบในการสื่อสารเชิงพุทธ องค์ประกอบของการสื่อสาร ๔ องค์ประกอบ คือ ผู้ส่งสาร เนื้อหาสาระ ช่องทางหรือ วิธีการสื่อสาร และผู้รับสาร ในการสื่อสารเชิงพุทธ เป็นดังนี้

๑. ผู้ส่งสาร ผู้ส่งสาร ในการสื่อสารเชิงพุทธ ต้องเป็นผู้ส่งสารที่มีคุณสมบัติและทำหน้าที่ของผู้ส่งสาร ด้วยดีที่เรียกว่า กัลยาณมิตร นอกจากนี้ยังมีคุณสมบัติของผู้ส่งสารประการอื่นอีก ได้แก่ เป็นผู้รู้จริง เป็นผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ รู้จักกาลเทศะและวิธีการที่จะสื่อสารกับผู้รับสารมีความรับผิดชอบในการ สื่อสารของตน และมีจุดมุ่งหมายเพื่อประโยชน์แก่ผู้รับสาร ซึ่งคุณสมบัติเหล่านี้อยู่ในหลักธรรม และ จากแนวทางการสื่อสารที่พระพุทธเจ้าทรงใช้ซึ่งสามารถนำมาเป็นแนวทางในการสื่อสารของผู้รับสาร ในการสื่อสารเชิงพุทธได้เป็นต้นว่า สปัริสธรรม ๗ เกณฑ์ในการตรัสวาจาของพระพุทธเจ้า การมี กายและวาจาที่ตรงกัน และธัมมกถิสุตร

๒. เนื้อหาสาระ ในการสื่อสารเชิงพุทธ ไม่ว่าเนื้อหาสาระจะมีมากมายเพียงใด เนื้อหาสาระที่จะถูกสื่อสาร ออกไปนั้นต้องเป็นเนื้อหาสาระที่ดีที่จริง ก่อให้เกิดปัญหาและประโยชน์แก่ผู้รับสาร หรือเป็นปรโตโฆสะ ในทางที่ดีแก่ผู้รับสาร ตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายของการสื่อสารเชิงพุทธ ภูมิรู้หรือแนวคิด ความเชื่อ ค่านิยม อุดมการณ์ตลอดจนวิธีการมองโลก หรือวิธีการดำเนินชีวิตแบบใดที่ปรากฏไปกับ เนื้อหาสาระจึงต้องเป็นไปบนพื้นฐานของสัมมาทิฐิหรือทำให้ผู้รับสารเกิดสัมมาทิฐิกล่าวคือ ทำให้ ผู้รับสารมีภูมิรู้ หรือความคิด ความเห็น ฯลฯ ไปในทางที่ถูกต้องดีงามคิดทำสิ่งที่ถูกต้องดีงาม ทำให้ ชีวิตดีขึ้น มีความสุข นำไปสู่การแก้ปัญหา เป็นประโยชน์ไม่ก่อให้เกิดโทษทุกข์ ภัย หรือการ เบียดเบียนทั้งตนเองและผู้อื่น เป็นต้นว่า เนื้อหาที่แสดงให้เห็นถึงสัจธรรมของชีวิตที่เป็นไปตามหลัก ไตรลักษณ์ และกฎแห่งกรรม เช่นที่แสดงในฐานสูตร ว่าด้วยฐานะที่ควรพิจารณา

เนื่องๆ เนื้อหาที่ แสดงถึงธรรมที่เป็นไปเพื่อเกื้อกูลในภพนี้เพื่อสุขในภพนี้ดังแสดงใน ทิฆมขานสูตร เป็นต้น

๓. ช่องทางหรือวิธีการสื่อสาร ช่องทางหรือวิธีการสื่อสารนั้น ในภาพรวมคือ การทำการสื่อสารผ่านช่องทางการสื่อสารใดๆ ด้วยการสื่อสารเชิงวัจนะ และการสื่อสารเชิงอวัจนะ ทั้งที่เป็นการสื่อสารทางเดียวหรือการสื่อสาร สองทาง ในรูปแบบต่างๆ ซึ่งวิธีการสื่อสารในการสื่อสารเชิงพุทธมีวิธีการที่สำคัญ คือสื่อสารด้วยสติ วิธีการสื่อสารเชิงพุทธนอกจากนี้ยังมีแนวทางของวิธีการสื่อสาร จากรูปแบบวิธีการสื่อสารของ พระพุทธเจ้าที่ทรงใช้ในการสื่อสารโดยสัมพันธ์กับผู้รับสารกลุ่มต่างๆ วัตถุประสงค์ และบริบทในการ สื่อสารอย่างไรก็ตามวิธีการสื่อสารในการสื่อสารเชิงพุทธนี้ จะได้พิจารณาในรายละเอียดในหัวข้อ แนวทางปฏิบัติระดับปัจเจก และแนวทางปฏิบัติระดับสังคมต่อไป

๔. ผู้รับสาร ผู้รับสารในการสื่อสารเชิงพุทธ ต้องมีวิธีการในการรับสาร กล่าวคือ ในขณะของการรับ สาร ผู้รับสารต้องฟังหรือรับสารด้วยดีด้วยความตั้งใจ ใส่ใจในการฟังหรือการรับสาร ซึ่งมีพระสูตร ที่เกี่ยวกับการฟังหลายพระสูตรที่สามารถนำมาเป็นแนวทางในการรับสารของผู้รับสารในการสื่อสาร เชิงพุทธได้เช่น สุตสุตติสูตร อัมมัสสวนสูตร และพระสูตรหรือคาถาที่แสดงเกี่ยวกับอาณิสสหรือโทษ ของการฟัง หรือเกี่ยวเนื่องกับการฟัง ตัวอย่างของการฟังด้วยดีและก่อให้เกิดประโยชน์อย่างยิ่ง คือ พระสารีบุตร ทั้งเมื่อครั้งเป็นอุปัชฌาย์ของพระพุทธเจ้า พังธรรมโดยย่อจากพระอัสชิลและเมื่อเป็นพระสารีบุตร ฟังเวทนาปริคคหสูตรจากพระพุทธเจ้า นอกจากนี้ เมื่อรับสารแล้ว ผู้รับสารไม่ควรรับด้วยนสรูปหรือ ปลงใจเชื่อโดยไม่พิจารณาเนื้อหาสาระที่ได้รับนั้น โดยมีแนวทางจากเกสปุตติสูตร (กาลามสูตร) กล่าวคือ ผู้รับสารต้องรับสารด้วยกระบวนการรับรู้สารที่ถูกต้องประกอบด้วยสติ เป็นไปในทิศทางที่ ถูกต้องดีงาม ก่อให้เกิดปัญญาและประโยชน์แก่ตนเอง ซึ่งกระบวนการรับรู้สารนี้เป็นกระบวนการที่ ผู้รับสารกระทำภายในตนเอง นั่นคือ การสื่อสารกับตนเองของผู้รับสารด้วยโยนิโสมนสิการนั่นเอง ซึ่งแม้เป็นกระบวนการสื่อสารกับบุคคลอื่น บุคคลก็มีการสื่อสารกับตนเองร่วมด้วยอย่างไม่สามารถ แยกออกจากกันได้

ขั้นตอนหรือกระบวนการสื่อสารเชิงพุทธ จากปัจจัยทั้งภายนอกและภายในที่เกี่ยวกับการสื่อสารเชิงพุทธ พิจารณาเป็นขั้นตอนการ สื่อสารเชิงพุทธ ในภาคผู้ส่ง ซึ่งอยู่ในส่วนของปัจจัยภายนอกคือ

๑. มีสิ่งเร้ามากระทบ
 ๒. สารหรือ เนื้อหาสาระปรากฏมากับสิ่งเร้านั้น
 ๓. สารหรือเนื้อหาสาระที่ดีถูกส่งออกมาจากแหล่งสารหรือผู้ส่งสารที่ดี
- ส่วนในภาคผู้รับ ซึ่งอยู่ในส่วนของปัจจัยภายใน ได้แก่
๑. มีเครื่องรับรู้สิ่งเร้านั้น
 ๒. เกิดการรับรู้ สิ่งเร้านั้นด้วยกระบวนการรับรู้ภายในอย่างถูกต้อง

๓. กระบวนการรับรู้สิ่งเร้านั้นดำเนินไปในลักษณะกระบวนการสื่อสารกับตนเองด้วย กระบวนการรับรู้สาร อย่างถูกต้องนั่นเอง นี่เป็นการพิจารณาขั้นตอนการสื่อสารที่เกิดขึ้นแบบทิศทางเดียว

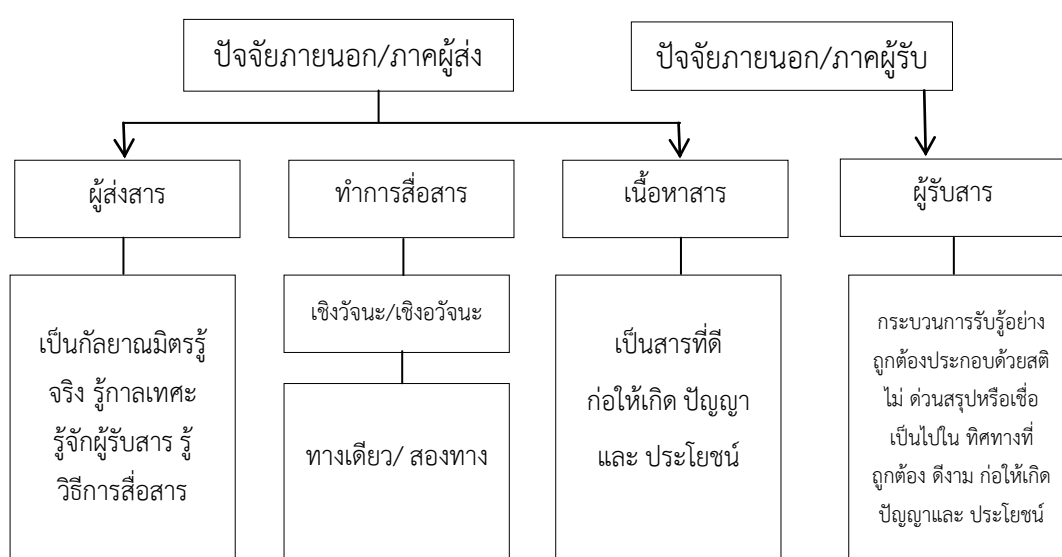
จากผู้ส่งสาร ไปยังผู้รับสาร กล่าวคือ

๑. ผู้ส่งสาร (ที่ดี)

๒. ทำการส่งเนื้อหาสาระ (ที่ดี)

๓. ด้วยช่องทางหรือวิธีการ สื่อสารใดก็ตามไปยัง

๔. ผู้รับสาร ผู้รับสารรับสารด้วยกระบวนการรับรู้อย่างถูกต้อง อย่างไรก็ตามใน การสื่อสารเชิงพุทธแม้ผู้รับสาร จะรับสารโดยทั่วไปซึ่งอาจเป็นเนื้อหาสาระที่ดีหรือไม่ดีก็ตาม ที่ถูก ส่งออกมาจากผู้ส่งสารทุกๆ ไป ผู้รับสารก็ต้องรับสารด้วยกระบวนการรับรู้สารนั้นอย่างถูกต้อง และ หากเป็นการสื่อสารกลับ หรือการสื่อสารสองทิศทางหรือสื่อสารกับบุคคลอื่นต่อไป ผู้รับสารนั้นจะสลับ หน้าที่กลายเป็นผู้ส่งสาร ก็ต้องเป็นผู้ส่งสารที่ดีเป็นกัลยาณมิตรแก่ผู้รับสาร^{๕๖}

แผนภาพที่ ๒.๒ แสดงขั้นตอนและองค์ประกอบของกระบวนการสื่อสารเชิงพุทธ

รูปแบบวิธีการสื่อสาร รูปแบบวิธีการสื่อสารประเด็นนี้สามารถนำมาบูรณาการพัฒนากวาระผู้นำในการสื่อสาร ของผู้บริหารด้วยพุทธบูรณาการ

^{๕๖}Berlo, David K., *The Process of Communication : An Introduction to Theory andPractice*, (New York : Holt, Rinehart and Winston, 1960), p 37.

รูปแบบวิธีการสื่อสารทั้งที่เป็นการสื่อสารเชิงวัจนะและการสื่อสารเชิงอวัจนะดังตัวอย่างข้างต้นแล้ว พระพุทธองค์ยังได้ทรงทำการสื่อสารที่เรียกว่า การบัญญัติพระวินัย หรือบัญญัติสิกขาบท หรือศีล ด้วย เพื่อเป็นแนวทางประพฤติปฏิบัติทางกายวาจา ที่ถูกต้องดีงามสำหรับผู้รับสารทั้งหลาย อันเป็นแนวทางปฏิบัติในการอยู่ร่วมกัน รวมทั้งการสื่อสารกับบุคคลอื่นด้วย ซึ่งมีทั้งแนวทางปฏิบัติที่ให้ปฏิบัติและแนวทางที่ให้ละเว้น รูปแบบวิธีการสื่อสารในการบัญญัติพระวินัย มีขั้นตอน คือ

พระพุทธองค์ทรงใช้วิธีการประชุมสงฆ์ สอบถามเหตุ เมื่อผู้ประพฤติดุเดือดรับแล้ว ทรงตำหนิตรัสโทษแห่งความเป็นคนเลี้ยยาก บำรุงยาก มากมาก ไม่สันโดษ ความคลุกคลีความเกียจคร้าน จากนั้นตรัสคุณแห่งความเป็นคนเลี้ยง่าย บำรุงง่าย มกน้อย สันโดษ ความขัดเกลา ความกำจัดกิเลส อาการน่าเลื่อมใส การไม่สะสม การปรารถนาความเพียร แล้วทรงแสดงธรรมมีกถาแก้ภิกษุทั้งหลายให้เหมาะสมกับเรื่องนั้น แล้วจึงรับสั่งให้ภิกษุทั้งหลายยกสิกขาบทนั้นขึ้นแสดง^{๕๗}

วิธีการสื่อสารในการบัญญัติพระวินัยนี้ เป็นตัวอย่างแนวทางการสื่อสารกับบุคคลอื่นที่เป็นการสื่อสารในการอยู่ร่วมกันในสังคม ในกรณีที่มีเหตุให้ต้องพิจารณาและต้องการกำหนดเป็นแนวทางปฏิบัติของสมาชิกในสังคมร่วมกัน เพื่อประโยชน์ทั้งตนเองและผู้อื่นหรือประโยชน์ทั้งสองฝ่าย หรือประโยชน์ส่วนรวมของคนในสังคมนั้นเอง

รูปแบบวิธีการสื่อสารที่สัมพันธ์กับวัตถุประสงค์หลัก พิจารณาจากองค์ประกอบ ด้านผู้รับสาร คือ สาวกทั้งหลาย จากกระบวนการของการสื่อสาร ในส่วนของผู้รับสาร มีวิธีการสื่อสารที่เกี่ยวข้องกับผู้รับ สารที่สำคัญ คือ การตั้งใจฟังด้วยดีซึ่งการฟังด้วยดีนี้ก็คือ ปัจจยด้านปรโตโฆสะ นอกจากนี้ผู้รับสาร ยังต้องทำการสื่อสารกับตนเอง คือ โยนิโสมนสิการด้วย ทั้งปรโตโฆสะ และโยนิโสมนสิการ เป็นปัจจย ที่ก่อให้เกิดสัมมาทิฐิ ซึ่งสัมมาทิฐิมี ๒ ระดับ คือ โลภียสัมมาทิฐิ และโลกุตตร-สัมมาทิฐิ สัมมาทิฐิระดับโลกียะนั้นเป็นความเห็นชอบที่นำไปสู่ปัญญาส่วนสัมมาทิฐิในระดับโลกุตตรจะเป็นตัว ปัญญาเอง อย่างไรก็ตาม นอกจากสัมมาทิฐิแล้วบุคคลหรือผู้รับสารยังต้องมีการประพฤติปฏิบัติทั้ง ทางกาย วาจา ใจ ที่ถูกต้องดีงามควบคู่กันไปด้วยด้วย ทั้งนี้การประพฤติปฏิบัติทั้งทางกาย วาจา ใจ ที่ถูกต้องดีงามนั้น ในทางพระพุทธศาสนารวมลงอยู่ในศีลสมาธิ ปัญญา หรือไตรสิกขา ซึ่งเป็นการ ฝึกฝน หรืออบรม หรือพัฒนาตนเองให้เกิดปัญญาโดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญญาที่เรียกว่า ภาวนามย ปัญญา ซึ่งเป็นปัญญาที่ทำให้มนุษย์สามารถดับทุกข์ได้โดยสิ้นเชิง เป็นไปเพื่อประโยชน์สูงสุด หรือ ประโยชน์ในระดับโลกุตตระ

ดังนั้น รูปแบบวิธีการสื่อสารของผู้รับสารจึงเป็นไปในแนวทางของการประพฤติปฏิบัติในระดับของ ศีล สมาธิปัญญา

^{๕๗} Berlo, David K., *The Process of Communication : An Introduction to Theory and Practice*, (New York : Holt. Rinehart and Winston, 1960), p 32.

๑. รูปแบบวิธีการสื่อสารในระดับของศีล เป็นสิ่งที่ทำให้เกิดความปกติ ความเรียบร้อย ความเกื้อกูลในการอยู่ร่วมกันในสังคมทั้งในสังคมของบุคคลและของบรรพชิต ทั้งนี้เพราะ ศีลเป็นเครื่องมือในการฝึกฝน อบรม ขัดเกลาพฤติกรรมของบุคคลที่เกี่ยวกับความประพฤติ หรือการปฏิบัติทางกายและวาจา ทั้งในลักษณะที่เป็นการแสดงพฤติกรรมที่ไม่เกี่ยวข้องกับบุคคลอื่น และที่ต้องเกี่ยวข้องกับบุคคลอื่นในแง่ความสัมพันธ์ทางสังคมโดยมีแนวทางที่สำคัญ คือ แนวทางที่ให้ปฏิบัติและแนวทางที่ให้ละเว้น

๒. รูปแบบวิธีการสื่อสารในระดับของสมาธิ การสื่อสารในระดับของสมาธิ เป็นการกระทำในระดับจิตใจของบุคคลหรือผู้รับสารเอง เป็นต้นว่า ในการสื่อสารกับบุคคลอื่น การตั้งใจฟัง การเอาใจใส่ การฟังด้วยดี ของผู้รับสารต้องอาศัยกำลังของสมาธิ การมีสมาธิที่ดี ผู้รับสารจึงจะสามารถรับฟังเนื้อหาสาระ สาระต่างๆ ที่ผู้ส่งสารสื่อสารออกมาไม่ว่าจะโดยทางวจนภาษา หรืออวจนภาษา ซึ่งการสื่อสารในระดับของสมาธิ ด้วยการตั้งใจฟังด้วยดีนี้ ในเบื้องต้นเป็นปัจจัยที่ ก่อให้เกิดปัญญาในลักษณะที่เรียกว่า สุตมยปัญญา หรือปัญญาที่เกิดจากการฟัง หรือการศึกษาเรียนรู้ และเป็นปัจจัยที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในตนเองของผู้รับสาร

๓. รูปแบบวิธีการสื่อสารในระดับของปัญญา การสื่อสารในระดับของปัญญา เป็นการกระทำในระดับจิตใจของบุคคลหรือผู้รับสารเองเช่นกัน เป็นต้นว่า ในการสื่อสารกับบุคคลอื่น ผู้รับสาร เมื่อฟังแล้วยังต้องคิดตาม หรือพิจารณา ไตร่ตรองตามเนื้อหาสาระที่ผู้ส่งสารสื่อสารออกมา หรืออาจมีข้อสงสัยที่จะซักถามต่อผู้ส่งสาร เป็นต้น

รูปแบบวิธีการสื่อสารที่สัมพันธ์กับวัตถุประสงค์เฉพาะ ลักษณะรูปแบบวิธีการสื่อสารมีความแตกต่างกันไป ตามลักษณะของผู้รับสาร เป็นต้นว่า สื่อสารหรือแสดงธรรมที่เป็นไปตามความต้องการของผู้รับสาร หรือแสดงธรรมตามสติปัญญาของผู้รับ สาร หรือแสดงธรรมเพื่อถอนรากถอนโคนความคิดเห็นที่ผิดๆ ของผู้รับสาร หรือแสดงธรรมแก่ผู้รับ สารที่มีการพัฒนาทางจิตมาถึงระดับที่มีความพร้อมที่จะรับฟังธรรมชั้นสูง นอกจากนี้รูปแบบวิธีการ สื่อสารยังสัมพันธ์กับวัตถุประสงค์เฉพาะที่เหมาะสมกับผู้รับสารที่มีความแตกต่างกันนั้น โดยจำแนก วัตถุประสงค์เฉพาะได้คือ

๑. เพื่อช่วยให้ผู้ที่ได้อบรมจิตมาแล้วได้บรรลุธรรม
๒. เพื่อแก้ทิฏฐิที่เห็นผิด
๓. เพื่อเปลื้องข้อสงสัย
๔. เพื่อแก้ไขหรือเพื่อให้ผู้รับสารปฏิบัติถูกต้องในธรรมเนียมหรือในวัตร ปฏิบัติปฏิบัติต่างๆ เพื่อช่วยให้ผู้ที่ได้อบรมจิตมาแล้วได้บรรลุธรรม

รูปแบบวิธีการสื่อสารเพื่อช่วยให้ผู้ที่ ได้อบรมจิตมาแล้ว หรือผู้ที่มีศักยภาพในการบรรลุธรรม ได้บรรลุธรรม มีรูปแบบวิธีการสื่อสารที่ หลากหลายรูปแบบขึ้นอยู่กับลักษณะของผู้รับสารใน

กลุ่มนี้ที่มีภูมิหลัง หรือเหตุการณ์หรือบริบท แวดล้อมที่แตกต่างกันไป โดย รูปแบบวิธีการสื่อสาร เหล่านั้น ได้แก่

๑. สื่อสารด้วยการแสดงเนื้อหาสาระที่ตรงกับภูมิหลังของผู้รับสาร
๒. สื่อสารด้วยวิธีการสื่อสารที่สามารถเข้าถึงผู้รับสาร ทำให้ผู้รับสารสามารถเข้าใจได้ โดยง่ายและทันที เช่น ใช้วิธีถาม-ตอบ หรือการอธิบาย การอธิบายโดยยกตัวอย่างประกอบหรือ เปรียบเทียบ

๓. สื่อสารด้วยสื่อประกอบที่เหมาะสม ทั้งสื่อที่เป็นนามธรรม และสื่อที่เป็นรูปธรรม ซึ่งเป็นสิ่งที่ผู้รับสารทราบหรือรู้จัก หรือมีอยู่แวดล้อม สามารถพบเห็นได้ทั่วไป

๔. สื่อสารเป็นลำดับไป โดยเริ่มจากสื่อสารเพื่อเตรียมความพร้อมของผู้รับสาร เป็น ต้นว่า สื่อสารให้คลายจากความทุกข์หรือให้ละพยศเสียก่อน ให้มีจิตใจที่ร่าเริงเบิกบาน ทั้งโดยคำพูด ที่ทำให้ สบายใจ ปลอบใจ ทำให้เกิดสติญคิดด้วยกุศโลบายต่างๆ เพื่อให้ผู้รับสารอยู่ในสภาวะที่พร้อม จะรับ เนื้อหาสาระที่มีความลึกซึ้งเพิ่มขึ้นตามลำดับ

๕. สื่อสารด้วยวิธีพิเศษ คือ การใช้ฤทธิ์หรืออิทธิปาฏิหาริย์การแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ เป็น วิธีการสื่อสารที่มีความพิเศษโดยปรากฏเป็นได้ทั้งภาพ แสง สีเสียงซึ่งอาจจัดเป็นอวัจนภาษา หรือ ปรากฏเป็นคำพูด สนทนา ได้ตอบในลักษณะของการสื่อสารเชิงวัจนะก็ได้ หรือผสมผสานกันก็ได้ อย่างที่ในปัจจุบันเรียกว่าสื่อผสม ที่รวมทั้งการสื่อสารด้วยภาพและเสียง ทั้งภาพเคลื่อนไหว ภาพนิ่ง และเทคนิคพิเศษต่างๆ เข้าไว้ด้วยกัน อย่างไรก็ดี ตาม ที่สุดแล้วพระพุทธรูปองค์ทรงใช้ปาฏิหาริย์ประเภทที่ ๓ คือ อนุสาสนีปาฏิหาริย์ซึ่งถือเป็นการใช้ฤทธิ์ประเภทหนึ่ง คือ การใช้ฤทธิ์ด้วยคำพูดสื่อสารให้เห็น จริง แล้วให้ปฏิบัติตามจนเกิดผลแก่ตัวเอง

๖. สื่อสารด้วยการสื่อสารกับบุคคลอื่นร่วมกับการสื่อสารกับตนเองโดยการสื่อสาร กับ บุคคลอื่นเป็นการสื่อสารในรูปแบบของการสื่อสารเชิงวัจนะและการสื่อสารด้วยการกระทำควบคู่กัน ไปของแหล่งสารหรือโปรโตไซสที่ เป็นกัลยาณมิตร จากนั้นหรือในขณะที่ของการสื่อสารกับบุคคลอื่น อยู่ นั้น ผู้รับสารทำการสื่อสารกับตนเองไปด้วยในลักษณะของโยนิโสมนสิการ

รูปแบบวิธีการสื่อสารที่สัมพันธ์กับบริบทในการสื่อสาร บริบทในการสื่อสารสัมพันธ์กับ บริบทของสังคมในด้านต่างๆ ซึ่งเป็นเสมือนทั้งข้อจำกัด และโอกาสในการทำการสื่อสารด้วยรูปแบบ วิธีการสื่อสารให้สอดคล้องกับบริบทของสังคมที่เป็นอยู่นั้น ดังนั้น รูปแบบวิธีการสื่อสารนั้นจึงเป็น เสมือนกุศโลบายหรือกลยุทธ์ในการสื่อสาร บริบทของสังคมนั้น พิจารณาเป็นบริบทในด้านต่างๆ ได้ คือ

๑. บริบทด้านลักษณะการสื่อสารของสังคม
๒. บริบทด้าน สังคม วัฒนธรรม
๓. บริบทด้านการเมืองการปกครอง

บริบทของสังคมในสมัยพุทธกาลนั้น เป็นสังคมที่สื่อสารโดยวิธีมุขปาฐะดังนั้น การสื่อสารที่เกิดขึ้นจึงเป็นการสื่อสารเชิงวัจนะ หรือการใช้ถ้อยคำพูดจากกัน โดยอาศัยสื่อบุคคล ด้วยข้อจำกัดของสื่อบุคคลที่ไม่สามารถทำการสื่อสารได้อย่างทั่วถึงในแง่ของพื้นที่ในเวลาเดียวกันและในเวลาอันสั้น ในการส่งพระสาวกไปประกาศพระศาสนาในถิ่นแคว้นต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในครั้งแรกที่ทรงส่งพระอรหันตสาวก จำนวน ๖๐ รูปออกไปประกาศพระศาสนานั้น พระพุทธองค์จึงทรงกำหนดไม่ให้พระสาวกไปทางเดียวกันสองรูป ทำให้สามารถกระจายสื่อบุคคลเป็นการเพิ่มช่องทางการสื่อสารไปยังกลุ่มผู้รับสารให้แพร่กระจายทางพื้นที่ได้มากขึ้น

อีกทั้งยังทรงอนุญาตให้เล่าเรียนพุทธวจนะด้วยภาษาของตน ทรงห้ามยกพุทธวจนะขึ้นเป็นภาษาสันสกฤต ทั้งนี้เพราะสังคมอินเดียเป็นสังคมที่แบ่งชนชั้นวรรณะ ภาษาสันสกฤตเป็นภาษาที่คนในวรรณะกษัตริย์และพราหมณ์ใช้ซึ่งมีจำนวนน้อยกว่าคนในวรรณะอื่นๆ การที่ทรงอนุญาตให้เล่าเรียนพุทธวจนะด้วยภาษาของตน หรือภาษามคธนั้นทำให้พุทธวจนะหรือเนื้อหาสาระ สามารถเข้าถึงผู้รับสารจำนวนมากได้ และเป็นที่เข้าใจได้ในคนทุกชนชั้นวรรณะแม้คนที่อยู่ในวรรณะต่ำ โดยเหตุนี้เนื้อหาสาระอันประกอบไปด้วยแนวคิด คำสอนทางพุทธศาสนาจึงสามารถแพร่กระจายไปยังผู้รับสารใน สังคมพราหมณ์ในพื้นที่ต่างๆ ได้อย่างกว้างขวางและทั่วถึงทุกชนชั้นยิ่งไปกว่านี้ การเที่ยวบิณฑบาตของพระพุทธเจ้า และภิกษุสงฆ์จัดเป็นการสื่อสารจากสื่อบุคคลในเชิงรุกวิธีหนึ่งที่สามารถเข้าถึงผู้รับสารได้อย่างใกล้ชิด กล่าวคือ ถึงถิ่นของผู้รับสารโดยไม่ต้องรอให้ผู้รับสารเข้าหาผู้ส่งสาร เป็นโอกาสให้ได้ทำการสื่อสารกับผู้รับสารที่เป็นการสื่อสารสองทางได้โดยตรง ทั้งโดยการสื่อสารเชิงวัจนะหรือเชิงอวัจนะ ซึ่งส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสังคมในระดับปัจเจก เช่น ทรงรับบิณฑบาตของนางทาสผู้หนึ่งที่ได้ถวายรำข้าวชุปน้ำปิ้งสุกอาหารนั้นเป็นอาหารชั้นเลิศที่นางก็ทราบ และคิดว่า เมื่อพระพุทธองค์เสด็จผ่านเลยนางไปแล้วคงจะให้กาหรือสุนัขกิน แล้วเสด็จไปรับอาหารดีๆ ของพระราชามหาอำมาตย์ แต่พระองค์ทรงประทับนั่งเสวยขนมรำข้าวปิ้งนั้นให้นางเห็น และก็เสวยขนมรำข้าวปิ้งนั้นเท่านั้น เสวยเสร็จทรงแสดงธรรมโปรดนาง จนนางได้บรรลุโสดาปัตติผล

ในคราวที่เสด็จไปโปรดพระบิดาพร้อมทั้งพระประยูรญาติที่กรุงกบิลพัสดุ์ในครั้งแรกก็เช่นกัน ที่เป็นโอกาสให้พระเจ้าสุทโธทนะได้บรรลุธรรมจากการเสด็จบิณฑบาตของพระพุทธองค์ทั้งโดยการสื่อสารเชิงวัจนะและเชิงอวัจนะ^{๕๘} ในกรณีของสารีบุตรปริพาชกก็เช่นกัน ที่ได้ธรรมจักขุ ในคราวที่พระอัสสชิกำลังเที่ยวบิณฑบาต อันนำไปสู่การนำสหายโมคคัลลานปริพาชก และปริพาชก อีกจำนวน ๒๕๐ คนบวชในพระพุทธศาสนา^{๕๙}

^{๕๘}รังษี สุทนธ์, พุทธกิจ : กิจที่พระพุทธเจ้าทรงทำคู่มือศึกษาเนื้อหาพระไตรปิฎกเบื้องต้น, (กรุงเทพมหานคร : เจพริ้นท์, ๒๕๔๙), หน้า ๒๑.

^{๕๙}วิ.ม. (ไทย) ๔/๖๐-๖๒/๗๒-๗๖.

บริบทด้านสังคม วัฒนธรรม ในขณะที่บริบททางสังคมของอินเดียสมัยนั้นเป็นสังคมพราหมณ์มาแต่เดิมอีกทั้งยังมี ปรัชญาแนวคิดอีกหลากหลายแนวคิดเฟื่องฟูอยู่ด้วย เนื่องจากเป็นช่วงเวลาของการเปลี่ยนแปลงทาง สังคมและศาสนาในอินเดีย ทั้งในด้านระบบการเมือง ระบบเศรษฐกิจขนบธรรมเนียมวัฒนธรรม และ ศาสนา ภายใต้สิ่งแวดล้อมที่เต็มไปด้วยคำถามทางปัญญานี้ สำนักคิดและปฏิบัติทางศาสนาได้ปรากฏ ขึ้นเป็นจำนวนมาก คนในสังคมจึงให้ความสำคัญ สนใจ ใส่ใจและแสวงหาปัญญา ความรู้ต่างๆ ดังจะ เห็นได้ว่าการสร้างศาลาขนาดใหญ่ไว้สำหรับให้นักบวชทั้งหลายได้ใช้เป็นที่พัก ที่แสดงทัศนะของตน หรือที่ประกาศลัทธิ ที่แลกเปลี่ยนปรัชญาแนวคิดกันเช่น ศาลาถกแถลงชื่อ เอกสาละกะ ในพระราช อุทยานของพระนางมัลลิกา ที่กรุงสาวัตถี^{๖๐}

พระพุทธองค์ทรงใช้โอกาสและช่องทางที่มีอยู่นั้นทำการสื่อสารด้วยเช่นกันโดยเสด็จไปยังศาลาถกแถลงเพื่อสนทนากับปริพาชกทั้งหลาย เช่นที่เสด็จไปสนทนากับโปณฐปาทปริพาชกพร้อมด้วยปริพาชกบริษัทหมู่ใหญ่ประมาณ ๓,๐๐๐ รูป^{๖๑} ในศาลาถกแถลงในพระราชอุทยานของพระนางมัลลิกา หรือที่เสด็จไปสนทนากับสกุลทายีปริพาชกและปริพาชกผู้มีชื่อเสียงจำนวนมาก ในศาลาถกแถลงที่เป็นอารามของปริพาชกอันเป็นที่ให้เหยื่อแก่นกยูง ในเขตกรุงราชคฤห์พระพุทธองค์ทรงเข้าไปสนทนากับปริพาชก นักบวชอัญเดียรถีย์ทั้งหลายเหล่านั้นด้วยท่าทีที่ไม่ได้เป็นปรปักษ์ ทรงไต่ถามถึงเรื่องที่สมณพราหมณ์ทั้งหลายสนทนาค้างกันอยู่ก่อนจากนั้นเมื่อเขาเหล่านั้นทูลตอบ หรือทูลถามความเห็นถึงประเด็นซึ่งเป็นที่ถกเถียงกันอยู่ พระองค์ทรงตอบ และทรงอธิบายเพิ่มเติม ซึ่งอาจจะประกอบด้วยการยกอุปมาเปรียบเทียบเพื่อให้เข้าใจชัดการอธิบายนั้นเป็นไปตามแนวทางของพระพุทธศาสนา โดยมีในลักษณะของการปฏิรูป และปฏิวัติเนื้อหาคำสอนซึ่งเป็นประเด็นมาแต่เดิมนั้น

บริบทด้านการเมืองการปกครอง รูปแบบวิธีการสื่อสารที่สัมพันธ์กับบริบทด้านการเมืองการปกครองนั้น เป็นรูปแบบ วิธีการสื่อสารที่กล่าวได้ว่าเป็นรูปแบบการสื่อสารที่เป็นไปอย่างมีคุณประโยชน์ กล่าวคือบริบทด้าน การเมืองการปกครองที่เป็นอยู่ในสังคมอินเดียในสมัยพุทธกาลนั้น มีความเกี่ยวข้องกับช่องทางและ วิธีการสื่อสารที่พระพุทธเจ้าทรงใช้ พิจารณาได้ดังนี้คือ สังคมในสมัยพุทธกาลนั้น มีการปกครองใน ลักษณะที่มีพระราชาหรือกษัตริย์เป็นผู้ปกครองสูงสุด กล่าวคือปกครองโดยกษัตริย์ไม่ว่าการปกครอง นั้นจะเป็นแบบราชาธิปไตยหรือแบบสาธารณรัฐ^{๖๒} ก็ตาม ซึ่งพระราชาเหล่านั้นมีอาณาเขตปกครองเป็นอิสระต่อกันแยกเป็นแคว้นต่างๆ ได้๑๖ แคว้น นับจาก

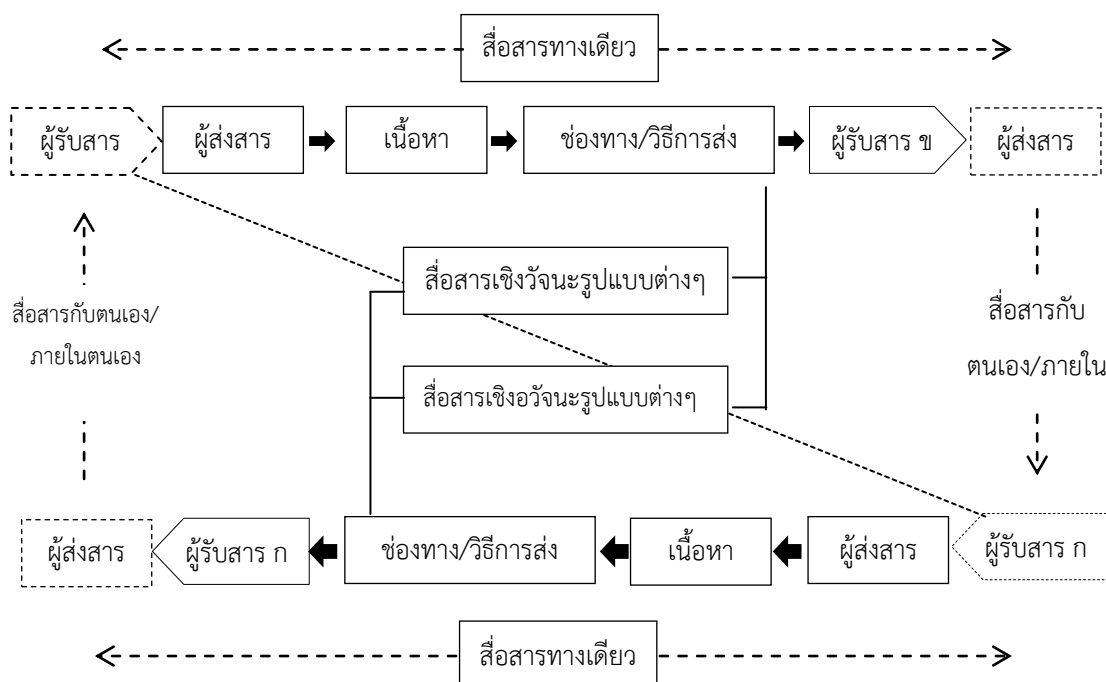
^{๖๐}ที.สี. (ไทย) ๙/๔๐๖/๑๗๕

^{๖๑}ที.สี. (ไทย) ๙/๔๐๖-๔๔๓/๑๗๕-๑๗๖.

^{๖๒}Pande Govind Chandra, *Studies in the Origins of Buddhism Reprint of Fourth Revised Edition*, (Delhi : Shri Jainendra Press, 1999), pp. 311-312.

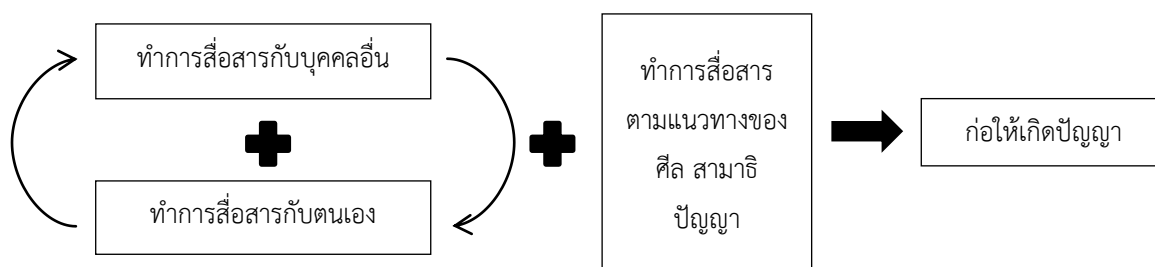
ตะวันออกขึ้นไปทางตะวันตกเฉียงเหนือ คือ แคว้น อังกฤษ มคธกาสีโกศล วัชชีมัลละ เจติวงศ์ กุรุ ปัญจาละ มัจฉะ สุรเสนะ อัสสกะ อวันตี คันธาระ กัมโปชะใน ๑๖ แคว้นนี้บางแคว้นได้สูญสิ้นหรือเสื่อมอำนาจลง บางแคว้นมีชื่อเสียงหรือ กำลังเรื่องอำนาจขึ้นมา๑๖๐ ในบรรดาแคว้นที่มีอำนาจมากในเวลานั้นมีอยู่ด้วยกัน ๒ แคว้น คือ แคว้น โกศล มีพระราชพระนามว่าปเสนทิพครองอยู่ อีกแคว้นหนึ่งคือ แคว้นมคธ มีพระเจ้าพิมพิสารเป็น กษัตริย์ปกครองอยู่เมื่อพระพุทธองค์ตัดสินพระทัยทำการสื่อสารเพื่อประโยชน์แก่ชนทั้งหลายแล้ว อัน บุคคล ผู้เป็นใหญ่ในชนทั้งหลาย ผู้สามารถบันดาลอาณาจักรให้เป็นไป ให้คุณให้โทษแก่ชนทั้งหลายได้ ก็คือ พระราชาผู้ครองแคว้น ดังนั้นการทำการสื่อสารกับพระราชผู้ครองแคว้นย่อมเกิดผลมาก อย่างไรก็ตาม ในสมัยนั้นบรรดาเจ้าลัทธิและสาวกทั้งหลายมักตั้งสำนักเป็นหลักแหล่งค่อนข้างแน่นอน ณ ตำบลหรือเมืองใดเมืองหนึ่ง ดังเช่น ชฎิล ๓ พี่น้องและบริวาร อยู่ที่ตำบลอุรุเวลาเสนานิคม สัตถุชัย บริพาชกพร้อมด้วยบริษัทบริพาชกหมู่ใหญ่อาศัยอยู่ในกรุงราชคฤห์นครนันทนาฏบุตร และสาวกอยู่ที่ เมืองนาลันทา เป็นต้น

อย่างไรก็ดี รูปแบบวิธีการสื่อสารกับบุคคลอื่น ไม่ว่าจะเป็นรูปแบบวิธีการสื่อสารที่สัมพันธ์กับผู้รับสาร วัตถุประสงค์หรือบริบทในการสื่อสาร พบว่า กระบวนการสื่อสารกับบุคคลอื่นที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงสังคมตามที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ต้องมีการสื่อสารกับตนเองร่วมด้วยการสื่อสารกับบุคคลอื่นและการสื่อสารกับตนเอง เป็นการสื่อสารที่ไม่อาจแยกจากกันได้โดยเด็ดขาด เมื่อบุคคลทำการสื่อสารกับบุคคลอื่นแล้ว หรือเรียกว่าอยู่ในส่วนของการรับฟังเสียงจากผู้อื่นหรือ ประโตโฆสะ โดยจะต้องเป็นประโตโฆสะที่เป็นกัลยาณมิตร ซึ่งในระหว่างนี้บุคคลต้องรับฟังด้วยความ ตั้งใจเอาใจใส่ เป็นการฟังด้วยดีและอาจทำการสื่อสารกลับ เช่น การสนทนาหรือสากัจฉา จากนั้น บุคคลต้องทำการสื่อสารกับตนเองด้วย เป็นต้นว่า คิด พิจารณา มนสิการต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการมนสิการ หรือเมื่อบุคคลทำการสื่อสารกับตนเอง ก็จำเป็นที่ต้องทำการสื่อสารกับบุคคลอื่นด้วย

แผนภาพที่ ๒.๓ แสดงกระบวนการสื่อสารกับบุคคลอื่น

การสื่อสารตามแนวทางประเพณีปฏิบัติในระดับศีล สมาธิปัญญาด้วย ซึ่งเมื่อพิจารณาในแง่ของการสื่อสาร การประเพณีปฏิบัติในระดับศีล สมาธิปัญญานั้น มีทั้งการสื่อสารกับตนเองและการสื่อสารกับบุคคลอื่น กล่าวคือ การสื่อสารในระดับศีล เป็นแนวทางปฏิบัติในการสื่อสารกับบุคคลอื่น ส่วนการสื่อสารในระดับสมาธิและปัญญา เป็นแนวทางปฏิบัติในการสื่อสารกับตนเอง ซึ่งกระบวนการทั้งหมดนี้มุ่งให้เกิดปัญญา ซึ่งจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงสังคม กระบวนการดังกล่าว เขียนเป็นแผนภาพอย่างง่ายได้คือ

แผนภาพที่ ๒.๔ แสดงแนวทางปฏิบัติในการสื่อสารกับตนเอง

ดังนั้นเมื่อพิจารณาในประเด็นทิศทางการสื่อสาร เป็นการพิจารณาทิศทางในเชิงคุณค่าของการกระทำที่ว่า เป็นไปในทิศทางที่ดีเป็นกุศล หรือทิศทางที่ไม่ดีเป็นอกุศล สำหรับทิศทางการสื่อสารเชิงพุทธเป็นไปในทิศทางที่ดี เป็นกุศล เท่านั้น เป็นทิศทางการสื่อสารที่ก่อให้เกิดปัญญา

ปรโตโมสะ เป็นปัจจัยฝ่ายภายนอก ที่ครอบคลุมถึง การสั่งสอน แนะนำ การถ่ายทอด การโฆษณา คำ บอกเล่า ข่าวสาร ข้อเขียน คำชี้แจง คำอธิบาย การเรียนรู้จากผู้อื่น ซึ่งกล่าวได้ว่า เป็นปัจจัยทางสังคม ในที่นี้หมายถึงเฉพาะส่วนที่ดั่งามถูกต้องแหล่งสารที่ส่งสารไปยังผู้รับสารนั้น ต้องเป็นแหล่งสารหรือ เป็นผู้ส่งสารที่ดี เมื่อบุคคลทำการสื่อสารกับแหล่งสารหรือผู้ส่งสารที่ดี ย่อมได้รับสารที่ดี ที่ก่อ ประโยชน์แก่ตนเอง อีกนัยหนึ่งในกระบวนการสื่อสารกับบุคคลอื่น เมื่อบุคคลเป็นผู้ส่งสารก็ต้องทำหน้าที่เป็นผู้ส่งสารที่ดีเป็นกัลยาณมิตรแก่ผู้รับสารด้วย

การสื่อสารที่อยู่บนพื้นฐานของ ความเชื่อมั่นในศักยภาพในตนเองและของแต่ละบุคคล ก. เป็นการสื่อสารที่ผู้สื่อสารทำการสื่อสารบน พื้นฐานของความเข้าใจและเคารพในกันและกัน และรับผิดชอบในการสื่อสารของตน เป็นการสื่อสารที่ อยู่บนหลักการของเหตุและผลตามความเป็นจริงที่เป็นเหตุปัจจัยซึ่งกันและกัน เป็นการสื่อสารที่แต่ละ บุคคลสามารถฝึกฝนได้ด้วยตนเอง โดยเริ่มที่ตนเองจากการสื่อสารภายในตนเองหรือการสื่อสารกับ ตนเองก่อนเป็นลำดับแรก เป็นการสื่อสารที่ประกอบด้วยสติอยู่กับปัจจุบัน รู้เท่าทันสิ่งทั้งหลายตาม ความเป็นจริงด้วยความเห็นที่ถูกต้อง ความคิดที่ถูกต้อง และสมาธิที่ถูกต้อง ไม่ว่าผู้ทำการสื่อสารจะอยู่ ในฐานะของผู้ส่งสารหรือผู้รับสาร และไม่ว่าจะเป็นการสื่อสารกับตนเองหรือการสื่อสารกับบุคคลอื่น เป็นการสื่อสารที่ก่อให้เกิดปัญญา เป็นการสื่อสารที่มุ่งแต่ประโยชน์ ไม่ว่าการสื่อสารนั้นจะเป็นการ สื่อสารกับตนเอง หรือการสื่อสารกับบุคคลอื่น เป็นการสื่อสารที่สร้างสรรค์ในทางที่ดีงาม หรือเป็นการ สื่อสารในทางบวกนำไปสู่การกระทำที่ดีงามทั้งต่อตนเองและผู้อื่น

จากแนวคิดเกี่ยวกับพระพุทธศาสนากับการสื่อสาร ที่นักวิชาการได้แสดงทัศนะไว้ดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยจึงได้สังเคราะห์แนวคิดเกี่ยวกับพระพุทธศาสนากับการสื่อสาร ดังตารางที่ ๒.๑๐

ตารางที่ ๒.๑๐ แสดงการสังเคราะห์แนวคิดหลักที่นักวิชาการ และนักวิจัยทำการศึกษาเกี่ยวกับแนวคิดพระพุทธศาสนากับการสื่อสาร

นักวิชาการ	แนวคิดหลัก
สุวัฒน์จันทรวง (๒๕๔๐, หน้า ๒๒๙)	๑. วิธีการสื่อสาร ๒. มีสติเป็นเครื่องเตือน ควบคุม สำนึกอยู่ในสิ่งที่จะต้องเว้น ๓. ต้องกระทำ ใส่ใจที่จะละเว้น
ทัศนีย์ เจริญวิเศษ (๒๕๕๔, หน้า ๒๕๒)	๑. สิ่งเร้าหรือสิ่งกระตุ้นทั้งหลาย ๒. สารที่ปรากฏ มากับสิ่งเร้า นั้น หรือเนื้อหาสาระ ๓. ผู้ส่งสาร ในทัศนะของพระพุทธศาสนาและในการสื่อสารเชิงพุทธ ๔. รูปแบบวิธีการสื่อสารมีความแตกต่างกันไปตามลักษณะของผู้รับสาร ๕. สื่อสารด้วยการแสดงเนื้อหาสาระที่ตรงกับภูมิหลังของผู้รับสาร
รังษิสุทนต์ (๒๕๔๙, หน้า ๒๑)	๑. การสื่อสารเชิงวิจนะ ๒. การสื่อสารเชิงอวิจนะ
Pande (1999, pp. 311-312)	๑. รูปแบบวิธีการสื่อสารที่สัมพันธ์กับบริบทด้านการเมืองการปกครอง ๒. รูปแบบการสื่อสารที่เป็นไปอย่างมีกลยุทธ์
พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) (๒๕๕๒, หน้า ๗)	๑. ปกครองโดยกษัตริย์ ๒. แบบราชาธิปไตย ๓. มีอาณาเขตปกครองเป็นอิสระต่อกันแยกเป็นแคว้นต่างๆ

๒.๓.๒ หลักพระพุทธศาสนาประยุกต์ใช้กับการสื่อสาร

กระบวนการและช่องทางการสื่อสารตามหลักพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าสมณโคดม ซึ่งเป็นศาสดาของศาสนาพุทธ ได้ทรงอธิบายเรื่องของบุคคลไว้ ว่า^{๖๓} บุคคลประกอบด้วยส่วนประกอบ ๕ ประเภท เรียกทางธรรมว่า เบญจขันธ์คือ^{๖๔}

๑. รูป (Corporeality) ได้แก่ รูปธรรมทั้งหมด ร่างกายและพฤติกรรม
๒. เวทนา (Feeling) ได้แก่ ความรู้สึกสุข ทุกข์ หรือเฉยๆซึ่งเกิดจากผัสสะทาง ประสาททั้ง ๕ และทางใจ

๓. สัญญา (Perception) ได้แก่ความหมายรู้(ในทางนิเทศศาสตร์เรียก การรับรู้) คือ กำหนดรู้อาการเครื่องหมายลักษณะต่างๆ อันเป็นเหตุให้จำอารมณ์นั้นๆ ได้

๔. สังขาร (Mental Formations or Volitional Activities) ได้แก่ องค์ประกอบ หรือคุณสมบัติต่างๆ ของจิตมีเจตนาเป็นตัวนำ ซึ่งจะปรุงแต่งและแสดงออกทางกายทางวาจาหรือเป็นเครื่องปรุงของจิตของความคิดซึ่งนำไปสู่ปัญญา (Wisdom or Understanding)

๕. วิญญาณ (Consciousness) ได้แก่ ความรู้แจ้งอารมณ์ทางประสาททั้ง ๕ และ ทางใจ คือ การเห็น การได้ยิน การได้กลิ่น การรู้รส การรู้สัมผัสทางกาย และการรู้อารมณ์ทางใจซึ่ง หลักคำสอนในเรื่องบุคคลนี้ทำให้เข้าใจกระบวนการของที่มาของการสื่อสารด้วยการพูดของบุคคล

ซึ่ง มีแบบจำลองของนักวิชาการตะวันตกท่านหนึ่งคือ เบอร์โล (Berlo, 1960) ที่ได้กล่าวไว้ใกล้เคียงกันว่า กระบวนการสื่อสารของมนุษย์ประกอบด้วยองค์ประกอบ ๔ องค์ประกอบคือ ผู้ส่งสาร (Sender) สาร (Message) สื่อ (Channel) ผู้รับสาร (Receiver) ซึ่งเรียกย่อๆ ว่า S-M-C-R Model โดยเฉพาะในส่วนช่องสื่อสารในการสื่อสารของมนุษย์ ที่เหมือนกับของพระพุทธองค์มาก กล่าวคือ เบอร์โล แนะนำช่องสื่อสารในการสื่อสารของมนุษย์ได้แก่ ประสาทสัมผัสทั้ง ๕ คือ ตา หู จมูก ลิ้น ผิสัมผัส ที่เป็นช่องทางสำหรับการรับเข้าและส่งออกของการสื่อสาร แต่แนวคิดของพระพุทธองค์เกิดขึ้นก่อนเบอร์โลนับ ๑๕๐๓ ปีและแนวคิดของพระพุทธองค์ทรงล้ำลึกกว่ามาก โดยได้เสนอลึกไปถึงส่วนที่ไม่ใช่แต่เฉพาะส่วนของรูปธรรมเท่านั้น แต่ทรงเสนอล้ำไปถึงการรับรู้ผ่านนามธรรมที่จับต้องไม่ได้ อันได้แก่การรับรู้ทางใจไว้ด้วย ในขณะที่เบอร์โลเสนอไว้เพียง ตา หู จมูก ลิ้น ผิสัมผัส (เทียบได้กับกายในนัยของพระพุทธเจ้า) ซึ่งความรู้ที่รับรู้มาจากทางมโนทวารหรือใจ นี่เองที่เรียกตาม

^{๖๓} วัชรวิทย์ วิเชียรโชติและนวลเพ็ญ วิเชียรโชติ, จิตวิทยาการเรียนรู้ตามแนวพุทธศาสตร์ ใน การศึกษาตามแนวพุทธ เล่ม ๒, (กรุงเทพมหานคร : สมาคมการศึกษาแห่งประเทศไทย, ม.ป.ป.), หน้า ๕๔๓-๕๔๘.

^{๖๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรม, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๑๖ -๒๙.

แนวอิทธิธรรมว่า ธรรมหรือธรรมารมณ^{๖๕} ประกอบด้วยเวทนาชั้น (ความรู้ต่อเวทนา) สัญญาชั้น สังขารชั้น อนิสสณอัปปิฆรูป (รูปที่เห็นไม่ได้ กระทบหรือถูกต้องไม่ได้) และอสังขตธาตุหรือนิพพาน

สำหรับในหลักการสื่อสารทั่วไป ในยุคพระพุทธองค์ยังไม่มีสื่อและเทคโนโลยีสมัยใหม่ในการสื่อสาร มีเพียงการสื่อสารด้วยการพูดและการเขียนเท่านั้น หลักการสื่อสารที่พระองค์ทรงสั่งสอนจึงเน้นไปที่การพูด การฟังแต่หลักการต่างๆ ที่พระองค์ทรงสั่งสอนดังที่จะกล่าวต่อไปนี้สามารถนำไปพัฒนาประยุกต์ใช้ได้กับการสื่อสารในทุกรูปแบบ เช่น การรายงานข่าว การโฆษณา การประชาสัมพันธ์ฯลฯ

หลักการพูดตามแนวพุทธศาสนา พระพุทธองค์ได้ทรงสั่งสอนหลักการพูดในหลายประการ พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ในพาลบัณฑิตสูตร ทรงชี้ให้เห็นคุณสมบัติสำคัญประการหนึ่งของบัณฑิตคือ มีการพูดถ้อยคำที่ดีที่ตนเคยพูดมาเป็นปกติซึ่งวจีกรรมหรือการพูดของบัณฑิตจะเป็นวจีกรรมที่สุภาพ ดีงาม ซึ่งมีลักษณะ ๔ ประการคือ

๑. พูดคำจริง คือ คำพูดแน่นอนและคงที่ รักษาคำพูดไม่เปลี่ยนแปลงไปมา
 ๒. พูดคำสมานไมตรีคือ พูดคำผูกไมตรีและพูดคำประสานสามัคคีพูดแนะนำ คนที่ยังไม่รู้จักรู้จักกันและพูดชักนำคนที่รู้จักกันให้รู้จักกันให้ชอบพอกัน พูดชักจูงคนที่ชอบพอกันให้สนิทสนม กัน
 ๓. คำไพเราะ คือ คำพูดที่ดูดีมีและคำพูดอ่อนหวานถ้อยคำออกมาจากน้ำใจใส สะอาดของผู้พูด พูดเร้าใจผู้ฟังให้เห็นควรถือเอาเป็นเยี่ยงอย่าง ซึ่งจัดเป็นคำพูดดูดีมี พูดให้กำลังใจ ทำให้ผู้ฟังชื่นบาน
 ๔. พูดคำพูดที่มีประโยชน์ ซึ่งพระพุทธองค์ทรงสอนว่าคำพูดมีประโยชน์ คือ คำพูดมีเหตุผล มีหลักฐานยืนยันผู้อื่นคัดค้านไม่ได้
- พระองค์ได้ทรงแสดงลักษณะการพูดที่ไม่ดีของคนพาลในจตุกกนิบาต อังคุตตรนิกาย ว่ามีลักษณะดังนี้ คือ

๑. คนพาลชอบเผยแพร่โทษของคนอื่น
๒. คนพาลไม่ชอบเผยแผ่คุณงามความดีของคนอื่น
๓. คนพาลไม่ชอบเผยแพร่โทษของตน
๔. คนพาลชอบบอวาทคุณงามความดีของตน

^{๖๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรม, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม , ๒๕๓๑), หน้า

นอกจากนี้คนพาลมีลักษณะการสื่อสาร คือ ชอบแนะนำสิ่งที่มีควรแนะนำ ไม่รู้จักอุปาย
แนะนำ และแม้พูดดี ๆ ก็โกรธ พระพุทธองค์ยังได้สอนเรื่องการพูดไว้ในหลักสัมมาวาจาหรือวาจาชอบ
หรือเจรจาชอบ (Right Speech) ซึ่งเป็นศีลพื้นฐานสำหรับบุคคลทั่วไป ซึ่งให้ปฏิบัติดังนี้^{๖๖}

๑. ละมุสา เว้นการพูดเท็จ รวมถึงสัจจวาจา พูดคำจริง
๒. ละปิสุณวาจา เว้นการพูดส่อเสียด รวมถึงสมัค-กรณีวาจา พูดคำสมานสามัคคี
๓. ละผรุสวาจา เว้นการพูดคำหยาบ รวมถึง สันห-วาจา พูดคำอ่อนหวานสุภาพ
๔. ละสัมผัปปลาปะ เว้นการพูดเพ้อเจ้อ รวมถึง อตถ-สันหิตวาจา พูดคำมี ประโยชน์

หลักธรรมนี้กล่าวง่ายๆ ก็คือ บุคคลไม่พูดคำเท็จทำให้คนอื่นเสียหาย ไม่พูดส่อเสียดให้คนอื่น
เข้าใจผิดทะเลาะเบาะแว้งกัน ไม่พูดคำหยาบให้เกิดความเสียหายกับผู้อื่นและไม่พูดเพ้อเจ้อไร้
สาระประโยชน์การสื่อสารด้วยสัมมาวาจา ย่อมก่อให้เกิดความเข้าใจกัน (ซึ่งเป็นเป้าหมายหลักของ
การสื่อสารและเป็นเครื่องชี้วัดประสิทธิภาพและความสำเร็จของการสื่อสาร) ไว้วางใจ มีจิตใจสงบ

หลักการสื่อสารที่สำคัญเด่นชัดที่สุดตามแนวพระพุทธศาสนาก็คือ การห้ามพูดเท็จ ซึ่ง
ทรงกำหนดไว้ศีล ๕ ข้อที่ ๔ ว่า “มุสาวาหา เวระมณีสิกขาปะทัง สะมาทิยามิ” พระพุทธองค์ทรงกล่าว
ว่า เมื่อบุคคลยังไม่ละธรรมข้อหนึ่ง คือ การพูดปดทั้งๆ ที่รู้เราย่อมไม่กล่าวว่า มีบาปกรรมอะไรบ้างที่
ผู้นั้นจะทำได้ และผู้ที่มักพูดปด ย่อมตกนรกเหมือนถูกนำตัวไปวางไว้ ขณะเดียวกันทรงกล่าวถึง
คุณค่าของการเว้นจากการพูดปดว่า บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรมเว้นจากการพูดปดย่อมขึ้นสวรรค์

คำว่า มุสา แปลว่า ความเท็จ ได้แก่การโกหก ซึ่งแสดงออกได้ ๒ วิธีคือ ทางวาจา ได้แก่
พูดโกหกชัดๆ และทางกาย คือ การแสดงออกให้คนอื่นเข้าใจผิด เช่น เขียนจดหมายโกหก รายงาน
เท็จ ทำหลักฐานปลอมทำเครื่องหมายให้คนอื่นหลงเชื่อ สันนิษฐานในเรื่องควรรับ พักหน้ารับในเรื่อง
ที่ควรปฏิเสธ ล้วนถือว่าผิดศีลข้อนี้ผิดทั้งทางกายและวาจา ซึ่งการมุสาหรือเท็จนั้น มี ๗ แนวทาง
ด้วยกันคือ

๑. ปด ได้แก่ โกหกชัดๆ ไม่รู้ไม่เห็น
๒. ทนسابาน ทำผิดจริง แต่กล้าسابานว่าไม่ได้ทำไม่ได้พูด
๓. ทำเล่ห์กระเท่ เช่น ทำเป็นคนพิการเพื่อให้คนอื่นเข้าใจผิดแล้วให้ทาน
๔. มายา แสดงอาการลวงคนอื่น เช่น เจ็บน้อย แต่แกล้งทำเป็นเจ็บหนักมาก
๕. ทำเลศนัย พูดเล่นสำนวนให้คนฟังเข้าใจผิด
๖. เสริมความ เรื่องมีมูลน้อยแต่พูดให้มากมายขึ้นกว่าข้อเท็จจริง

๗. อำความ เรื่องมีมูลมาก แต่พูดให้น้อย เช่น รายงานเหตุการณ์ข้อเท็จจริงเพียง
บางส่วน เพื่อปกปิดข้อบกพร่อง

^{๖๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๖๙.

ส่วนองค์ประกอบของมุสาวาทา ประกอบด้วย

๑. เรื่องนั้นไม่จริง
๒. มีจิตคิดจะพูด
๓. มีความพยายามในการพูด
๔. มีเจตนาที่จะพูดให้คนอื่นเข้าใจผิดจะเห็นได้ว่า ศิลข้อนี้สำคัญอยู่ที่เจตนา คือ มีความตั้งใจที่จะพูดให้คนอื่นเข้าใจผิด ส่วนคนอื่นจะเชื่อหรือไม่ ไม่สำคัญ^{๖๗}

บุคคลไม่ควรพูดมาก พระพุทธองค์สอนว่าไม่ควรที่จะพูดมาก โดยกล่าวว่าคนพูดมากมีโทษ ๕ ประการคือ

๑. ย่อมพูดปด
 ๒. ย่อมพูดส่อเสียด (คือยุให้แตกร้างกัน)
 ๓. ย่อมพูดคำหยาบ
 ๔. ย่อมพูดเพ้อเจ้อ
 ๕. สิ้นชีวิตแล้ว ย่อมเข้าถึงอบาย ทุกคติวินิบาต (ความล่มจมตกต่ำ) นรก
- บุคคลควรพูดด้วยปัญญา พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนว่าควรพูดด้วยปัญญา คือ
๑. ไม่พูดปด
 ๒. ไม่พูดส่อเสียด
 ๓. ไม่พูดคำหยาบ
 ๔. ไม่พูดเพ้อเจ้อ
 ๕. สิ้นชีวิตแล้ว ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์

บุคคลไม่ควรพูดมากแล้วไม่ทำ แต่ควรพูดน้อยแล้วทำ พระพุทธองค์ทรงสอนว่า คนที่พูดถ้อยคำมีประโยชน์แม้มาก แต่เป็นผู้ประมาท ไม่ทำตามถ้อยคำนั้น ผู้นั้นย่อมไม่ได้มีส่วนแห่งคุณธรรมที่ทำให้เป็นสละสลวยเหมือนคนเลี้ยงโค นั้บโคให้ ผู้อื่น แต่ไม่มีส่วนแห่งน้ำนมโค ฉะนั้นคนที่พูดถ้อยคำมีประโยชน์ แม้น้อย แต่ประพฤติตามธรรมละ ราคะ โทสะ และโมหะได้รู้โดยชอบ มีจิตหลุดพ้นแล้วด้วยดีไม่ถ้อยมั่นในโลกนี้หรือโลกอื่น ย่อมเป็นผู้มีส่วนแห่งคุณธรรมทำให้เป็นสมณะ

บุคคลควรระมัดระวังการพูดจา พระพุทธองค์ทรงเปรียบเทียบว่าคนที่เกิดมีขวานเกิดมาในปากด้วย คนพาลเมื่อ กล่าวคำชั่ว ชื่อว่าใช้ขวานนั้นฟันตัวเอง ผู้ใดสรรเสริญคนที่ควรติติคนที่ควรสรรเสริญ ผู้นั้นชื่อว่าใช้ ปากเลือกเก็บความชั่วไว้จะไม่ได้ประสบความสุขเพราะความชั่วนั้น

^{๖๗} ชัยวัฒน์ อัตพัฒน, **หลักพุทธศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๒๓), หน้า

หลักการฟัง พระพุทธเจ้าทรงสอนให้ฟังสิ่งที่ติมีประโยชน์เช่นหลักธรรม พระพุทธองค์ได้กล่าวถึง ประโยชน์ของการฟังในสิ่งที่ติมีประโยชน์โดยได้ชี้ถึงอานิสงส์ในการฟังธรรม ๕ ประการคือ

๑. ไม่นึกหมั่นในเรื่องที่เขาพูด
๒. ไม่นึกหมั่นผู้พูด
๓. ไม่นึกหมั่นตัวเอง
๔. ใจไม่ฟุ้งซ่าน ฟังโดยมีจิตหนึ่งเดียว

๕. มนสิการโดยแยบคาย หรือโยนิโสมนสิการ ซึ่งเป็นหลักในการทำหน้าที่ทางปัญญาให้เกิดความรู้ความเข้าใจ^{๖๘}

หลักการเลือกใช้ช่องทางในการเปิดรับข้อมูลข่าวสาร ในเรื่องช่องทางการสื่อสาร ซึ่งในทางพุทธศาสนาชี้ว่าได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ พระพุทธองค์ทรงสอนว่าไม่ควรขึ้นชมลุ่มหล่งมาก เพราะเป็นช่องทางแห่งการเกิดทุกข์ได้เป็นช่องทาง ของมาร (สิ่งที่ขัดขวางความดีก่อให้เกิดทุกข์)

หลักการวิเคราะห์ผู้รับสารตามแนวพุทธศาสนาพระพุทธเจ้าทรงแยกวิเคราะห์ผู้รับสารตามระดับปัญญา ซึ่งแตกต่างไปจากหลักการสื่อสารของนักวิชาการตะวันตกที่วิเคราะห์ผู้รับสารตามหลักพื้นฐานง่าย ๆ เช่นลักษณะทางกายภาพ จิตใจที่ให้ข้อคิดว่าบุคคลมีความแตกต่างกันในด้านบุคลิกภาพ สภาพจิตวิทยา ทศนคติ ค่านิยม ความเชื่อ แตกต่างกันเนื่องจากการเรียนรู้จากสภาพแวดล้อมที่แตกต่างกัน แต่สำหรับพระพุทธองค์ทรงแบ่งบุคคลที่จะสั่งสอนตามระดับปัญญา ซึ่งลึกซึ้งกว่านักวิชาการตะวันตก พระองค์จะทรงแสดงธรรม (หรือสื่อสาร) ตามความเหมาะสมของบุคคลทรงมองเห็นว่าบุคคลมีความสามารถทางปัญญาแตกต่างกันเป็น ๔ ระดับ คือ^{๖๙}

๑. อุกมตัตถัญญ ได้แก่ ผู้มีภูมิปัญญาที่สามารถเรียนรู้และเข้าใจพระธรรมคำสอนได้ทันทีเมื่อได้ฟังเปรียบเสมือนดอกบัวเจริญเต็มที่ที่ผลิโผล่เหนือระดับน้ำเตรียมที่จะบานได้ทันทีเมื่อได้ รับแสงจากดวงอาทิตย์

๒. วิปจิตถัญญ ได้แก่ ผู้สามารถเรียนรู้ได้เมื่อมีการอธิบายขยายความเพิ่มเติมเสมือนดอกบัวที่ชูก้านมาถึงระดับพื้นน้ำรอที่จะโผล่พ้นน้ำในวันรุ่งขึ้นและเตรียมบานเมื่อได้รับแสงตะวัน

๓. เนยยะ คือ ผู้อาจเรียนรู้ธรรมด้วยอาศัยความเพียรอย่างยิ่งยวดทั้งด้วยการฟัง การคิด การถาม การทอ้งบ่นเปรียบเสมือนดอกบัวที่อยู่ใต้น้ำ ต้องการเวลาในการโผล่ขึ้นสู่พื้นผิวน้ำเพื่อแบ่งบานในโอกาสต่อไป

^{๖๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **พุทธธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม , ๒๕๓๑), หน้า ๖๔๗.

^{๖๙} สุวัฒน์ จันทรจำนง, **ความเชื่อของมนุษย์เกี่ยวกับปรัชญาและศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๐), หน้า ๓๑๕.

๔. ปทปรมะ ได้แก่ผู้ซึ่งไม่อาจเรียนรู้และเข้าใจในพระธรรมวิเศษ แม้จะฟัง คิด และท่อง บ่นอย่างไรก็ตามเปรียบเสมือนบัวที่จมติดอยู่ใต้ตม

การสื่อสารจะต้องสื่อให้เหมาะสมกับระดับปัญญาที่แตกต่างกันของผู้รับสาร โดยใช้เทคนิควิธีการสื่อสารที่เหมาะสมกับผู้รับสาร คำสั่งสอนของพระพุทธองค์ว่าด้วยการสื่อสารในด้าน กระบวนการสื่อสาร หลักการพูด การฟังการเลือกเชื่อ การวิเคราะห์บุคคล ดังที่กล่าวมาแล้วว่าเป็น หลักการที่ล้ำลึกที่สร้างสรรค์ให้การสื่อสารมีประสิทธิภาพหลักคำสั่งสอนว่าด้วยการสื่อสารของ พระองค์ยังครอบคลุมถึงหลักจรรยาบรรณและจริยธรรมของการสื่อสารอีกด้วย เป็นหลักการสื่อสารที่ ช่วยให้บุคคลมีความสุข มีความสัมพันธ์ที่ดีและยั่งยืนกับบุคคลอื่นๆ และเป็นหลักการสื่อสารที่ช่วยให้ สังคมทุกระดับทั้งในระดับครอบครัวชุมชน ประเทศชาติและโลก คงไว้ซึ่งสันติสุข

หลักพุทธวาจา ๖ ประการ การใคร่ครวญตามหลักพุทธวาจา ๖ ประการ ที่ทรงมุ่ง ประโยชน์เป็นสำคัญ และทรงเลือก กาลเวลาที่จะอำนวยการประโยชน์อย่างจริง. ในพระสูตรตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค นั้นเป็นการเฉลย เหตุที่ได้พระนามว่า “ตถาคต” โดยได้ตรัสกับจุนทะไว้ให้เห็น ว่า พระตถาคตนั้นทรงรู้ธรรมทั้งที่เป็น อดีต อนาคตและปัจจุบัน ถ้าหากไม่จริง ไม่แท้ ไม่ประกอบด้วย ประโยชน์ ก็จะไม่ทรงพยากรณ์ กับทั้ง ในมัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ ก็แสดงให้เห็นถึงว่า พระพุทธ องค์ทรงเลือกที่จะตรัสเฉพาะวาจาที่ ประกอบด้วยประโยชน์เท่านั้น กล่าวถึงพระพุทธเจ้า เมื่อประทับ อยู่ในป่าประดู่ลายใกล้เมืองโกสัม พี ได้หยิบใบไม้ประดู่ลายเล็กน้อยใส่กำพระหัตถ์ แล้วตรัสถามภิกษุ ทั้งหลายว่า ใบประดู่ลายในพระ หัตถ์ กับ ใบป่า ไหนจะมากกว่ากัน ภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า ใบป่า มากกว่า จึงตรัสว่า สิ่งที่พระองค์ ตรัสรู้แต่มิได้ทรงสอน เหมือนใบประดู่ลายในป่าส่วนที่ทรงสั่งสอน น้อยเหมือนใบประดู่ลายในพระหัตถ์และตรัสแสดงเหตุผลในการที่มิได้ทรงสอนทั้งหมดเท่าที่ตรัสรู้ไว้ เพราะสิ่งเหล่านั้นไม่เป็น ประโยชน์มิใช่หลักการดำเนินชีวิตอันประเสริฐ ไม่ช่วยให้เกิดความรู้ถูกต้องที่ จะนำไปสู่จุดหมาย คือ นิพพานได้^{๗๐}

การพูดที่ดีและไม่ดีพระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ใน ปาสาทิกสูตร ทรงชี้ให้เห็นคุณสมบัติ สำคัญประการหนึ่งของบัณฑิตคือ มีการพูดถ้อยคำที่ดีที่ตนเคยพูดมาเป็นปกติซึ่งวัจกรรมของบัณฑิต จะเป็นวัจกรรมที่สุภาพดีงาม ๖ ประการ ดังนี้

๑. กาลวาทีพูดถูกกาล คือ พูดแนะนำคนที่ยังไม่รู้จักให้รู้จักกันและพูดชักนำคนที่รู้จักกัน ให้ชอบพอกัน พูดชักจูงคนที่ชอบพอกันให้สนิทสนมกัน

๒. สัจจวาทีพูดความจริง คือ เว้นการพูดเท็จ พูดคำจริง เว้นการพูดส่อเสียด พูดคำสมาน สามัคคีเว้นการพูดคำหยาบ พูดคำอ่อนหวานสุภาพ เว้นการพูดเพ้อเจ้อ พูดคำมีประโยชน์

^{๗๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), รู้ก่อนแล้วศึกษาและสอนให้ได้ผล, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ ธรรมสภา, ๒๕๕๑), หน้า ๒๑๐-๒๑๑.

๓. ภูตวาที่พูดสิ่งที่เป็นจริง คือ คำพูดแน่นอนและคงที่

๔. อัตถวาที่พูดสิ่งเป็นประโยชน์คือ คำพูดมีเหตุผล มีหลักฐานยืนยันผู้อื่นคัดค้านไม่ได้

๕. ธรรมวาที่พูดเป็นธรรม คือ คำพูดที่ดูดีและคำพูดอ่อนหวาน ถ้อยคำออกมาจากน้ำใจใสสะอาดของผู้พูด พูดเข้าใจ ผู้ฟังให้เห็นควรคือเอาเป็นเยี่ยงอย่าง ซึ่งจัดเป็นคำพูดดูดี พูดให้กำลังใจ ทำให้ผู้ฟังชื่นบาน

๖. วินยวาที่พูดอย่างมีจรรยาบรรณ คือ ไม่พูดคำพูดไม่จริง, ไม่พูดคำไม่ถูกต้อง, ไม่พูดคำไม่เป็นประโยชน์, ไม่พูดคำไม่เป็นที่รักชอบใจของผู้อื่น คำพูดจริง, ถูกต้อง, แต่ไม่เป็นประโยชน์ไม่เป็นที่รักที่ชอบใจของผู้อื่นก็ไม่พูด คำพูดจริงถูกต้อง, เป็นประโยชน์, แต่ไม่เป็นที่รักที่ชอบใจของผู้อื่นเลือกกาลเวลาที่เหมาะสมพูด คำพูดไม่จริง, ไม่ถูกต้อง, ไม่เป็นประโยชน์ถึงเป็นที่รักที่ชอบใจของผู้อื่นก็ไม่พูด คำพูดจริง, ถูกต้อง, แต่ไม่เป็นประโยชน์ถึงเป็นรักที่ชอบใจของผู้อื่นก็ไม่พูด คำพูดจริง, ถูกต้อง, เป็นประโยชน์ถึงเป็นที่รักที่ชอบใจของผู้อื่นเลือกกาลเวลาที่เหมาะสมพูด^{๗๑}

จากหลักพระพุทธศาสนาประยุกต์ใช้กับการสื่อสาร ที่นักวิชาการได้แสดงทัศนะไว้ดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยจึงได้สังเคราะห์แนวคิดหลักเกี่ยวกับหลักในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ดังตารางที่

๒.๑๑

^{๗๑}ที่.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๑๙/๑๒๔-๑๒๕.

ตารางที่ ๒.๑๑ แสดงการสังเคราะห์แนวคิดหลักที่นักวิชาการ และนักวิจัยทำการศึกษาเกี่ยวกับหลักพระพุทธศาสนาประยุกต์ใช้กับการสื่อสาร

นักวิชาการ	แนวคิดหลัก
สุวัฒน์ จันทรจํานง (๒๕๔๐, หน้า ๓๑๕).	หลักการเลือกใช้อำนาจในการเปิดรับข้อมูลข่าวสารในทางพุทธศาสนา ๑. อุดมคติปัญญา ได้แก่ ผู้มีปัญญาที่สามารถเรียนรู้และเข้าใจพระธรรมคำสอนได้ทันที ๒. วิปัสสนาญาณ ได้แก่ ผู้สามารถเรียนรู้ได้เมื่อมีการอธิบายขยายความเพิ่มเติม ๓. เนยยะ คือ ผู้อาจเรียนรู้ธรรมด้วยอาศัยความเพียรอย่างยิ่งยวดทั้งด้วยการฟัง การคิด การถาม ๔. ปทปรมะ ได้แก่ผู้ซึ่งไม่อาจเรียนรู้และเข้าใจในพระธรรมวิเศษ
พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) (๒๕๕๑, หน้า ๒๑๐-๒๑๑).	หลักการดำเนินชีวิตอันประเสริฐ ไม่ช่วยให้เกิดความทุกข์ต้องที่จะนำไปสู่จุดหมาย คือ นิพพาน
พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๑๙/๑๒๔-๑๒๕.	๑. กาลวาทีพูดถูกกาล คือ พูดแนะนำคนที่ยังไม่รู้จักให้รู้จักกันและพูดชักนำคนที่รู้จักกันให้ชอบพอกัน พูดชักจูงคนที่ชอบพอกันให้สนิทสนมกัน ๒. สังจวาทีพูดความจริง คือ เว้นการพูดเท็จ พูดคำจริง เว้นการพูดส่อเสียด ๓. ภูตวาที พูดสิ่งที่เป็นจริง คือ คำพูดแน่นอนและคงที่ ๔. อัตถวาที พูดสิ่งเป็นประโยชน์คือ คำพูดมีเหตุผล มีหลักฐานยืนยันผู้อื่นคัดค้านไม่ได้ ๕. ธรรมวาทีพูดเป็นธรรม คือ คำพูดที่ดูดีมีและคำพูดอ่อนหวาน ถ้อยคำออกมาจากหัวใจใสสะอาดของผู้พูด ๖. วินยวาทีพูดอย่างมีจรรยาบรรณ คือ ไม่พูดคำพูดไม่จริง, ไม่พูดคำไม่ถูกต้อง, ไม่พูดคำไม่เป็นประโยชน์

ตารางที่ ๒.๑๑ (ต่อ)

นักวิชาการ	แนวคิดหลัก
พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺ ปยุตฺโต) (๒๕๓๘, หน้า ๑๖ –๒๙).	๑. รูป ได้แก่ รูปธรรมทั้งหมด ร่างกายและพฤติกรรม ๒. เวทนา ได้แก่ ความรู้สึกสุข ทุกข์ ๓. สัญญา ได้แก่ ความหมายรู้ ๔. สังขาร ได้แก่ องค์ประกอบต่างๆ ของร่างกาย ๕. วิญญาณ ได้แก่ ความรู้แจ้ง อารมณ์ทางประสาท ทั้ง ๕ และทางใจ
ชัยวัฒน์ อัตพัฒน (๒๕๒๓, หน้า ๕๘- ๕๙).	บุคคลไม่ควรพูดปดหรือพูดเท็จ ๑. ปด ได้แก่ โกหกซัดๆ ไม่รู้ไม่เห็น ๒. ทนسابาน ทำผิดจริง ๓. ทำเล่ห์กระเท่ เช่น ทำเป็นคนพิการ ๔. มายา แสดงอาการลวงคนอื่น เช่น เจ็บน้อย แต่ แกล้งทำเป็นเจ็บหนักมาก ๕. ทำเลศนัย พูดเล่นสำนวนให้คนฟังเข้าใจผิด ๖. เสริมความ เรื่องมีมูลน้อยแต่พูดให้มากมายขึ้น กว่าข้อเท็จจริง ๗. จำความ เรื่องมีมูลมาก แต่พูดให้น้อย

๒.๔ แนวคิดเกี่ยวกับสถานีวิทยุชุมชน

วิทยุกระจายเสียงนับเป็นสื่อมวลชนที่สำคัญสื่อหนึ่งที่ยังคงครองใจประชาชนคนไทยในการ รับฟังเพื่อประโยชน์ด้านต่างๆ ตามความต้องการของแต่ละคนในทางธรรมะ ด้านการสื่อสาร วิทยุกระจายเสียงถือเป็นสื่อสารมวลชนสื่อหนึ่ง ที่ต้องการจะทำการสื่อสารไปสู่กลุ่มผู้ฟังเพื่อให้เกิดความเข้าใจร่วมกัน โดยความหมายทั่วไปแล้ว การสื่อสาร (Communication) หมายถึงกระบวนการที่ผู้ส่งสารส่งสารผ่านสื่อไปยังผู้รับสารเพื่อให้เกิดความเข้าใจร่วมกัน ชรัมม์^{๗๒} ได้สรุปวัตถุประสงค์ของผู้ส่งสารออกเป็น ๔ ประการ ในที่นี้จะขอยกสื่อวิทยุกระจายเสียงเป็นตัวอย่างเป็นตัวอย่างประกอบ

^{๗๒} Schramm, W., & Roberts, D. F. (Eds.), *The process and effects of mass communication*, (Rev. ed. IX), Urbana, IL (University of Illinois Press, 1991), pp. 4-11.

๑. เพื่อแจ้งให้ทราบ (Inform) การสื่อสารมีวัตถุประสงค์เพื่อที่จะแจ้งข่าวสารจากผู้ส่งสารเพื่อให้ผู้รับสารได้ทราบ โดยผ่านสื่อต่างๆ จะเห็นได้ว่าสื่อวิทยุได้ทำหน้าที่นี้โดยการนำเสนอข่าวต่างๆ เพื่อให้ประชาชนได้รับทราบและรู้เท่าทันเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น

๒. เพื่อสอนหรือให้การศึกษา (Teach or Educate) นอกจากการแจ้งข่าวสารให้ประชาชนได้ทราบแล้ว วิทยุกระจายเสียงยังได้ทำหน้าที่ในการให้ความรู้อีกด้วยและความรู้ก็มีความหลากหลาย เช่น ในรายการวิทยุเพื่อการศึกษาของสงฆ์ที่เน้นความรู้ที่เป็นทางการ หรือรายการวิทยุตามสถานีต่างๆ ที่มีการสอดแทรกความรู้ในบางช่วงของรายการ

๓. เพื่อสร้างความพอใจหรือให้ความบันเทิง (Please or Entertain) จะเห็นได้ว่าสื่อมวลชนต่างๆ ได้ทำหน้าที่เพื่อบรรลุมวลวัตถุประสงค์นี้กันอย่างถ้วนทั่ว เกือบทุกรายการทางสถานีวิทยุจะมีการมอบความบันเทิงให้เกิดความพึงพอใจแก่ผู้รับฟัง มากน้อยแตกต่างกันไป หรือแม้แต่มีเพียงความบันเทิงอย่างเดียว

๔. เพื่อเสนอหรือชักจูงใจ (Propose or Persuade) เป็นอีกวัตถุประสงค์หนึ่งที่ผู้ที่มีส่วนได้เสียในสังคม รวมทั้ง ประชาชนมีการนำสื่อวิทยุกระจายเสียงเพื่อใช้ในการชักจูงใจในการเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคมต่างๆ และแม้แต่องค์กรธุรกิจเองก็ใช้เพื่อชักจูงใจให้ประชาชนหันมาใช้สินค้าของบริษัทของตน

จะเห็นได้ว่าการสื่อสารมีวัตถุประสงค์อยู่หลายประการ แต่โดยการเป็นสื่อสารมวลชนแล้ว ยังมีการพิจารณาถึงหน้าที่ที่สื่อมวลชนต้องรับผิดชอบต่อสังคมอีกด้วย Harold Lasswell ได้มีการเสนอหน้าที่ของสื่อสารมวลชนเป็นท่านแรกและ Charles R. Wright ที่ได้รับการสรุปโดย Bryant, J และ Thompson, S ให้มีความชัดเจนขึ้น^{๗๓} โดยจำแนกหน้าที่ของสื่อสารมวลชนออกเป็น ๔ ประการ คือ

๑. สำรวจเหตุการณที่เกิดขึ้น ในสังคมเพื่อเสนอข้อมูลที่มีคุณค่า (Surveillance)
๒. ชี้แจงและอธิบายสิ่งที่เกี่ยวข้องกับข่าวสารและเสนอทางออกหรือแนวทางที่จะเผชิญกับเหตุการณที่เกิดขึ้น (Correlation)

๓. การสืบทอดคุณค่าทางสังคมและวัฒนธรรม (Socialization)

๔. ให้ความบันเทิง (Entertainment)

จะเห็นได้ว่าหน้าที่ของสื่อสารมวลชนได้ผนวกความรับผิดชอบต่อสังคมให้เข้ากับวัตถุประสงค์ของการสื่อสาร นอกจากจะแจ้งข่าวสารให้ทราบแล้ว ยังจะต้องระแวดระวังส่งข่าวให้ประชาชนได้รับทราบเหตุการณนั้น อย่างทันท่วงที เพื่อให้สามารถพ้นจากภัยอันตรายต่างๆ ได้เป็นอย่างดี และเสนอให้ผู้รับสารได้รับทราบถึงความ เปลี่ยนแปลงของสังคม ทำให้ทราบถึงเหตุการณที่

^{๗๓}Bryant, J., & Thompson, S. **Fundamentals of Media Effects**, 1st ed., (New York, McGraw-Hill Higher Education, 2002), pp. 9-16.

เกิดขึ้น ในสังคม สื่อมวลชนต้องชี้แจงและอธิบายสิ่งที่เกี่ยวข้องกับข่าวสารและเสนอทางออกหรือแนวทางในการที่จะเผชิญกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น นอกจากนี้ยังมีการนำเสนอคุณค่าความสำคัญของวัฒนธรรมที่ได้มีการสะสมกันมาถ่ายทอดไปสู่ประชาชนรุ่นปัจจุบันได้เห็นถึงความสำคัญของสิ่งที่บรรพชนได้ริเริ่ม สร้างสรรค์และมีการดำเนินต่อเนื่องมาจนปัจจุบัน และสุดท้ายสื่อสารมวลชนยังได้ทำหน้าที่ให้ความบันเทิงให้ผู้รับสารได้มีความเพลิดเพลินใจและสามารถที่จะผ่อนคลายจากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ตลอดเวลาอย่างไรก็ตามมีการถกเถียงตั้งแต่อดีตจนปัจจุบันที่ว่าสื่อสารมวลชนส่วนใหญ่ทำหน้าที่เฉพาะเพียงการให้ความบันเทิง ซึ่งนอกจากจะไม่สร้างประโยชน์ผู้รับสารแล้วยังทำให้ลุ่มหลงกับความไม่มีสาระ ซึ่งความคิดนี้มีการโต้เถียงกันมาตั้งแต่ยุคเรืองปัญญา(Enlightenment ในช่วงคริสต์ศตวรรษ ที่ ๑๘) ความคิดความเชื่อที่ว่า การให้ความรู้นั้น ไม่ควรจะเสนอผ่านรูปแบบความบันเทิง เพราะจะทำให้คุณค่าของรู้นั้นด้อยลงไปซึ่งเป็นความเข้าใจที่ขัดแย้งกับความเป็นจริง

ความไม่ใส่ใจเชิงธรรมะที่มีต่อรายการบันเทิงในสื่อว่า ในช่วงยุคเรืองปัญญา มีความเชื่อว่า ธรรมชาติของมนุษย์ประกอบด้วยส่วนที่ใช้เหตุผลและส่วนที่ใช้อารมณ์การจะสร้างสรรค์ อารยธรรมจะต้องใช้ส่วนที่มีเหตุผลเหนืออารมณ์ แต่กิจกรรมที่ให้ความรื่นเริงบันเทิงนั้น เป็นกิจกรรมที่เกี่ยวกับอารมณ์ทั้งสิ้น จึงทำให้กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับความบันเทิง ในสายตาของนัก Enlightenment จึงเป็นสิ่งที่ไม่น่าพึงปรารถนาไปด้วยในบริบทของสังคมไทย ความบันเทิงก็ถูกผูกติดอยู่กับโครงสร้างลำดับชั้น ในสังคมชนชั้นสูงเป็นผู้บริโภคความบันเทิง ในขณะที่ชนชั้นล่างเป็นผู้ให้ความบันเทิง ทำให้ความบันเทิงมีสถานภาพที่ต่ำ และมีคุณค่าน้อย ไม่มีคุณค่าที่จะนำมาใช้ในทางอื่นที่เป็นประโยชน์ได้เลยแม้แต่น้อยอย่างไรก็ตามในช่วงปี ค.ศ. ๑๙๖๙ สถานีโทรทัศน์ช่องหนึ่งในประเทศเปรูได้นำเสนอเรื่องราวของหญิงสาวคนหนึ่งที่ถูกจากคนยากจนมาเป็นคนที่ร่ำรวย โดยผ่านอุปสรรคนานัปการได้เลือกเรียนการศึกษาผู้ใหญ่ในวิชาตัดเย็บ ได้แต่งงานมีฐานะร่ำรวยในที่สุด ผลจากละครเรื่องดังกล่าวทำให้วัยรุ่นในเปรูเลียนแบบเส้นทางของหญิงสาวคนนี้โดยเข้าเรียนการศึกษาผู้ใหญ่จำนวนมากทั้งๆที่โครงการรณรงค์ให้เข้าเรียนการศึกษาผู้ใหญ่ประสบความสำเร็จโดยตลอดเหตุการณ์นี้ทำให้นักธรรมะด้านสื่อได้กลับมาพิจารณาที่มีต่อสื่อเพื่อความบันเทิงใหม่และก็เป็นที่น่าสนใจว่า^{๗๔}

ปัจจุบันวงการนักธรรมะด้านสื่อ ได้ให้ความสำคัญของคำว่าศึกษาบันเทิง(Edutainment) ที่ได้นำเอาความรู้และความบันเทิงมาผสมผสานกันเพื่อให้เกิดผลตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ศึกษาบันเทิง(Edutainment)เป็นรูปแบบหนึ่งของความบันเทิงที่ถูกออกแบบในการให้ความรู้พร้อมกับความสนุกสนาน ศึกษาบันเทิง(Edutainment)มีความต้องการที่จะสอนหรือขัดเกลาด้านสังคมให้กับ

^{๗๔} กาญจนา แก้วเทพ, สื่อสารมวลชน ทฤษฎีและแนวทางการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ศาลาแดง, ๒๕๕๕), หน้า ๓-๑๑.

ผู้รับสารโดยรวมบทเรียนผ่านความบันเทิง ในรายการโทรทัศน์คอมพิวเตอร์และวิดีโอเกมส์ ภาพยนตร์ เพลง เว็บไซต์ ซอฟต์แวร์ด้านมัลติมีเดีย

ประเภทของสถานีวิทยุเป็นอย่างไรนั้น ในทางธรรมะมีการจำแนกประเภทของสถานีวิทยุกระจายเสียงหลายประเภท อาทิ

๑. ตามประเภทของประกอบการ มีดังต่อไปนี้^{๗๕}

- วิทยุของรัฐ เพื่อรักษาผลประโยชน์และความมั่นคงของรัฐ
- วิทยุใต้ดิน เพื่อต่อต้านรัฐหรือวิทยุกระแสหลัก และใช้พื้นที่แสดงความคิดเห็นของกลุ่มที่จัดตั้ง
- วิทยุของสงฆ์หรือพระพุทธศาสนาและชุมชน เพื่อรักษาผลประโยชน์ของชุมชน
- วิทยุบริการสาธารณะ เพื่อรักษาผลประโยชน์ของสาธารณะ ขององค์กร หรือสถาบันการศึกษา และรักษาบรรทัดฐานทางสังคม
- วิทยุเชิงพาณิชย์ เพื่อแสวงหากำไรและรักษาประโยชน์ของธุรกิจ

๒. ตามวัตถุประสงค์ของสถานี

- สถานีแนวข่าวสารสาระ ที่มุ่งเน้นการให้ข่าวสาร
- สถานีแนวการศึกษา มุ่งเน้นด้านการให้ความรู้และการศึกษา
- สถานีแนวบันเทิง มุ่งเน้นด้านความบันเทิง

๓. ตามเนื้อหา หลักของสถานี

- สถานีเพลงและดนตรี
- สถานีข่าวและสาระ

๔. ตามกลุ่มผู้ฟัง

- ตามอายุ
- ตามเพศ
- ตามกลุ่มอาชีพหรือสถานภาพทางเศรษฐกิจ
- ตามระดับการศึกษา

^{๗๕} อูบลรัตน์ ศิริยุวศักดิ์, สื่อสารมวลชนเบื้องต้น วัฒนธรรม และสังคม, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๓๕๕ – ๓๕๙.

- ตามพื้นที่ภูมิประเทศ

๕. ตามเนื้อหาของรายการ

- รายการแนวข่าวและสารคดี ที่เน้นข่าวสารความรู้ สารคดี การศึกษา และการถ่ายทอดการบรรยายนอกสถานที่
- รายการแนวจินตคดี เช่น ละครวิทยุ รายการตลก บันเทิง สารบันเทิง ปกป้องบันเทิง
- รายการแนวการมีส่วนร่วมของผู้ฟังและวิทยากรรับเชิญ
- รายการโฆษณา การโฆษณาสินค้า การรณรงค์เพื่อสังคม การประกาศ บริการ

๖. ตามพื้นที่ที่ครอบคลุมของสถานี่

- ระดับชาติ
- ระดับภูมิภาค
- ระดับท้องถิ่น
- ระดับชุมชน

ดังนั้นสถานีวิทยูวิทยาลัยสงฆ์แต่ละสถานีก็น่าจะมีความแตกต่างกันไปตามประเภทของสถานีนี้อาจจะทำให้ลักษณะเนื้อหาวิชาดำเนินการก็แตกต่างกันออกไปด้วยเมื่อนำประเภทของสถานีวิทยูกระจายเสียงข้างต้นมาพิจารณาภิการกิจของสถานีวิทยูพระพุทธานุศาสนวิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราชจะพบว่าสถานีวิทยูกระจายเสียงของสงฆ์นับเป็นสถานีวิทยูกระจายเสียงที่เป็นวิทยุเพื่อการบริการประชาชน โดยที่มีวัตถุประสงค์สำคัญที่จะให้ข่าวสารความรู้แก่กลุ่มผู้ฟังโดยครอบคลุม โดยรอบอำเภอเมืองตากและอำเภอใกล้เคียงรวมถึงบางส่วนของจังหวัดสุโขทัยแต่อย่างไรก็ตามสื่อวิทยุกระจายเสียงมีข้อเด่นและข้อจำกัดคือ ในขณะที่สามารถเข้าถึงผู้รับสารจำนวนมาก ในเวลาเดียวกัน แต่ไม่รู้จักผู้รับสารเป็นการส่วนตัว ลักษณะของเนื้อหาสาระก็มีความหลากหลายแต่ก็สามารถเสนอข่าวสารได้รวดเร็ว แต่ส่วนใหญ่ไม่ยั่งยืนยากต่อการนำเสนอเพื่อกลับมาใช้อีก และการสะท้อนกลับจากผู้รับสารมีน้อยเมื่อเปรียบเทียบกับจำนวนผู้ฟังซึ่งมีจำนวนมากที่มีความแตกต่างกันทั้งในด้านการศึกษา อายุ เพศ ความคิดความเชื่อ หรือแม้แต่อาชีพทำให้ผู้ดำเนินงานหรือผู้ผลิตรายการไม่สามารถรู้ถึงความต้องการของผู้ฟังได้อย่างแท้จริง สถานีวิทยูของสงฆ์ก็ประสบกับข้อจำกัดของสื่อวิทยุกระจายเสียงเช่นกันการรู้จักถึงความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย ซึ่งก็คือผู้ฟังนั้นมีความจำเป็น

อย่างยิ่งเพื่อที่ทางผู้บริหารสถานีวิทยุกระจายเสียงจะต้องรู้เพื่อที่สามารถที่จะปรับการหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายให้ตรงกับความต้องการของผู้ฟังให้มากที่สุดเท่าที่จะกระทำได้

ลักษณะของผู้ฟัง^{๗๖} (AUDIENCE) มีดังต่อไปนี้

- A nalysis ใครคือกลุ่มผู้ฟัง มีจำนวนเท่าใด
- U nderstanding หัวข้อที่จะนำเสนอผู้ฟังมีฐานความรู้แค่ไหน
- D emographics ผู้ฟังมีอายุเท่าไร เพศใด จบการศึกษาใด
- I nterest ทำไมผู้ฟังจึงเปิดรับฟัง ใครให้เปิดฟัง
- E nvironment แล้วสถานีวิทยุจะอยู่จุดใด จะมีผู้ฟังสนใจหรือไม่
- N eeds ความต้องการของผู้ฟังคืออะไร แล้วเราต้องการสื่อสารอะไรไปให้ผู้ฟัง
- C ustomized และอะไรคือสิ่งที่สถานียุต้องการจะสื่อสารสู่ผู้ฟัง
- E xpectations แล้วผู้ฟังคาดหวังที่จะเรียนรู้หรือได้ฟังจากสถานีของเรา

สถานีวิทยุกระจายเสียงจึงจำเป็นที่จะต้องมีการศึกษากลุ่มผู้ฟังเพื่อที่จะได้ดำเนินการให้สอดคล้องกับภารกิจของแต่ละประเภทของสถานีและสามารถเข้าถึงกลุ่มผู้ฟังเป้าหมายได้ สมเจตนารมณ์ของสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งนั้น

จากแนวคิดเกี่ยวกับสถานีวิทยุชุมชน ที่นักวิชาการได้แสดงทัศนะไว้ดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยจึงได้สังเคราะห์แนวคิดหลักเกี่ยวกับสถานีวิทยุชุมชน ดังตารางที่ ๒.๑๒

^{๗๖}Guantlett David, Creative Explorations: New approaches to identities and audience, (London:, 2007), pp. 21-22.

ตารางที่ ๒.๑๒ แสดงการสังเคราะห์แนวคิดหลักที่นักวิชาการ และนักวิจัยทำการศึกษา
แนวคิดหลักเกี่ยวกับสถานีวิทยชุมชน

นักวิชาการ/นักวิจัย	แนวคิดหลัก
Schramm, W., & Roberts, D. F. (Eds.) (1991, pp. 4-11)	๑. เพื่อแจ้งให้ทราบ (Inform) ๒. เพื่อสอนหรือให้การศึกษา (Teach or Educate) ๓. เพื่อสร้างความพอใจหรือให้ความบันเทิง (Please or Entertain) ๔. เพื่อเสนอหรือชักจูงใจ (Propose or Persuade)
Bryant, J., & Thompson (2002, pp. 9-16)	๑. สำรวจดูเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ในสังคม ๒. ชี้แจงและอธิบายสิ่งที่เกี่ยวข้องกับข่าวสาร ๓. การสืบทอดคุณค่าทางสังคมและวัฒนธรรม ๔. ให้ความบันเทิง
กาญจนา แก้วเทพ (๒๕๔๕, หน้า ๓ – ๑๑)	๑. สถานีแนวข่าวสารสาระ ที่มุ่งเน้นการให้ ข่าวสาร ๒. สถานีแนวการศึกษา มุ่งเน้นด้านการให้ความรู้ และการศึกษา ๓. สถานีแนวบันเทิง มุ่งเน้นด้านความบันเทิง
อุบลรัตน์ ศิริยุวศักดิ์ (๒๕๕๐, หน้า ๓๕๕ – ๓๕๙)	๑. รายการแนวข่าวและสารคดี ๒. รายการแนวจินตคดี ๓. รายการแนวการมีส่วนร่วมของผู้ฟัง ๔. รายการโฆษณา การโฆษณาสินค้า
Guantlett David (2007, pp. 21-22)	๑. A nalysis ใครคือกลุ่มผู้ฟัง ๒. U nderstanding หัวข้อที่จะนำเสนอผู้ฟัง D ๓. D emographics ผู้ฟังมีสถานอะไร ๔. I nterest ทำไมผู้ฟังจึงเปิดรับฟัง ๕. E nvironment แล้วสถานีวิทยจะอยู่จุดใด ๖. N eeds ความต้องการของผู้ฟังคืออะไร ๗. C ustomized และอะไรคือสิ่งที่สถานีต้องการ ๘. E xpectations แล้วผู้ฟังคาดหวังที่จะเรียนรู้

๒.๕ ข้อมูลพื้นที่ในการวิจัย

๒.๕.๑ ประวัติความเป็นมาของตำบลน้ำร้อน

ตำบลน้ำร้อน แต่เดิมเป็นตำบลใหญ่ ต่อมาได้มีการแยกออกเป็น ต.วังประจวบ และ ต.ตลุกกลางทุ่ง ปัจจุบันแบ่งเขตการปกครองออกเป็น ๙ หมู่บ้านโดยหมู่บ้านเป็นหลักได้แก่ บ้านน้ำร้อน หมู่ที่ ๔ ต่อมาได้เกิดไฟไหม้ หมู่บ้านน้ำร้อน ราษฎรจึงอพยพไปตั้งหลักแหล่งใหม่ จนเป็นหมู่บ้านในปัจจุบัน ที่มาของชื่อ “น้ำร้อน” เดิมชื่อ “น้ำซึม” เนื่องจากในสมัยก่อนบริเวณหมู่บ้านจะมีน้ำซึมจากผิวดินตลอดปี ต่อมาการเรียกชื่อได้ผิดเพี้ยนไปจนกลายเป็น “น้ำร้อน” และได้เรียกต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน

๒.๕.๒ เขตพื้นที่ตำบลน้ำร้อน

เขตพื้นที่ตำบลน้ำร้อนมีลักษณะเป็นลูกกลอนลาด มีที่ราบบริเวณ ลำคลองทางตอนใต้ของตำบล เหมาะสำหรับการทำนา ทางตอนเหนือของตำบลเป็นพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ มีภูเขาที่สำคัญ ๆ คือ เขาตะลุ่มโน, เขาตะลุ่มนอก, เขาตากมูก, เขาสามง่าม, เขาลั่นทม ส่วนใหญ่ในฤดูแล้งจะไม่มีน้ำ

ทิศเหนือ ติดกับ ต.ไม้งาม และ ต.โป่งแดง อ.เมืองตาก จ.ตาก

ทิศใต้ ติดกับ ต.ตลุกกลางทุ่ง และ ต.วังหิน อ.เมืองตาก จ.ตาก

ทิศตะวันออก ติดกับ ต.วังประจวบ และ ต.โป่งแดง อ.เมืองตาก จ.ตาก

ทิศตะวันตก ติดกับ ต.ไม้งาม และ เขตเทศบาลเมืองตาก จ.ตาก

จำนวนหมู่บ้านในเขตองค์การบริหารส่วนตำบลน้ำร้อน มีจำนวน ๑๑ หมู่บ้าน ดังนี้

๑. บ้านคลองสัก	๒. บ้านลานตาเกลี้ยง
๓. บ้านบ่อไม้หว้า	๔. บ้านน้ำร้อน
๕. บ้านเขาแก้ว	๖. บ้านคลองข่างโพรง
๗. บ้านเนินมะคึก	๘. บ้านสันติสุข
๙. บ้านรักษ์ร่วมใจ	๑๐. บ้านเขาคันทอง
๑๑. บ้านประชาสรรค์	

อาชีพหลัก ทำนา, ทำสวน/ทำไร่, เลี้ยงสัตว์ อาชีพเสริม จักสาน, ตำน้าพริก, ทำแคบหมู สาธารณูปโภค จำนวนครัวเรือนที่มีไฟฟ้าใช้ในเขต อบต. ๒,๑๔๓ ครัวเรือน จำนวนบ้านที่มีโทรศัพท์ ๖๔๑ หลังคาเรือน คิดเป็นร้อยละ ๑๕.๙๐ ของจำนวนหลังคาเรือน

การคมนาคมระหว่างหมู่บ้าน และหมู่บ้านไปอำเภอ จังหวัด มีรายละเอียดสรุปได้ ดังนี้

- ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข ๑๒ (ถนนจรดวิถีถ่อง) เป็นถนนสายหลักที่ประชาชนในตำบล ใช้ในการสัญจร
- ถนนคอนกรีตเสริมเหล็ก เชื่อมต่อระหว่างทางหลวงแผ่นดินหมายเลข ๑๒ และถนนภายใน หมู่บ้าน มีระยะทางประมาณ ๑๘.๐๒๒ กิโลเมตร

- ถนนลาดยาง เชื่อมต่อระหว่างทางหลวงแผ่นดินหมายเลข ๑๒ และถนนภายในหมู่บ้าน มีระยะทางประมาณ ๑๕.๔๓๑ กิโลเมตร

- ถนนลูกรัง ที่ใช้ในการสัญจรระหว่างหมู่บ้าน และเข้าไปในพื้นที่ทำการเกษตร ระยะทางประมาณ ๔๕.๘๑๐ กิโลเมตร ส่วนใหญ่อยู่ในสภาพที่ไม่ดี เป็นหลุมเป็นบ่อ ช่วงหน้าฝน เสียหายเป็นหลุมเป็นบ่อต้องซ่อมแซมทุกปี

๒.๕.๓ ข้อมูลสถานีวิทย์ชุมชนวัดเนินมะคึกวนาราม

สถานีจัดตั้งเมื่อวันที่ ๑๒ สิงหาคม ๒๕๕๓ วัดเนินมะคึกวนาราม ได้ริเริ่มจัดตั้งสถานีวิทย์ และให้มีการจัดรายการวิทยุขึ้น ชื่อสถานีวิทย์ พุทธธรรมนำสุข F.M. ความถี่ ๑๐๑.๕๐ กิโลเฮิร์ตซ์ โดยมีเจ้าอาวาสวัดเนินมะคึกวนารามและกลุ่มคนบ้าน วัดเนินมะคึกวนารามเป็นผู้รับผิดชอบการดำเนินรายการจนกระทั่งถึงปัจจุบัน และได้รับความสนใจจากผู้ฟังมากขึ้น ทางสถานีจึงตั้งกองทุนเผยแผ่พระพุทธศาสนาขึ้นเพื่อเป็นกองทุนในการดำเนินรายการอย่างต่อเนื่องและพยายามสร้างบุคลากรประจำสถานีวิทย์วัดเนินมะคึกวนารามให้มีความพร้อมในด้านการเผยแผ่ โดยเข้าอบรมนักเผยแผ่ธรรมะทางวิทยุกระจายเสียงและได้ดำเนินการเผยแผ่หลักธรรมะทางพระพุทธศาสนาผ่านระบบอินเทอร์เน็ตออนไลน์เพื่อส่งเสริมพระพุทธศาสนา ทั้งทางวิทยุและระบบออนไลน์และบุคลากรยังเข้าอบรมหลักสูตรนักเผยแผ่ธรรมะทางวิทยุกระจายเสียงเพื่อนำความรู้ความเข้าใจปลูกฝัง ทศนคติ และทักษะด้านการประชาสัมพันธ์การจัดรายการวิทยุแก่เจ้าหน้าที่ของสถานีวิทย์วัดเนินมะคึกวนาราม และพระสงฆ์ที่สนใจ จึงนับว่าเป็นนิมิตหมายอันดีที่ทางสถานีวิทย์วัดเนินมะคึกวนาราม มีรายการธรรมะออกอากาศขึ้นถือว่าเป็นสถานีเพื่อพระพุทธศาสนาที่มีส่วนช่วยเหลือสังคมคลายปัญหาของประชาชนและสังคมได้ในระดับหนึ่ง และได้รับความนิยมจากผู้ฟังมากขึ้น โดยมีเหตุผลในการจัดตั้งขึ้นเพื่อเผยแผ่หลักธรรมคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ส่งเสริมคุณธรรมและจริยธรรม พัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน ส่งเสริมการศึกษา ศิลปะ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี และค่านิยมที่ อำนวยประโยชน์สุขแก่ชุมชน สนับสนุนการดำเนินงานของพระนักเผยแผ่ ครูสอนศีลธรรม และจริยธรรมใน สถานศึกษา เป็นสื่อกลางข้อมูลข่าวสารขององค์กร หน่วยงานและชุมชนทั้งภาครัฐและเอกชน และปลูกฝังความรักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์

๒.๖ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๖.๑ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการเผยแพร่

จากการทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการเผยแพร่ ผู้วิจัยได้สืบค้นจากงานวิจัยที่มีผู้ได้ศึกษาค้นคว้า และเรียบเรียงไว้ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

พระมหาปัญญา สุขสงค์ ได้วิจัยเรื่องบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคม ศึกษาเฉพาะกรณี : พระพิศาลธรรมพาที (พระอาจารย์พยอม กลฺยาโณ) ผลการศึกษา พบว่า พระพิศาลธรรมพาที เป็นพระสงฆ์ที่มีบทบาทเกื้อกูลอย่างสำคัญต่อการพัฒนาสังคมทั้ง ๖ ด้าน คือ ๑) ด้านการปกครอง ๒) การศึกษาและการศึกษาสงเคราะห์ ๓) การเผยแพร่สาธารณูปการ ๔) สาธารณสงเคราะห์ การฟื้นฟูและอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม ๕) การทำนุบำรุงสิ่งแวดล้อม ๖) แก้ปัญหามลภาวะ จนเป็นที่ยอมรับของสังคมโดยทั่วไป ซึ่งส่งผลต่อการพัฒนาสังคมทั้งโดยตรง และโดยอ้อม ดังนี้

๑. โดยตรง ในฐานะที่เป็นเจ้าอาวาส ท่านได้จัดระบบการปกครอง และวางระเบียบการปฏิบัติของพระภิกษุสามเณรให้อยู่ร่วมกันอย่างเสมอภาค ทั้งนี้โดยให้ความสำคัญกับพระภิกษุสามเณรในสังกัดทุกรูป และท่านให้ความร่วมมือกับหน่วยงานทางการศึกษาโดยจัดสร้างสถานศึกษา จัดให้มีการศึกษาทั้งใน และนอกระบบแก่พระภิกษุสามเณรและประชาชนโดยทั่วไป ทั้งแผนกธรรมและบาลี แผนกสามัญและอาชีพ และจัดให้ทุนการศึกษาแก่ ผู้ขัดสน

๒. โดยอ้อม ได้ให้ประชาชนในสังคมได้มีโอกาสทางการศึกษาทั้งในระบบ และนอกระบบ สามารถนำความรู้ไปพัฒนาตนเองและสังคม และประชาชนได้รับการอบรมให้เข้าใจหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา นำไปประพฤติปฏิบัติให้เป็นคนดี อยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุข^{๗๗}

พระมหาวิเชียร ชาญณรงค์ ได้วิจัยเรื่อง บทบาทพระสงฆ์ในการนำหลักธรรมมาใช้ทำกิจกรรมงานพัฒนาชุมชนเพื่อการลด ละ เลิก อบายมุข ศึกษาเฉพาะกรณี พระครูศีลวราภรณ์ (เฉลิม รุติสีโล) วัดโนนเมือง ตำบลโนนเมือง อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทของพระครูศีลวราภรณ์ ในการเอนำหลักธรรมมาพัฒนาชุมชนเพื่อ ลด ละ เลิก อบายมุข โดยศึกษาเชิงคุณภาพ พื้นที่ในการศึกษา คือ ชุมชนวัดโนนเมืองที่พระครูศีลวราภรณ์เป็นผู้นำชุมชนในการพัฒนากิจการชุมชน ผลการวิจัยสรุปได้ว่า พระสงฆ์มีบทบาทในการเป็นผู้นำชุมชน ด้วยการกระตุ้นปลูกจิตสำนึก นำเทคนิควิธีการในการเข้าถึงชุมชน การสื่อสารกับชุมชนผ่านการเทศนา บรรยาย ป้ายข้อความสื่อด้วยหลักธรรม การส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม เป็นผู้ให้คำปรึกษาในการพัฒนากิจกรรมกลุ่ม ซึ่งตั้งหมายไว้คือ ชุมชนปลอดจากอบายมุข โดยขั้นตอนของกิจกรรมมุ่งให้เกิด

^{๗๗} พระมหาปัญญา สุขสงค์, บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคมศึกษาเฉพาะกรณี : พระพิศาลธรรมพาที (พระอาจารย์พยอม กลฺยาโณ), *วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต*, สาขาวิชานโยบายและการวางแผนสังคม, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเกริก, ๒๕๔๑).

การเรียนรู้ ให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาของตนเอง การชี้ให้ประชาชนเห็นโทษของอบายมุข การแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้นในชุมชน โดยมุ่งให้มีการปฏิบัติจริง ส่งเสริมขบวนการเรียนรู้ให้แก่ประชาชนได้นำเนินการฝ่ายกิจกรรมการพัฒนาที่ยั่งยืน ผลจากการศึกษาปรากฏว่า บทบาทของพระครูศีลวราภรณ์ ได้ส่งผลให้ชุมชนได้ร่วมมือทำกิจกรรมด้วยกัน เพื่อมุ่งสร้างชุมชนให้เข้มแข็ง เพื่อเป็นแรงผลักดันให้ชุมชนอยู่รอด และพึ่งพากันเองในชุมชน^{๗๘}

พระโสภณ โสภโณ ได้วิจัยเรื่อง พระพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคม : ศึกษาเปรียบเทียบบทบาทการพัฒนาสังคมของเจ้าคณะแขวงในกรุงเทพมหานครกับเจ้าคณะตำบลในต่างจังหวัด ผลการศึกษาเอกสาร พบว่า หลักคำสอนในการพัฒนาสังคมครอบคลุมทั้งในระดับบุคคล ครอบครัว และสังคม โดยเน้นที่บุคคล ถ้าบุคคลพัฒนาครอบครัวแล้ว สังคมก็จะพัฒนาด้วย ด้วยการไม่ทำบาปทั้งปวง การบำเพ็ญกุศลให้ถึงพร้อม และการทำจิตใจให้ผ่องใส โดยมีกฎแห่งกรรมเป็นตัวกำหนด ส่วนบทบาทการพัฒนาสังคมของพระภิกษุที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ได้แก่ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา และการสงเคราะห์ประชาชน สำหรับรัฐธรรมนูญและกฎหมายต่างๆ เอื้อต่อการพัฒนาสังคม ยกเว้นกฎกระทรวงศึกษาธิการบางข้อที่ให้สร้างวัดได้เมื่อมีที่ดินไม่น้อยกว่า ๖ ไร่ ผลการสัมภาษณ์ พบว่า การพัฒนาสังคมของเจ้าคณะแขวงและเจ้าคณะตำบลมีส่วนที่แตกต่างกันอย่างเด่นชัด คือ เจ้าคณะแขวงมีการพัฒนาด้านการศึกษาที่สูงกว่า มีความรับผิดชอบ และส่งเสริมการศึกษาของพระภิกษุสามเณรมากกว่าเจ้าคณะตำบล ส่วนสิ่งคล้ายคลึงกัน คือ การนำหลักคำสอนมาใช้ปฏิบัติในการพัฒนาจิตใจของตนเอง และสอนพุทธศาสนิกชนให้ทำบุญ รักษาศีลและเจริญภาวนาไม่น้อยมาก^{๗๙}

คุณ โทชน์ และเทพพร มั่งธานี ได้วิจัยเรื่อง “รูปแบบการจัดการศึกษาและเผยแผ่ศาสนาธรรม ของวัดในพระพุทธศาสนา : กรณีศึกษา วัดมหาพุทธาราม อำเภอเมือง จังหวัดศรีสะเกษ” ผลการวิจัย ในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ทั้ง ๖ ด้าน พบว่า ด้านการศึกษา สามารถรักษารูปแบบการศึกษาแบบดั้งเดิมที่มุ่งผดุงพระธรรมวินัยและพระพุทธศาสนาโดยตรง^{๘๐}

^{๗๘} พระมหาวิเชียร ชาญณรงค์, บทบาทพระสงฆ์ในการนำหลักธรรมมาใช้ทำกิจกรรมงานพัฒนาชุมชน เพื่อ ลด ละ เลิก อบายมุข ศึกษาเฉพาะกรณีพระครูศีลวราภรณ์ (เฉลิม ฐิตีสีโล), **วิทยานิพนธ์พัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต**, คณะศิลปศาสตร์มหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๗).

^{๗๙} พระโสภณ โสภโณ, พระพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคม : ศึกษาเปรียบเทียบบทบาทการพัฒนาสังคมของเจ้าคณะแขวงในกรุงเทพมหานครกับเจ้าคณะตำบลในต่างจังหวัด, **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต**, สาขาศาสนาเปรียบเทียบ, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๔).

^{๘๐} คุณ โทชน์ และเทพพร มั่งธานี, “รูปแบบการจัดการศึกษาและเผยแผ่ศาสนาธรรมของวัดในพระพุทธศาสนา : กรณีศึกษา วัดมหาพุทธาราม อำเภอเมือง จังหวัดศรีสะเกษ”, **รายงานการวิจัย**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานเลขาธิการการศึกษา, ๒๕๔๖).

ฉันทนา กล่อมจิต ได้วิจัยเรื่อง “รูปแบบการจัดการศึกษาและเผยแผ่ศาสนาธรรมของวัดในพระพุทธศาสนา : กรณีศึกษาวัดป่าบ้านค้อ อำเภอเมืองผิง จังหวัดอุดรธานี” ผลการวิจัยพบว่า ในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ทั้ง ๖ ด้าน พบว่า ด้านการศาสนศึกษา มีการสนับสนุนให้การศึกษาพระปริยัติธรรม สอนนักธรรม และการอบรมปฏิบัติธรรม เป็นการศึกษาตามอัธยาศัย ส่วนด้านการศึกษาสงเคราะห์ พบว่า ทางวัดไม่ได้จัดการศึกษาสงเคราะห์สำหรับเด็กและเยาวชน^{๘๑}

สรุปได้ว่า การเผยแผ่พระพุทธศาสนา มีวิธีการเผยแผ่ในลักษณะให้คำแนะนำปรึกษา สนทนาตอบปัญหาข้อข้องใจ และในสมัยพุทธกาลเมื่อบุคคลได้ฟังธรรมจากพระบรมศาสดาแล้วนำไปถ่ายทอดแก่ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสกอุบาสิกา และบุคคลทั่วไปให้เข้าใจหลักธรรม อันลึกซึ้งด้วยวิธีการบรรยาย อธิบายขยายความ เปรียบเทียบ และตอบปัญหาธรรม เป็นต้น จนเป็นที่ไว้วางพระทัยของพระพุทธเจ้าทำให้บุคคลทั่วไปศรัทธาเลื่อมใสแล้วหันมา นับถือ

๒.๖.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการบริหารกิจการคณะสงฆ์

จากการทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับคณะสงฆ์ ผู้วิจัยได้สืบค้นจากงานวิจัยที่มีผู้ได้ศึกษาค้นคว้า และเรียบเรียงไว้ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

พระครูวินัยธรรมชยา สุวิชาโน (อยู่สำราญ) ได้วิจัยเรื่อง “ประสิทธิภาพการบริหารกิจการคณะสงฆ์ในอำเภอเขาย้อย จังหวัดเพชรบุรี” โดยพบผลการวิจัยว่า

สถานภาพส่วนบุคคลด้านวุฒิการศึกษาเปรียญธรรม มีผลทำให้ความคิดเห็นของพระสงฆ์ที่มีต่อประสิทธิภาพการบริหารกิจการคณะสงฆ์ในอำเภอเขาย้อย จังหวัดเพชรบุรี แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ซึ่งเป็นการยอมรับสมมติฐานที่ตั้งไว้ ส่วนสถานภาพส่วนบุคคลด้านอายุ พรรษา วุฒิการศึกษาสามัญ และวุฒิการศึกษาทางธรรมของพระสงฆ์ ไม่พบความแตกต่างซึ่งเป็นการปฏิเสธสมมติฐานที่ตั้งไว้^{๘๒}

พระครูวิรุฬห์พัฒนกิจ (วัลลภ สิริธโน) ได้วิจัยเรื่อง “ความเห็นของพระสงฆ์ต่อการบริหาร และอบรมความรู้พระสงฆ์ในเขตอำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี” โดยพบผลการวิจัยว่า พระสงฆ์ภาคส่วนใหญ่มิมีความรู้ความสามารถในการปฏิบัติงานคณะสงฆ์อยู่ในระดับเกณฑ์ดี และสามารถสนองงานคณะสงฆ์ได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะในด้านการอบรมความรู้ด้านศีลธรรม โดยวิธีการ

^{๘๑}ฉันทนา กล่อมจิต, “รูปแบบการจัดการศึกษาและเผยแผ่ศาสนาธรรมของวัดในพระพุทธศาสนา : กรณีศึกษา วัดป่าบ้านค้อ อำเภอเมืองผิง จังหวัดอุดรธานี”, รายงานการวิจัย, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานเลขาธิการการศึกษา, ๒๕๔๖).

^{๘๒}พระครูวินัยธรรมชยา สุวิชาโน (อยู่สำราญ), “ประสิทธิภาพการบริหารกิจการคณะสงฆ์ในอำเภอเขาย้อย จังหวัดเพชรบุรี”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔).

ต่าง ๆ ส่วนพระสงฆ์ในเขตอำเภอดำเนินสะดวกนั้น ส่วนใหญ่มีระดับพรรษายังไม่มาก และมีความรู้ด้านการศึกษาระดับสามัญศึกษาอยู่ในระดับปานกลาง มีความรู้ด้านพระปริยัติธรรมอยู่ในเกณฑ์ระดับดี และมีความรับรู้ และพัฒนาการในเชิงการปฏิบัติด้านการเข้ารับอบรมความรู้ในด้านศีลธรรมด้านต่าง ๆ อยู่ในเกณฑ์ระดับดี ดังนั้นเพื่อเป็นการพัฒนาบุคลากรในอนาคตเพื่อรองรับกับกิจการงานคณะสงฆ์ คณะสงฆ์ระดับผู้บริหารควรจัดการฝึกอบรมหลักสูตรต่าง ๆ ที่เหมาะสม เพื่อพัฒนาศักยภาพบุคลากรสงฆ์เพิ่มขึ้นเป็นกำลังในการพัฒนาคณะสงฆ์ และพระพุทธศาสนาต่อไป เมื่อจำแนกด้านตำแหน่ง มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยทางสถิติ .๐๕^{๘๓}

พระมหากมล ขนติโร (โปร่งใจ) ได้วิจัยเรื่อง“ประสิทธิภาพการบริหารงานคณะสงฆ์อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน” โดยพบผลการวิจัยว่า

พระสงฆ์ส่วนใหญ่ในเขตอำเภอป่าซางมีประสิทธิภาพในการบริหารงานอยู่ในระดับปานกลาง คือมีความเข้าใจในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. ๒๕๓๕ เพื่อเป็นกรอบแนวทางในการบริหารงานคณะสงฆ์เป็นอย่างดี โดยเฉพาะในเรื่องคณะสงฆ์ต้องอยู่ภายใต้การปกครองของมหาเถรสมาคม และเรื่องการแต่งตั้งถอดถอนพระอุปัชฌาย์ เจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาสผู้ช่วยเจ้าอาวาส พระภิกษุอื่นเกี่ยวกับตำแหน่งการปกครองคณะสงฆ์ตำแหน่งอื่น ๆ และไวยาวัจกรให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์ และวิธีกำหนดในกฎมหาเถรสมาคม แต่พระสงฆ์ส่วนมากมีระดับการปฏิบัติตามหลัก และวิธีการในการบริหารจัดการของการบริหารงานพระสังฆาธิการอยู่ในระดับปานกลางค่อนข้างน้อย ซึ่งถือได้ว่าเป็นจุดอ่อนในการบริหารงานคณะสงฆ์ และจากแบบสอบถามปลายเปิดมีแนวโน้มตอบไปในทางเดียวกันว่า พระสงฆ์ในระดับปกครองขาดความสามัคคี และมีการเล่นพรรคเล่นพวก เพื่อผลประโยชน์ในการเลื่อนตำแหน่งสมณศักดิ์ด้วย ซึ่งถือได้ว่าเป็นภาวะการเมืองในองค์กรทำให้ได้รับความยุติธรรมไม่เท่ากันในวงการสงฆ์ในปัจจุบัน จากผลการศึกษาประสิทธิภาพการบริหารงานคณะสงฆ์ในเขตอำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน ผู้วิจัยได้กำหนดประเด็นเพื่อเสนอแนะดังนี้

๑) ด้านการวางแผนการบริหารงานคณะสงฆ์ ควรมีการวางแผนร่วมกันอย่างเป็นระบบ และต่อเนื่อง ผู้บริหารควรให้ความสำคัญต่อการวางแผนมากกว่านี้

๒) ด้านการจัดองค์การการบริหารงานคณะสงฆ์ ควรมีการจัดบุคคลที่จะนำมาเป็นคณะกรรมการบริหารวัดให้เหมาะสม โดยยึดความรู้ด้านการบริหารอย่างมีส่วนร่วม

^{๘๓} พระครูวิรุฬห์พัฒนกิจ (วัลลภ สิริธโน), “ความเห็นของพระสงฆ์ต่อการบริหารและอบรมความรู้พระสงฆ์ในเขตอำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี”, **หลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยอีสเทิร์นเอเซีย, ๒๕๕๐).

๓) ด้านการนำการบริหารงานคณะสงฆ์ผู้นำ ควรการจัดกิจกรรมด้านต่าง ๆ ควรให้บุคลากรภายในวัด และให้ทุกชุมชนมีส่วนร่วมทุกกิจกรรม

๔) ด้านการควบคุมดูแลการบริหารงานคณะสงฆ์ ควรมีการประเมินผลหลากหลายรูปแบบทั้งที่เป็นนามธรรมและรูปธรรมทักษะปฏิบัติมีการประเมินผลตามสภาพที่แท้จริง

๕) ด้านปัญหาพระสงฆ์ระดับปกครองขาดความสามัคคี และมีการเล่นพรรคเล่นพวกนั้น ทางมหาเถรสมาคมควรมีการใช้หลักธรรมาภิบาลในปกครองคณะสงฆ์ และในการการพิจารณาเลื่อนสมณศักดิ์ด้วย นอกจากนี้ควรที่จะให้ศรัทธาประชาชนทั่วไปได้มีส่วนในการตรวจสอบพิจารณาการเลื่อนสมณศักดิ์ด้วยก็จะทำให้เกิดความเป็นธรรมต่อทุกฝ่าย^{๘๔}

พระมหาณเตียร วรธมโม (ซ้ายเกลี้ยง) ได้วิจัยเรื่อง “บทบาทพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดพังงา” โดยพบผลการวิจัยว่า บทบาทการปฏิบัติงานในการบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดพังงา ในภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านแล้ว พบว่า บทบาทการปฏิบัติงานในการบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดพังงาอยู่ในระดับปานกลาง ได้แก่ ด้านการศาสนศึกษา และด้านการศึกษาสงเคราะห์ อยู่ในระดับปานกลาง สำหรับด้านอื่น ๆ อยู่ในระดับมากทุกด้าน ผลการเปรียบเทียบระดับบทบาทของ พระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดพังงา พบว่า พระสังฆาธิการที่มีอายุ และจำนวนพรรษาต่างกัน มีบทบาทในการบริหารกิจการคณะสงฆ์แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ส่วนพระสังฆาธิการที่มีตำแหน่งวุฒิทางการศึกษาสามัญ วุฒิทางการศึกษาทางธรรม และวุฒิทางการศึกษาทางเปรียญธรรมต่างก็มีบทบาทในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ไม่แตกต่างกัน^{๘๕}

พระธนดล นาคสุวณฺโณ (นาคพิพัฒน์) ได้วิจัยเรื่อง “การบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดบุรีรัมย์” โดยพบผลการวิจัยว่า พระสังฆาธิการในจังหวัดบุรีรัมย์ มีบทบาทในการบริหารกิจการคณะสงฆ์โดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่ามีบทบาทในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ในด้านการปกครองอยู่ในระดับมาก ส่วนด้านศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์อยู่ในระดับปานกลาง ส่วนผลการเปรียบเทียบบทบาทในการบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดบุรีรัมย์ พบว่า พระสังฆาธิการที่มีอายุ ตำแหน่งพระสังฆาธิการ จำนวนพรรษา วุฒิการศึกษาทางสามัญ การศึกษาทางธรรม วุฒิการศึกษา

^{๘๔}พระมหากมล ขนติโร (โปรงใจ), “ประสิทธิภาพการบริหารงานคณะสงฆ์อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน”, วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๐).

^{๘๕}พระมหาณเตียร วรธมโม (ซ้ายเกลี้ยง), “บทบาทพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดพังงา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒).

ทาง เปรียญธรรม และประสบการณ์ในการปฏิบัติหน้าที่ของพระสังฆาธิการที่แตกต่างกัน มีบทบาทในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ไม่แตกต่างกัน และข้อเสนอแนะในการบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดบุรีรัมย์ ควรมีการปกครองพระภิกษุ สามเณร ให้ปฏิบัติตามพระวินัยอย่างเคร่งครัด มีกองทุนส่งเสริมด้านการศึกษาแก่พระภิกษุ สามเณร ให้พระภิกษุ สามเณร เอาใจใส่ต่อกิจการด้านพระพุทธศาสนา ให้พระภิกษุ สามเณรดำเนินกิจกรรมบางอย่างภายในวัดอย่างมีระเบียบ^{๘๖}

พระมหานพพล กนต์ลีโล (สายสินธุ์) ได้วิจัยเรื่อง “ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการ จังหวัดสมุทรสงคราม” โดยพบผลการวิจัยว่า ประชาชนที่มีอายุต่างกัน มีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม โดยภาพรวมแตกต่างกัน ซึ่งยอมรับสมมติฐานที่ตั้งไว้ และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ด้านการพัฒนาจิตใจ ด้านการศึกษาสงเคราะห์ และด้านการเผยแผ่ ศาสนธรรม ประชาชนมีความคิดเห็นแตกต่างกัน ซึ่งยอมรับสมมติฐานที่ตั้งไว้ ส่วนด้านอื่น ๆ ไม่แตกต่างกันส่วนประชาชนที่มีเพศ ระดับการศึกษา อาชีพ ที่ต่างกันมีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม โดยภาพรวม ไม่แตกต่างกันซึ่งปฏิเสธสมมติฐานที่ตั้งไว้^{๘๗}

พระมหาปริวัฒน์ จิตวิริโย (กุลนิวัต) ได้วิจัยเรื่อง “ความคิดเห็นของพระภิกษุที่มีต่อการบริหารจัดการวัดตามหลักธรรมาภิบาล : กรณีศึกษาวัดในเขตอำเภอบางบัวทอง จังหวัดนนทบุรี” โดยพบผลการวิจัยว่าพระภิกษุที่มีวุฒิการศึกษาแผนกธรรมต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการบริหารจัดการวัดตามหลักธรรมาภิบาล โดยรวมไม่แตกต่างกัน ซึ่งไม่เป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้ เมื่อพิจารณาในแต่ละด้านพบว่า พระภิกษุที่มีวุฒิการศึกษาแผนกธรรมต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการบริหารจัดการวัดตามหลักธรรมาภิบาลในด้านนิติธรรม ด้านคุณธรรม ด้านความโปร่งใส ด้านการมีส่วนร่วม ด้านความรับผิดชอบ และด้านความคุ้มค่าไม่แตกต่างกัน^{๘๘}

พระครูสังฆรักษ์พศวีร์ อีระปณฺโณ (ภาวนันท์) ได้วิจัยเรื่อง “บทบาทของพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ : ศึกษากรณี พระสังฆาธิการในจังหวัดนนทบุรี” โดยพบผลการวิจัยว่า

^{๘๖} พระชนดล นาคสุวณฺโณ (นาคพิพัฒน์), “การบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดบุรีรัมย์”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑).

^{๘๗} พระมหานพพล กนต์ลีโล (สายสินธุ์), “ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการ จังหวัดสมุทรสงคราม”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔).

^{๘๘} พระมหาปริวัฒน์ จิตวิริโย (กุลนิวัต), “ความคิดเห็นของพระภิกษุที่มีต่อการบริหารจัดการวัดตามหลักธรรมาภิบาล : กรณีศึกษาวัดในเขตอำเภอบางบัวทอง จังหวัดนนทบุรี”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๙๐.

บทบาทของพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์โดยรวมอยู่ในระดับมาก ได้แก่ ด้านการควบคุม และส่งเสริมการรักษาความเรียบร้อยดีงาม ด้านการศาสนศึกษา ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ด้านการสาธารณูปการ และด้านการสาธารณสงเคราะห์ พบว่า มีบทบาทอยู่ในระดับมากทุกด้าน และเมื่อเปรียบเทียบกับบทบาทของพระสังฆาธิการจังหวัดนนทบุรีที่มีจำนวนพรรษา ระดับการศึกษาสายสามัญ การศึกษาทางเปรียญธรรม ประสบการณ์ใน การปฏิบัติหน้าที่ และการสังกัดวัดแต่ละขนาดแตกต่างกัน มีบทบาทต่อการบริหารกิจการคณะสงฆ์ในจังหวัดนนทบุรีไม่แตกต่างกัน^{๔๔}

สรุปได้ว่า บทบาทหน้าที่ในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ให้เป็นไปด้วยความสงบเรียบร้อย ปฏิบัติตามกฎหมายหาเถรสมาคม และถูกต้องตามพระธรรมวินัย พระสังฆาธิการจึงมีบทบาทที่สำคัญยิ่งในการพัฒนาวัด ชุมชน สังคม และประเทศให้มีความเจริญก้าวหน้าในหลักพระสัทธรรมคำสอน และบทบาทของพระสังฆาธิการเกี่ยวกับหลักการบริหารกิจการคณะสงฆ์ตามอำนาจหน้าที่ และภารกิจ ๖ ด้าน คือ ด้านการปกครอง ด้านการศาสนศึกษา ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ด้านสาธารณูปการ และด้านการสาธารณสงเคราะห์

๒.๖.๓ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับวิทยุชุมชน

จากการทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับวิทยุชุมชน ผู้วิจัยได้สืบค้นจากงานวิจัยที่มีผู้ได้ศึกษาค้นคว้า และเรียบเรียงไว้ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

รจนา ไชยนิรันดร์กุล ได้วิจัยเรื่อง “ศึกษาการใช้สื่อวิทยุกระจายเสียงและวิทยุโทรทัศน์ เพื่อสนองตอบความต้องการข่าวสารของนิสิตจุฬาลงกรณ์” ผลการศึกษาพบว่า เวลาในการเปิดรับวิทยุกระจายเสียงของนิสิตกลุ่มตัวอย่าง ในแต่ละวันประมาณ ๑ - ๒ ชั่วโมง ซึ่งเวลาที่ใช้เปิดรับเฉพาะเนื้อ หาข่าวสารประมาณวันละครึ่งชั่วโมง สำหรับช่วงเวลาที่สะดวกในการเปิดรับฟังนั้น คือช่วงเวลาการถ่ายทอดข่าวจากสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยในช่วงเช้าและช่วงค่ำ โดยระบุว่าเปิดรับฟังเฉพาะช่วงการรายงานหัวข้อข่าวสำคัญ นอกจากนี้กลุ่มนิสิตยังนิยมเปิดรับฟังข่าวจากสถานีประเภทรูปแบบข่าวและเพลง ความชื่นชอบที่มีต่อเนื้อ หาข่าวสารและการมองเห็นประโยชน์ของการเปิดรับเนื้อ หาข่าวสารเพื่อสนองตอบความต้องการนั้น จะมีความแตกต่างตามคุณลักษณะ ด้านเพศ สาขาวิชา และบุคลิกภาพ ส่วนลักษณะความสนใจและความชื่นชอบที่นิสิตมีต่อเนื้อ หาข่าวสารประเภทต่างๆ นั้น เกิดจากความคาดหวังเพื่อนำไปใช้ในการตอบสนองความต้องการที่สำคัญ ๓ ประการคือ

^{๔๔} พระครูสังฆรักษ์พศวีร์ อธิปัญโญ (ภวภานันท์), "บทบาทของพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ : กรณีศึกษาพระสังฆาธิการในจังหวัดนนทบุรี", วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐).

๑. สนองตอบความต้องการด้านการตระหนักรู้ (Cognitive needs) เพื่อให้ทันโลกทันเหตุการณ์

๒. สนองตอบความต้องการด้านการสร้างอัตลักษณ์ของตนเอง (Personal identity) เพื่อการพัฒนาตนเองให้เหมาะสมกับสถานภาพและบทบาททางสังคม

๓. สนองตอบความต้องการด้านความบันเทิง (Entertainment) เพื่อความเพลิดเพลินและพักผ่อนหย่อนใจ^{๙๐}

ธรรมรัฐ ศิริเจริญ ได้วิจัยเรื่อง “ศึกษาความคิดเห็นของกลุ่มผู้ฟังที่มีต่อสถานีวิทยุกระจายเสียงองค์การสื่อสารมวลชนแห่งประเทศไทย รายการอีซี่ FM ๑๐๑.๕” ผลการวิจัยพบว่า กลุ่มผู้ฟังเป็นพนักงานในบริษัทเอกชนและเป็นแฟนรายการที่ติดตามฟังเป็นประจำและฟังอย่างต่อเนื่องโดยเน้นฟังบทเพลงเพื่อความบันเทิงและสาระที่เป็นประโยชน์ต่อตัวเอง และมีข้อเสนอแนะดังนี้ ไม่ควรเน้นโฆษณาสินค้ามากเกินไป ไม่ควรตอบรับหรือสื่อสารกับกลุ่มหนึ่งกลุ่มใดโดยเฉพาะเป็นกันเองกับผู้ฟัง ควรพูดเมื่อเพลงจบแล้ว และควรจะมีการอธิบายความหมายของเพลงเพื่อเพิ่มความเข้าใจในเพลงมากขึ้น ไม่ควรนำเสนอสาระที่ยาวเกินไป ควรเป็นเนื้อหาที่ทันสมัย เช่น ข่าวประจำวัน เหตุการณ์น่าสนใจและเนื้อหากการดูแลสุขภาพ สถานที่ท่องเที่ยว ธรรมะและข้อคิดต่างๆ ควรผลิตข่าวต้นชั่วโมงเอง แกะไขสัญญาณให้มีความชัดเจนอย่างสม่ำเสมอ ควรเสนอในวันสุดสัปดาห์ให้ต่างจากวันทำงานและให้มีการสัมภาษณ์ศิลปินนักร้องและผู้ทรงคุณวุฒิด้านดนตรีเพิ่มขึ้น^{๙๑}

ชนิษฐา จิตแสง ได้วิจัยเรื่อง “บทบาทของรายการเรดิโอโนฟร็อบเบลี่ยมต่อการพัฒนาความรู้และทักษะในการใช้ภาษาอังกฤษของผู้ฟัง” ผลการวิจัยพบว่า ผู้ฟังส่วนใหญ่นำความรู้และทักษะในการใช้ภาษาอังกฤษไปใช้ประโยชน์ในระดับปานกลาง และผู้ฟังส่วนใหญ่เลือกที่จะเป็นผู้ฟังเพียงอย่างเดียว เพราะโอกาสในการสื่อสารสองทางกับทางรายการมีจำกัด ดังนั้น รายการควรเพิ่มช่องทางการสื่อสารที่สามารถตอบโต้ได้ทันทีและเพิ่มโอกาสให้ผู้ฟังได้เข้ามามีส่วนร่วมกับทางรายการ

^{๙๐} รจนา ไชยนิรันดร์กุล, “การใช้สื่อวิทยุกระจายเสียงและวิทยุโทรทัศน์เพื่อสนองตอบความต้องการข่าวสารของนิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๒).

^{๙๑} ธรรมรัฐ ศิริเจริญ, *สื่อสารมวลชนแห่งประเทศไทย รายการอีซี่ เอฟเอ็ม ๑๐๑.๕, วิทยานิพนธ์วารสารศาสตรมหาบัณฑิต (การบริหารสื่อสารมวลชน), คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๒).*

ได้มากขึ้นนอกเหนือจากการใช้โทรศัพท์ และควรปรับปรุงเนื้อหาที่น่าสนใจให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้ฟังได้มากขึ้น^{๙๒}

พระศรีอริยะ ปิยสีโล ได้วิจัยเรื่อง “การบริหารและรูปแบบวิทยุกระจายเสียงที่เหมาะสมในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแก่เยาวชนของวิเทศชน วัดสามพราน จังหวัดนครปฐม” ผลการวิจัยพบว่า รายการที่เหมาะสมได้แก่รายการเพลง รายการสนทนาปัญหาเยาวชน และรายการละครที่สอดแทรกธรรมะ คุณธรรม ศีลธรรมและคติเตือนใจ ส่วนผู้จัดรายการนั้นต้องมีภาพลักษณ์ที่ดี มีความประพฤติดีเป็นแบบอย่าง มีมนุษยสัมพันธ์ มีความรู้ในเรื่องธรรมะ ใช้ภาษาถูกต้อง พูดจาไพเราะ พูดชัดเจน มีลีลาการจัดรายการธรรมให้สนุกสนาน มีเนื้อหาที่กะทัดรัด แต่ได้ใจความเปิดโอกาสให้มีการถามตอบปัญหาธรรมอย่างต่อเนื่อง^{๙๓}

รัชนิวรรณ ทรัพย์รุ่งเรือง ได้วิจัยเรื่อง “ความต้องการรูปแบบรายการวิทยุการเกษตร ม.ก. บางเขน : ศึกษาเฉพาะกรณีผู้ฟังที่มีจุดหมายติดต่อเข้ามาในรายการช่วยคิดช่วยทำ” ผลการวิจัยพบว่า รูปแบบรายการวิทยุมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ชื่อรายการช่วยคิดช่วยทำว่าหมายถึงวิธีการนำเสนอเนื้อหาของรายการวิทยุทางการเกษตรของสถานีวิทยุ ม.ก. บางเขน อันประกอบด้วยรูปแบบพูดคุยกับผู้ฟัง รูปแบบการสนทนา รูปแบบสัมภาษณ์ รูปแบบอภิปราย รูปแบบข่าวรูปแบบบรรยายเหตุการณ์ รูปตอบปัญหา รูปแบบบทความวิทยุ^{๙๔}

พระครูสิริรัตนาวุธ, และคณะ ได้วิจัยเรื่อง “แนวการพัฒนาแบบรายการธรรมะทางสถานีวิทยุพระพุทธศาสนา วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช” ผลการวิจัยพบว่า ผู้ฟังที่เป็นคนุหัสส์มากกว่าพระสงฆ์ คิดเป็นร้อยละ ๗๒.๐๐ ผู้รับฟังมีช่วงอายุที่มากที่สุดอยู่ระหว่าง ๓๐ ถึง ๕๐ ปี คิดเป็นร้อยละ ๕๖ มีระดับการศึกษาของผู้รับฟังระดับ ม. ๖ คิดเป็นร้อยละ ๓๒.๐๐ ด้านการดำเนินงานพบว่า โดยแยกเป็นวันที่รับฟังรายการวันพุธมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ ๔๔.๐๐ เวลาที่รับฟังรายการธรรมะเวลาเช้ามากที่สุด คิดเป็นร้อยละ ๕๒.๐๐ เครื่องรับฟังรายการธรรมะใช้เครื่องวิทยุแบบทรานซิสเตอร์ คิดเป็นร้อยละ ๕๘.๐๐ พื้นที่ที่รับฟังรายการธรรมะมากที่สุดคือเขตอำเภอเมือง

^{๙๒} ขนิษฐา จิตแสง, บทบาทของรายการเรดิโอโนฟร็อบเบิ้ลต่อการพัฒนาความรู้และทักษะในการใช้ภาษาอังกฤษของผู้ฟัง, **วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๒).

^{๙๓} พระศรีอริยะ ปิยสีโล, การบริหารและรูปแบบรายการวิทยุกระจายเสียงที่เหมาะสมในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแก่เยาวชนของวิเทศชน วัดสามพราน จังหวัดนครปฐม, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒).

^{๙๔} รัชนิวรรณ ทรัพย์รุ่งเรือง, ความต้องการรูปแบบรายการวิทยุการเกษตร ม.ก.บางเขน : ศึกษาเฉพาะกรณีผู้ฟังที่มีจุดหมายติดต่อเข้ามาในรายการช่วยคิดช่วยทำ, **วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๕๓).

พิษณุโลก คิดเป็นร้อยละ ๙๖.๐๐ รายการสุดท้ายคือ รูปแบบรายการธรรมะที่รับฟัง คือรูปแบบเทศน์ อาณิสสส์ คิดเป็นร้อยละ ๔๗.๐๐^{๔๕}

สุรินทร์ แปลงประสพโชค ได้วิจัยเรื่อง “การทดลองจัดวิทยุกระจายเสียงชุมชนสำหรับชุมชนในเขตชานเมือง จังหวัดจันทบุรี” ผลการวิจัยพบว่า การดำเนินการวิทยุชุมชนสอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่น อีกทั้งเมื่อชาวบ้านมีประสบการณ์กับรูปแบบวิทยุชุมชนมากขึ้น ก็สามารถเข้ามามีส่วนร่วมทั้งในฐานะผู้รับสารและผู้ส่งสารได้และมีความเป็นไปได้ที่จะใช้วิทยุกระจายเสียงเป็นศูนย์กลางของการพัฒนาชุมชน ในส่วนของคณะกรรมการวิทยุชุมชนซึ่งเป็นหัวใจหลักของการดำเนินการ ปรากฏว่าในระยะแรกๆ ของการดำเนินการมีปัญหาอยู่บ้าง เพราะเป็นเรื่องแปลกใหม่แต่เมื่อมีประสบการณ์แล้ว ปัญหาต่าง ๆ ก็จะคลี่คลายไป อย่างไรก็ตาม เนื่องจากการดำเนินการนั้นเป็นเพียงโครงการทดลองคณะทำงานที่เข้ามาร่วมดำเนินการเป็นเพียงอาสาสมัครแต่ถ้าหากดำเนินการอย่างแท้จริงแล้วอาจต้องมีการทบทวนใหม่นอกจากนี้รายการยังได้รับความนิยมจากผู้ฟังมากขึ้น โดยเห็นได้จากจำนวนผู้ฟังรายการมีเพิ่มมากขึ้น ผู้ฟังเปลี่ยนจากการฟังเพลงมาฟังรายการวิทยุและมีลักษณะการสื่อสารแบบสองทาง เช่น การติดต่อเข้ามายังรายการก็มีจำนวนเพิ่มมากขึ้นตลอดเวลา อีกทั้งยังมีความพึงพอใจต่อรายการดังกล่าวเนื่องจากได้รับประโยชน์และต้องการจะให้ดำเนินงานต่อไป^{๔๖}

นามนต์ พรหมเปี่ยม ได้วิจัยเรื่อง “เศรษฐศาสตร์การเมืองของวิทยุกระจายระบบเอฟ.เอ็ม. ในกรุงเทพมหานคร” ผลการวิจัยพบว่า สถานีวิทยุชุมชนในรูปแบบที่กระจายตัวอยู่ ตามชุมชนต่างๆ ทั้ง ๔ สถานี มีการดำเนินงานที่แตกต่างกัน สามารถแบ่งออกเป็น ๔ รูปแบบ สถานีวิทยุชุมชนในรูปแบบที่กระจายตัวอยู่ ตามชุมชนต่างๆ ทั้ง ๔ สถานี มีการดำเนินงานที่แตกต่างกัน สามารถแบ่งออกเป็น ๔ รูปแบบ ประกอบด้วย ๑) ศูนย์การเรียนรู้วิทยุชุมชนต้นน้ำอยู่ ภายใต้รูปแบบการบริหารวัดการบริหารรูปแบบของกลุ่ม เครือข่ายพระราชรัฏฐ์ ที่ปฏิบัติตามแนวคิดวิทยุชุมชนของกลุ่มประชาสังคมซึ่งทำให้วิทยุชุมชน เป็นของชุมชนอย่างแท้จริง ๒) ศูนย์การเรียนรู้วิทยุชุมชนคนบ้านแท่น ภายใต้รูปแบบการบริหารวัดการแบบราชการ เนื่องจากการมีการบริหารงานโดยองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านแท่น ๓) จุดปฏิบัติการเตรียมความพร้อมวิทยุชุมชนคนภูเขียว ภายใต้รูปแบบการบริหารวัดการแบบธุรกิจ ที่มีการแสวงหารายได้จากการโฆษณาเป็นหลัก ๔) จุดปฏิบัติการเตรียมความพร้อมวิทยุ ชุมชน

^{๔๕} พระครูสิริรัตนาวตฺร, และคณะ, แนวการพัฒนารูปแบบรายการธรรมะทางสถานีวิทยุพระพุทธศาสนา วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช, รายงานการวิจัย, (สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒).

^{๔๖} สุรินทร์ แปลงประสพโชค, “การทดลองจัดวิทยุกระจายเสียงชุมชน สำหรับชุมชนในเขตชานเมือง จังหวัดจันทบุรี”, วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๒).

คนรักถิ่น ภายใต้รูปแบบการบริหารวัดการแบบธุรกิจการเมือง ที่มีการแสวงหา ผลประโยชน์จากการโฆษณาและผลประโยชน์ทางการเมืองอย่างชัดเจน^{๙๗}

สุธิตา อภิโชคเจริญชัย ได้วิจัยเรื่อง “การบริหารจัดการสถานีวิทยุชุมชน เกาะเกร็ด” ผลการวิจัยพบว่า รูปแบบและเนื้อหารายการของสถานีวิทยุชุมชนเกาะเกร็ดอยู่ภายใต้การกำหนดโดยที่ประชุมคณะกรรมการภายใต้กรอบนโยบายของกรมประชาสัมพันธ์ ทางสถานีไม่มี การกำหนดเนื้อหาในบทวิทยุแบบตายตัวจะให้แนวทางในการนำเสนอเนื้อหากับผู้ดำเนินรายการและเป็นเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับชุมชน แหล่งข้อมูลของสถานีวิทยุชุมชนเกาะเกร็ด มาจาก คนในชุมชน และหน่วยงานรัฐ เนื้อหารายการบันเทิงปรากฏสูงสุด คิดเป็น ๕๑% และรูปแบบ รายการ เพลงและพูดคุยปรากฏสูงสุด คิดเป็น ๕๙% ผลจากการสำรวจพบว่า ผู้ฟังวิทยุชุมชน เกาะเกร็ดมีจำนวน ๖๗% ได้รับประโยชน์ในระดับมาก ประโยชน์ที่ได้รับมากที่สุดคือ วิทยุชุมชน ทำให้ไม่เหงา ระดับการมีส่วนร่วมของผู้ฟังโดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง โดยมีส่วนร่วมในระดับ การเป็นผู้ฟังมากที่สุด^{๙๘}

อราริ วิสตรชาติ ได้วิจัยเรื่อง “การจัดการผังรายการของสถานีวิทยุ สถาบันการศึกษา” ผลการวิจัยพบว่า สถานีวิทยุมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ มีการจัดการผังรายการสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ดั้งเดิมที่ตั้งไว้ ปัจจัยที่มีอิทธิพลสำคัญต่อการจัดการผังรายการของ สถานีวิทยุ ม.ก.คือ วัตถุประสงค์ของสถานี ซึ่งเป็นปัจจัยภายใน และผู้อุปถัมภ์รายการ ซึ่งเป็น ปัจจัยภายนอก ในขณะที่ สถานีวิทยุมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มีการจัดการผังรายการ สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ดั้งเดิมที่ตั้งไว้เช่นกัน ปัจจัยที่มีอิทธิพลสำคัญต่อการจัดการผังรายการ ของสถานีวิทยุมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ คือ วัตถุประสงค์ของสถานี และงบประมาณ ซึ่งเป็น ปัจจัยภายในสถานี^{๙๙}

พระครูรัตนกิจจารักษ์ ได้วิจัยเรื่อง “ประสิทธิผลการดำเนินการของสถานีวิทยุกระจายเสียงพระพุทธศาสนา” ผลการวิจัยพบว่า

๑. ระดับผลการดำเนินงานของสถานีวิทยุกระจายเสียงพระพุทธศาสนาแห่งชาติประจำ จังหวัดพระนครศรีอยุธยาในภาพรวมอยู่ในระดับมาก พบว่า ๑) ด้านประเมินรายการสถานีวิทยุกระจายเสียงพระพุทธศาสนา F M ๑๐๕.๗๕ MHZ วัดโคก อยู่ในระดับมากที่สุด ๒) ด้านคุณภาพทางเทคนิคโดยรวม อยู่ในระดับมาก

^{๙๗} นามนต พรหมเปี่ยม, “เศรษฐกิจการเมืองของวิทยุกระจายระบบเอฟ.เอ็ม.ในกรุงเทพมหานคร”, **วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๒).

^{๙๘} สุธิตา อภิโชคเจริญชัย, “การบริหารจัดการสถานีวิทยุชุมชนเกาะเกร็ด”, **วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๒).

^{๙๙} อราริ วิสตรชาติ, “การจัดการผังรายการของสถานีวิทยุสถาบันการศึกษา”, **วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต**, คณะนิเทศศาสตร์, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๑).

๒. ผลการเปรียบเทียบระดับประสิทธิผลการดำเนินงานของสถานีวิทยุกระจายเสียง พระพุทธศาสนาแห่งชาติ ประจำจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ตามความคิดเห็นของผู้ฟังรายการจำแนกตามสถานภาพส่วนบุคคล พบว่า ผู้ฟังที่มีสถานภาพส่วนบุคคลต่างกันจะมีระดับผลการดำเนินงานของสถานีวิทยุกระจายเสียงพระพุทธศาสนาแห่งชาติประจำจังหวัดพระนครศรีอยุธยาแตกต่างกัน พบว่า ผู้ฟังรายการที่มีเพศ ระดับการศึกษา ที่อยู่ปัจจุบันต่างกันมีระดับผลการดำเนินงานทางสถานีวิทยุกระจายเสียงพระพุทธศาสนาแห่งชาติประจำจังหวัดพระนครศรีอยุธยาไม่ต่างกัน ซึ่งไม่เป็นตามสมมติฐานที่ตั้งไว้ ส่วนอาชีพ ผู้ฟังรายการที่มีอาชีพอายุต่างกันมีระดับผลการดำเนินงานของทางสถานีวิทยุกระจายเสียงพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ประจำจังหวัดพระนครศรีอยุธยา แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .๐๑

๓. ปัญหาและอุปสรรคของสถานีวิทยุกระจายเสียงพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ประจำจังหวัดพระนครศรีอยุธยา พบว่า ๑) ด้านการรับฟังรายการวิทยุ ปัญหา คือ คลื่นไม่ชัด โฆษณา มากเกินไป มีการโฆษณาสินค้าที่ไม่เหมาะสมกับเวลาและรายการธรรมะน้อยเกินไป ข้อเสนอแนะควรปรับปรุงเรื่องระบบส่งสัญญาณให้ชัดขึ้น แทรกโฆษณาในช่วงระยะเวลาให้น้อยลงมีรายการด้านธรรมะมากขึ้น ๒) ด้านรายการที่ชื่นชอบ ปัญหา คือ เวลารับชมน้อยเกินไป เพลงที่ใช้เปิดไม่มีหลากหลาย ควรมีการแจ้ผังรายการด้วย ๓) ด้านความเข้าใจทางพระพุทธศาสนา ปัญหา คือ ผู้ดำเนินรายการควรใช้ภาษาไทยให้ถูกต้อง นำเสนอเกี่ยวกับการฝึกปฏิบัติธรรมน้อยเกินไป ข้อเสนอแนะ ควรเน้นหลักธรรมพื้นฐานๆ เข้าใจง่าย ควรมีการตอบปัญหาออกอากาศหรือมีเวลาตอบส่วนตัว ถ้าผู้ใดมีปัญหาที่ยากปรึกษาและควรนำเสนอเกี่ยวกับการฝึกปฏิบัติธรรมทางรายการวิทยุ^{๑๐๐}

วิชาญ จุลศิริ, ได้วิจัยเรื่อง “การบริหารวิทยุชุมชนเพื่อความมั่นคงของรัฐ” ผลการวิจัยพบว่า วิทยุชุมชนตั้งขึ้นตั้งแต่ปลายพุทธศักราช ๒๕๔๓ ตามมาตรา ๔๐ แห่งรัฐธรรมนูญราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๔๐ ที่กำหนดไว้ว่าคลื่นความถี่ไม่ควรกำหนดผูกขาดประชาชนควรเข้าถึงสื่อและประชาชนควรเป็นเจ้าของสื่อได้ เพื่อประโยชน์ของชุมชนและของชาติโดยจัดให้มีคณะกรรมการบริหารสื่อด้านนี้เป็นการเฉพาะ ส่วนการบริหารสถานีวิทยุชุมชน เนื่องจากว่าในระยะเวลาที่วิจัยนี้ นโยบายวิทยุชุมชนยังมีการปรับปรุงแก้ไขเพื่อให้ได้รูปแบบที่เหมาะสมอยู่ผู้วิจัยจึงได้กำหนดกรอบการบริหารตามหลัก Posdpcorb คือการวางแผน การจัดองค์การ การจัดคนเข้าทำงาน การประสานงาน การรายงานและการจัดงบประมาณ เป็นแนวทางวิจัยและพบว่า สถานีวิทยุชุมชนมีการบริหารตามแนวทางของ Posdpcorb และที่เพิ่มเข้ามาคือการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามี

^{๑๐๐} พระครูรัตนกิจจารักษ์, “ประสิทธิผลการดำเนินงานของสถานีวิทยุกระจายเสียงพระพุทธศาสนาแห่งชาติประจำจังหวัดพระนครศรีอยุธยา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕).

ส่วนร่วมในหลายกิจกรรม สัมกับเป็นวิทยุชุมชนของชุมชนและเพื่อประชาชน การบริหารแบบให้ประชาชนมีส่วนร่วม ช่วยให้วิทยุชุมชนมีบทบาท หน้าที่ส่งเสริมความมั่นคงของชุมชนและของรัฐคือ ประชาชาติมั่นคง ประชาชนมั่นคงและชุมชนแข็งแรง^{๑๐๑}

ธนพล หิรัญบุณยะ ได้วิจัยเรื่อง “บทบาทวิทยุกระจายเสียงเพื่อความมั่นคงของชาติ” ผลการวิจัยพบว่า แนวทางการพัฒนาต้องปรับแนวคิดใหม่ให้เกิดประโยชน์แก่ผู้บริโภคสื่อเป็นหลัก ปรับโครงสร้างและการบริหารเชิงกลยุทธ์ให้กับกิจการวิทยุกระจายเสียงของกองทัพ โดยเน้นพัฒนาคนเทคโนโลยีและรูปแบบที่รายการหลากหลาย ขยายฐานเนื้อหา จัดตั้งมวลชนและสถานีชุมชน การมีส่วนร่วมและการส่งเสริมกองทุนสนับสนุน สำหรับข้อเสนอแนะ ได้แก่ การปรับโครงสร้างและการบริหาร การแปรรูปของกองทัพบางส่วนเป็นธุรกิจให้สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงและอื่นๆ โดยทุกข้อเสนอแนะคู่ควรสำหรับการศึกษาในอนาคตทั้งนี้ เป็นเพราะว่าสื่อวิทยุชุมชนต้องมีการปรับตัว เพื่อให้เกิดการสร้างความมั่นคงให้แก่ประเทศได้หัวใจสำคัญของวิทยุชุมชนอยู่ที่พันธกิจสำคัญ ได้แก่ การระดมการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนมาร่วมดำเนินการของวิทยุชุมชนอย่างเป็นระบบแท้จริง ทั้งการร่วมบริหารจัดการ กำหนดนโยบายและแผนการผลิตรายการและร่วมดำเนินการด้านอื่นๆ อีกทั้งจำเป็นต้องมีช่องทางต่อเชื่อม เพื่อสร้างความร่วมมือกับฝ่ายต่างๆ ในชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหา หรือพัฒนาชุมชนโดยไม่มีฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดเป็นผู้ครอบงำ ตลอดจนการเพิ่มขีดความสามารถการทำหน้าที่ทั้งในฐานะที่เป็นสื่อมวลชน พึ่งเป็นศูนย์กลางข้อมูลข่าวสารและกิจกรรมสู่ชุมชนอย่างครอบคลุมรอบด้าน ทั้งเชิงกายภาพและเนื้อหาที่เป็นประโยชน์ต่อคนในชุมชน ตลอดจนดำเนินการตามกรอบของกฎหมายและธรรมเนียมปฏิบัติของชุมชน อย่างไรก็ตาม แม้วิทยุชุมชนยังไม่สามารถพัฒนาตนเองในการปฏิบัติตามพันธกิจสำคัญต่างๆ ครบถ้วน ก็มีได้หมายความว่าวิทยุชุมชนอ่อนแอ แต่วิทยุชุมชนเป็นสถาบันแห่งการเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชน ดังนั้น ทุกฝ่ายจึงพึงร่วมกันเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่วิทยุชุมชนเป็นสำคัญ^{๑๐๒}

ผศ.ลำยอง สำเร็จดี และ พระครูสิริรัตนาวุวัตร, ผศ. ดร. ได้วิจัยเรื่อง “การศึกษาพฤติกรรม การฟังวิทยุพระพุทธรูปศาสนาวินิจฉัยสงฆ์พุทธชินราชของพระสงฆ์และประชาชน” ผลการวิจัยพบว่า พฤติกรรมจากการตอบแบบสอบถามเชิงปริมาณเพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลด้านประชากรศาสตร์ของผู้รับฟัง ข้อมูลเชิงพฤติกรรมศาสตร์ของผู้รับฟังอันได้แก่ความถี่ และรูปแบบการจัดรายการที่ผู้ฟังต้องการ แสดงให้เห็นว่า ผู้ฟังส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง ช่วงอายุที่ฟังมากที่สุด คือ ๑๘-๒๔ ปี ส่วนใหญ่มีการศึกษาระดับปริญญาตรีหรือต่ำกว่า มีรายได้ต่ำกว่า ๑๕,๐๐๐ บาทต่อปี และส่วนใหญ่เป็น

^{๑๐๑}วิชาญ จุลหิรัญ, “การบริหารวิทยุชุมชนเพื่อความมั่นคงของรัฐ”, วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตร ดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์, ๒๕๕๔).

^{๑๐๒}ธนพล หิรัญบุณยะ, “บทบาทวิทยุกระจายเสียงเพื่อความมั่นคงของชาติ”, วิทยานิพนธ์วารสาร ศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๒).

เจ้าของกิจการหรือพนักงานเอกชนที่รับฟังวิทยุ ความถี่ที่รับฟัง คือ ๑-๕ วันต่อสัปดาห์ โดยฟัง ๓-๖ ชั่วโมงต่อวัน เวลาที่นิยมฟังคือตั้งแต่ ๘.๓๐-๒๑.๐๐ น. และปัจจัยที่ทำให้ตัดสินใจในการรับฟังสถานี ๓ อันดับแรก คือ การมีผู้ดำเนินรายการที่เหมาะสม ความชัดเจนของสัญญาณ และมีเรื่องราวบันเทิงที่ทันสมัยและเปิดเพลงใหม่ๆ รูปแบบของรายการที่ผู้ฟังนิยมและเลือกรับฟัง ๓ อันดับแรก คือ รายการที่ผสมผสานสาระและบันเทิงแต่เน้นบันเทิงมากกว่า รายการที่เน้นรายการบันเทิง เพลง และรายการสนทนาการ และผสมผสานสาระและบันเทิงโดยให้ความสำคัญเท่าๆ กัน จะเห็นได้ว่า ผลการวิจัยที่ได้นั้นแสดงให้เห็นว่ารูปแบบการจัดรายการในปัจจุบันของวิทยุสงฆ์นั้นยังไม่สอดคล้องกับพฤติกรรมการฟังของผู้ฟังมากนัก^{๑๐๓}

พระมหาปิตต์ จิตวโส (สุพรรณไสว) ได้วิจัยเรื่อง “บทบาทพระสังฆาธิการในการบริหารจัดการวิทยุพระพุทธศาสนาในอำเภอศรีประจันต์ จังหวัดสุพรรณบุรี” ผลการวิจัยพบว่า

๑. ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่คือ ผู้มีอายุ ๔๑-๕๐ ปี จำนวน ๗๙ รูป คิดเป็นร้อยละ ๔๖.๗๔ มีพรรษา ๑๖ - ๒๐ พรรษา จำนวน ๗๕ รูป คิดเป็นร้อยละ ๔๔.๓๗ มีการศึกษาต่ำกว่าปริญญาตรีจำนวน ๘๘ รูป คิดเป็นร้อยละ ๕๒.๐๘ มีการศึกษานักธรรมชั้นเอก จำนวน ๙๓ คน คิดเป็นร้อยละ ๕๕.๐๒ และไม่มีวุฒิเปรียญธรรม จำนวน ๘๐ รูป คิดเป็นร้อยละ ๔๗.๓๕

๒. ความคิดเห็นของบทบาทพระสังฆาธิการในการบริหารจัดการวิทยุพระพุทธศาสนาในอำเภอศรีประจันต์ จังหวัดสุพรรณบุรีโดยภาพรวมอยู่ในระดับมากมีค่าเฉลี่ย ๓.๙๒ เมื่อพิจารณารายละเอียดแต่ละด้านพบว่า บทบาทพระสังฆาธิการในการบริหารจัดการวิทยุพระพุทธศาสนา อยู่ในระดับมากทุกด้านตามลำดับ คือ ด้านอาคารสถานที่ ด้านการจัดผังรายการ ด้านการจัดให้มีนักจัดรายการ

๓. การเปรียบเทียบคุณภาพการความคิดเห็นของพระสังฆาธิการที่มีต่อบทบาทในการบริหารจัดการวิทยุพระพุทธศาสนา ในอำเภอศรีประจันต์ จังหวัดสุพรรณบุรีจำแนกตาม อายุ พรรษา วุฒิการศึกษาทางโลก วุฒิการศึกษาทางธรรมไม่แตกต่างกัน ส่วนพระสังฆาธิการที่มีวุฒิการศึกษาบาลีต่างกัน มีความคิดเห็นแตกต่างกัน

^{๑๐๓} ล้ายอง สำเร็จดี และพระครูสิริรัตนาวตฺร, ผศ.ดร., “การศึกษาพฤติกรรมกรฟังวิทยุพระพุทธศาสนาวิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราชของพระสงฆ์และประชาชน”, รายงานการวิจัย, (สถาบันวิจัยวิจัยพุทธศาสตร์ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑).

๔. ปัญหา อุปสรรคเกี่ยวกับบทบาทพระสังฆาธิการในการบริหารจัดการวิทยุพระพุทธศาสนา ในอำเภอศรีประจันต์ จังหวัดสุพรรณบุรี มีดังนี้ งบประมาณไม่เพียงพอต่อการสร้างอาคารสถานที่อย่างเหมาะสม ปัญหาอาคารสถานที่จัดตั้งในวัดห่างไกลจากความเจริญทำให้ข่าวสารล่าช้า และชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการอาคารสถานที่น้อยไป^{๑๐๔}

พระครูสันติธรรมภาณี (บุญชัย สุนติกโร) ที่ได้ทำการวิจัยเรื่อง “บทบาทพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดราชบุรี” จากผลการวิจัยพบว่า พระสังฆาธิการที่มีการปฏิบัติหน้าที่ต่างกัน มีบทบาทในการบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดราชบุรี โดยภาพรวม มีความแตกต่างกัน ซึ่งเป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้^{๑๐๕}

^{๑๐๔} พระมหาปภิตต์ จิตฺตโส (สุพรรณใส), “บทบาทพระสังฆาธิการในการบริหารจัดการวิทยุพระพุทธศาสนาในอำเภอศรีประจันต์ จังหวัดสุพรรณบุรี”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (การจัดการเชิงพุทธ), (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.).

^{๑๐๕} พระครูสันติธรรมภาณี (บุญชัย สุนติกโร), “บทบาทพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดราชบุรี”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.).

ตารางที่ ๒.๑๓ สรุปการสังเคราะห์งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ลำดับ	ชื่อเรื่อง	ชื่อผู้แต่ง/ หน่วยงาน	พ.ศ.	ประเภท งานวิจัย	ผลการวิจัย
๑	ความคิดเห็นของ พุทธศาสนิกชนต่อ การบริหารวัดปากน้ำ ภาษีเจริญ กรุงเทพฯ มหานคร	พระครูปลัดทรงศักดิ์ กนตวิโร (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหา จุฬาลงกรณราช วิทยาลัย)	๒๕๕๒	ปริมาณ/ คุณภาพ	พบว่า ด้านการปกครอง ด้านการศาสนศึกษา ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ด้านการเผยแผ่ พระพุทธศาสนา ด้าน การสาธารณูปการ และ ด้านการสาธารณ สงเคราะห์ พบว่า ใน ภาพรวมอยู่ในระดับมาก
๒	บทบาทของพระสงฆ์ ในการพัฒนาสังคม ศึกษาเฉพาะกรณี : พระพิศาลธรรมพาที (พระอาจารย์พยอม กลยาโณ)	พระมหาปัญญา สุขสงค์ (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกริก)	๒๕๔๑	คุณภาพ	พบว่า มีกิจกรรมที่ส่งเสริม วัฒนธรรม ตลอดจนการ บูรณปฏิสังขรณ์ต่างๆ เป็นแหล่งการศึกษา ค้นคว้าของประชาชน ทั่วไป ทำให้ประชาชนใน สังคมได้รับบริการและใช้ ประโยชน์ได้สะดวกรวดเร็ว
๓	บทบาทพระสงฆ์ในการ นำหลักธรรมมาใช้ทำ กิจกรรมงานพัฒนา ชุมชนเพื่อการลด ละ เลิก อบายมุข วัดโนน เมือง ตำบลโนนเมือง อำเภอเมือง จังหวัด นครราชสีมา	พระมหาวิเชียร ชาญณรงค์ (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย ธรรมศาสตร์)	๒๕๔๗	คุณภาพ	พบว่า พระสงฆ์มีบทบาท ในการเป็นผู้นำชุมชน ด้วยการกระตุ้นปลุก จิตสำนึกนำเทคนิควิธีการ ในการเข้าถึงชุมชน การ สื่อสารกับชุมชนผ่านการ เทศนา บรรยาย ป้าย ข้อความสื่อด้วยหลักธรรม การส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม

(ต่อ) ตารางที่ ๒.๑๓

ลำดับ	ชื่อเรื่อง	ชื่อผู้แต่ง/ หน่วยงาน	พ.ศ.	ประเภท งานวิจัย	ผลการวิจัย
๔	ประสิทธิภาพการ บริหารกิจการ คณะ สงฆ์ในอำเภอเขาย้อย จังหวัดเพชรบุรี	พระครูวินัยธร สมชาย สุริชาโน (อยู่สำราญ) (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหา จุฬาลงกรณราช วิทยาลัย)	๒๕๕๔	ปริมาณ/ คุณภาพ	พบว่า สถานภาพส่วน บุคคลด้านวุฒิการศึกษา เปรียญธรรม มีผลทำให้ ความคิดเห็นของ พระสงฆ์ที่มีต่อ ประสิทธิภาพการบริหาร กิจการคณะสงฆ์ แตกต่างกัน อย่างมี นัยสำคัญทางสถิติที่ ระดับ ๐.๐๕
๕	ความเห็นของ พระสงฆ์ต่อการ บริหารและอบรม ความรู้พระสงฆ์ในเขต อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี	พระครูวิรุฬห์พัฒน์ กิจ (วัลลภ สิริธโน) (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยอิส เทิร์นเอเชีย)	๒๕๕๐	ปริมาณ/ คุณภาพ	พบว่า คณะสงฆ์ระดับ ผู้บริหารควรจัดการ ฝึกอบรมหลักสูตรต่าง ๆ ที่เหมาะสม เพื่อพัฒนา ศักยภาพบุคลากรสงฆ์ เพิ่มขึ้นเป็นกำลังในการ พัฒนาคณะสงฆ์และ พระพุทธศาสนาต่อไป
๖	ประสิทธิภาพการ บริหารงาน คณะสงฆ์ อำเภอป่า ซาง จังหวัดลำพูน	พระมหากมล ขนติธ โร (โปร่งใจ) (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย เชียงใหม่)	๒๕๕๐	ปริมาณ/ คุณภาพ	พบว่า พระสงฆ์ส่วนใหญ่ ในเขตอำเภอป่าซางมี ประสิทธิภาพในการ บริหารงานอยู่ในระดับ ปานกลางคือมีความ เข้าใจในพระราชบัญญัติ คณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. ๒๕๓๕

(ต่อ) ตารางที่ ๒.๑๓

ลำดับ	ชื่อเรื่อง	ชื่อผู้แต่ง/ หน่วยงาน	พ.ศ.	ประเภท งานวิจัย	ผลการวิจัย
๗	บทบาทพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดพังงา	พระมหามณเฑียร วรรณโม (ซ้ายเกลี้ยง) (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)	๒๕๕๒	ปริมาณ/ คุณภาพ	พบว่า พระสังฆาธิการที่มีอายุและจำนวนพรรษาต่างกัน มีบทบาทในการบริหารกิจการคณะสงฆ์แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕ ส่วนพระสังฆาธิการที่มีตำแหน่ง วุฒิทางการศึกษาสายสามัญ วุฒิทางการศึกษาทางธรรม และวุฒิทางการศึกษาทางเปรียญธรรมต่างกัน มีบทบาทในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ไม่แตกต่างกัน
๘	การบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดบุรีรัมย์	พระชนดล นาคสุวณ โณ (นาคพิพัฒน์) (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)	๒๕๕๑	ปริมาณ/ คุณภาพ	พบว่า พระสังฆาธิการในจังหวัดบุรีรัมย์ มีบทบาทในการบริหารกิจการคณะสงฆ์โดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง
๙	ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม	พระมหานพพล กนต์สีโล (สายสินธุ์) (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)	๒๕๕๔	ปริมาณ/ คุณภาพ	พบว่า ประชาชนที่มีอายุต่างกัน มีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม โดยภาพรวมแตกต่างกัน

(ต่อ) ตารางที่ ๒.๑๓

ลำดับ	ชื่อเรื่อง	ชื่อผู้แต่ง/ หน่วยงาน	พ.ศ.	ประเภท งานวิจัย	ผลการวิจัย
๑๐	ความคิดเห็นของ พระภิกษุที่มีต่อการ บริหารจัดการวัด ตามหลักธรรมาภิ บาล : กรณีศึกษาวัด ในเขตอำเภอบางบัว ทอง จังหวัดนนทบุรี	พระมหาปริวัฒน์ จิตวิริโย (กุลนิวัต) (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหา จุฬาลงกรณราช วิทยาลัย)	๒๕๕๒	ปริมาณ/ คุณภาพ	พบว่า พระภิกษุที่มีวุฒิ การศึกษาแผนกธรรม ต่างกันมีความคิดเห็น ต่อการบริหารจัดการวัด ตามหลักธรรมาภิบาล โดยรวมไม่แตกต่างกัน
๑๑	บทบาทของพระ สังฆาธิการใน การบริหารกิจการ คณะสงฆ์ กรณี ศึกษาพระสังฆา ธิการในจังหวัด นนทบุรี	พระครูสังฆรักษ์ พศวีร์ ธีรปณโณ (ย้ายเกลี้ยง) (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหา จุฬาลงกรณราช วิทยาลัย)	๒๕๕๐	ปริมาณ/ คุณภาพ	พบว่า บทบาทของพระ สังฆาธิการจังหวัด นนทบุรีที่มีจำนวน พรรษา ระดับการศึกษา การศึกษาทางเปรียญ ธรรม ประสบการณ์ใน การปฏิบัติหน้าที่ และ การสังกัดวัดแต่ละขนาด แตกต่างกันมีบทบาทต่อ การบริหารกิจการคณะ สงฆ์ไม่แตกต่างกัน
๑๒	ศึกษาความคิดเห็น ของกลุ่มผู้ฟังที่มีต่อ สถานีวิทยุ กระจาย เสียง องค์การ สื่อสารมวลชนแห่ง ประเทศไทย รายการไอซี่ FM ๑๐๑.๕	ธรรมรัฐ ศิริเจริญ (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย ธรรมศาสตร์)	๒๕๕๒	ปริมาณ/ คุณภาพ	พบว่า กลุ่มผู้ฟังเป็น พนักงานในบริษัท เอกชนและเป็นแฟน รายการที่ติดตามฟังเป็น ประจำและฟังอย่าง ต่อเนื่องโดยเน้นฟังบท เพลงเพื่อความบันเทิง และสาระที่เป็นประโยชน์ ต่อตัวเอง

(ต่อ) ตารางที่ ๒.๑๓

ลำดับ	ชื่อเรื่อง	ชื่อผู้แต่ง/ หน่วยงาน	พ.ศ.	ประเภท งานวิจัย	ผลการวิจัย
๑๓	ศึกษาการใช้สื่อ วิทยุกระจายเสียงและ วิทยุโทรทัศน์เพื่อ สนองตอบความ ต้องการข่าวสารของ นิสิตจุฬาลงกรณ์	รจนา ไชยนิรันดร์กุล (บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย)	๒๕๕๒	คุณภาพ	พบว่า ๑. สนองตอบ ความต้องการด้านการ ตระหนักรู้ (Cognitive needs) เพื่อให้ทันโลก ทันเหตุการณ์ ๒. สนองความต้องการ ด้านการสร้างอัตลักษณ์ ของตนเอง (Personal identity) เพื่อการพัฒนา ตนเองให้เหมาะสมกับ สถานภาพและบทบาท ทางสังคม ๓. สนองตอบความ ต้องการด้านความบันเทิง (Entertainment) เพื่อ ความเพลิดเพลินและ พักผ่อนหย่อนใจ
๑๔	บทบาทของรายการ เรดิโอโนฟร็อบเบิ้ล ต่อการพัฒนา ความรู้และทักษะใน การใช้ภาษาอังกฤษ ของผู้ฟัง	ชนิษฐา จิตแสง (บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย)	๒๕๕๒	ปริมาณ/ คุณภาพ	พบว่า ผู้ฟังส่วนใหญ่นำ ความรู้และทักษะในการ ใช้ภาษาอังกฤษไปใช้ ประโยชน์ในระดับปาน กลาง และผู้ฟังส่วนใหญ่ เลือกที่จะเป็นผู้ฟังเพียง อย่างเดียว เพราะโอกาส ในการสื่อสารสองทางกับ ทางรายการมีจำกัด

(ต่อ) ตารางที่ ๒.๑๓

ลำดับ	ชื่อเรื่อง	ชื่อผู้แต่ง/ หน่วยงาน	พ.ศ.	ประเภท งานวิจัย	ผลการวิจัย
๑๕	การบริหารและ รูปแบบวิทยุ กระจาย เสียงที่เหมาะสมใน การเผยแพร่ พระพุทธศาสนาแก่ เยาวชนของวิฑูชม ชน วัดสามพราน จังหวัดนครปฐม	พระศรีอริยะ ปียสโล (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหา จุฬาลงกรณราช วิทยาลัย)	๒๕๕๒	คุณภาพ	พบว่า รายการที่ เหมาะสมได้แก่รายการ เพลง รายการสนทนา ปัญหาเยาวชน และ รายการละครที่ สอดแทรกธรรมะ คุณธรรม ศีลธรรมและ คติเตือนใจ ส่วนผู้จัด รายการนั้นต้องมี ภาพลักษณ์ที่ดี มีความ ประพฤติดีเป็นแบบอย่าง มีมนุษยสัมพันธ์ มี ความรู้ดีในเรื่องธรรมะ
๑๖	ความต้องการรูปแบบ รายการวิทยุ การเกษตร ม.ก. บางเขน : ศึกษา เฉพาะกรณีผู้ฟังที่มี จุดหมายติดต่อเข้ามา ในรายการช่วยคิดช่วย ทำ	รัชนิวรรณ ทรัพย์ รุ่งเรือง (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย เกษตรศาสตร์)	๒๕๔๓	คุณภาพ	พบว่า รูปแบบรายการ วิทยุ มหาวิทยาลัย เกษตรศาสตร์ ชื่อ รายการช่วยคิดช่วยทำ หมายถึงวิธีการ การ นำเสนอเนื้อหาของ รายการวิทยุทางการ เกษตรของสถานีวิทยุ ม.ก. บางเขน อัน ประกอบด้วย รูปแบบ พูดคุยกับผู้ฟัง รูปแบบ การสนทนา รูปแบบ สัมภาษณ์ รูปแบบ อภิปราย รูปแบบข่าว

(ต่อ) ตารางที่ ๒.๑๓

ลำดับ	ชื่อเรื่อง	ชื่อผู้แต่ง/ หน่วยงาน	พ.ศ.	ประเภท งานวิจัย	ผลการวิจัย
๑๗	แนว การ พัฒนา รูปแบบรายการ ธรรมะทางสถานีวิทยุ พระพุทธศาสนา วิทยาลัยสงฆ์พุทธชิน ราช	พระครูสิริรัตนานุ วัตร (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหา จุฬาลงกรณราช วิทยาลัย)	๒๕๕๒	ปริมาณ/ คุณภาพ	พบว่า ผู้ฟังที่เป็นคฤหัสถ์ มากกว่าพระสงฆ์ คิดเป็น ร้อยละ ๗๒.๐๐ ผู้รับฟัง มีช่วงอายุที่มากที่สุดอยู่ ระหว่าง ๓๐ ถึง ๕๐ ปี คิดเป็นร้อยละ ๕๖ มี ระดับการศึกษาของผู้รับ ฟังระดับ ม. ๖ คิดเป็น ร้อยละ ๓๒.๐๐ ด้านการ ดำเนินงาน พบว่า โดย แยกเป็นวันที่รับฟัง รายการวันพุธมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ ๔๔.๐๐ เวลาที่รับฟังรายการ ธรรมะเวลาเช้ามากที่สุด คิดเป็นร้อยละ ๕๒.๐๐
๑๘	การทดลองจัด วิทยุกระจายเสียง ชุมชนสำหรับชุมชน ในเขตชนเมือง จังหวัดจันทบุรี	สุรินทร์ แพลง ประสพโชค (บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย)	๒๕๕๒	คุณภาพ	พบว่า การดำเนินการ วิทยุชุมชนสอดคล้องกับ ความต้องการของ ท้องถิ่น อีกทั้งเมื่อ ชาวบ้านมีประสบการณ์ กับรูปแบบวิทยุชุมชน มากขึ้น ก็สามารถเข้ามา มีส่วนร่วมทั้งในฐานะ ผู้รับสารและผู้ส่งสารได้

(ต่อ) ตารางที่ ๒.๑๓

ลำดับ	ชื่อเรื่อง	ชื่อผู้แต่ง/ หน่วยงาน	พ.ศ.	ประเภท งานวิจัย	ผลการวิจัย
๑๙	เศรษฐศาสตร์ การเมืองของวิทยุ กระจายระบบเอฟ. เอ็ม.ในกรุงเทพมหานคร	นามนต์ พรหมเปี่ยม (บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย)	๒๕๕๒	คุณภาพ	พบว่า สถานีวิทยุชุมชน ในรูปแบบที่กระจายตัว อยู่ตามชุมชนต่างๆ ทั้ง ๔ สถานี มีการ ดำเนินงานที่แตกต่างกัน สามารถแบ่งออกเป็น ๔ รูปแบบ ประกอบด้วย ๑) รูปแบบของกลุ่ม เครือข่ายพระราชรัฐ ๒) รูปแบบราชการ ๓) รูปแบบธุรกิจ ที่มีการ แสวงหารายได้จากการ โฆษณาเป็นหลัก ๔) รูปแบบธุรกิจการเมือง
๒๐	การบริหารจัดการ สถานีวิทยุชุมชน เกาะเกร็ด	สุริดา อภิโชคเจริญ ชัย (บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย)	๒๕๕๒	ปริมาณ/ คุณภาพ	พบว่า สถานีวิทยุชุมชน เกาะเกร็ด มาจาก คนใน ชุมชน และหน่วยงานรัฐ เนื้อหารายการบันเทิง ปรากฏสูงสุด คิดเป็น ๕๑% และรูปแบบ รายการ เพลงและพูดคุย ปรากฏสูงสุด คิดเป็น ๕๙% ผลจากการสำรวจ พบว่า ผู้ฟังวิทยุชุมชน เกาะเกร็ดมีจำนวน ๖๗% ได้รับประโยชน์ใน ระดับมาก

(ต่อ) ตารางที่ ๒.๑๓

ลำดับ	ชื่อเรื่อง	ชื่อผู้แต่ง/ หน่วยงาน	พ.ศ.	ประเภท งานวิจัย	ผลการวิจัย
๒๑	การจัดการผังรายการ ของ สถานีวิทยุ สถาบันการศึกษา พบว่า สถานีวิทยุ มหาวิทยาลัยเกษตรศ าสตร์	อรรวิ วิสรรคชาติ (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย ธรรมศาสตร์)	๒๕๕๑	คุณภาพ	พบว่า สถานีวิทยุ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มีการจัดการผังรายการ สอดคล้องกับวัตถุ ประสงค์ดั้งเดิมที่ตั้งไว้ เช่นกัน ปัจจัยที่มี อิทธิพลสำคัญต่อการ จัดการผังรายการ ของ สถานีวิทยุมหาวิทยาลัย ธรรมศาสตร์ คือวัตถุ ประสงค์ของสถานี และ งบประมาณ ซึ่งเป็น ปัจจัยภายในสถานี
๒๒	ประสิทธิผลการดา เนินการของสถานี วิทยุกระจายเสียง พระพุทธศาสนา	พระครูรัตนกิจจา รักษ์ (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหา จุฬาลงกรณราช วิทยาลัย)	๒๕๕๕	ปริมาณ/ คุณภาพ	พบว่า ระดับผลการ ดำเนินงานของสถานี วิทยุกระจายเสียง พระพุทธศาสนาแห่งชาติ ประจำจังหวัดพระนคร ศรี อยุธยาในภาพรวมอยู่ใน ระดับมาก พบว่า ๑) ด้าน ประเมินรายการสถานี วิทยุกระจายเสียง พระพุทธศาสนา FM ๑๐๕.๗๕ MHz วัดโคก อยู่ ในระดับมากที่สุด ๒) ด้าน คุณภาพทางเทคนิค โดยรวม อยู่ในระดับมาก

(ต่อ) ตารางที่ ๒.๑๓

ลำดับ	ชื่อเรื่อง	ชื่อผู้แต่ง/ หน่วยงาน	พ.ศ.	ประเภท งานวิจัย	ผลการวิจัย
๒๓	การบริหารวิทยุชุมชน เพื่อความมั่นคงของ รัฐ	ชาญ จุลหิรัญ (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราช ภัฏวไลยอลงกรณ์)	๒๕๕๔	คุณภาพ	พบว่า สถานีวิทยุชุมชนมี การบริหารตามแนวทาง ของ Posdpcorb และที่ เพิ่มเข้ามาคือการเปิด โอกาสให้ประชาชนเข้า มามีส่วนร่วมในหลาย กิจกรรม สมกับเป็นวิทยุ ชุมชนของชุมชน
๒๔	บทบาทวิทยุกระจาย เสียงเพื่อความมั่นคง ของชาติ	ธนพล หิรัญบุรณะ (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย ธรรมศาสตร์)	๒๕๕๒	คุณภาพ	พบว่า แนวทางการพัฒนา ต้องปรับแนวคิดใหม่ให้ เกิดประโยชน์แก่ผู้บริโภค สื่อ เป็นหลัก ปรับ โครงสร้างและการบริหาร เชิงกลยุทธ์ให้กับกิจการ วิทยุกระจายเสียงของ กองทัพ โดยเน้นพัฒนาคน เทคโนโลยีและรูปแบบ รายการ
๒๕	การศึกษาพฤติกรรม การฟังวิทยุพระพุท ศาสนาวิทยาลัยสงฆ์ พุทธชินราชของ พระสงฆ์และ ประชาชน	ผศ.ลำยอง สำเร็จดี และ พระครูสิริรัตน นุวัตร, ผศ.ดร., (สถาบันวิจัยพุทธ ศาสตร์ มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราช วิทยาลัย)	๒๕๕๑	ปริมาณ/ คุณภาพ	พบว่า ปัจจัยที่ทำให้ ตัดสินใจในการรับฟัง สถานี คือ การมีผู้ดำเนิน รายการที่เหมาะสม ความ บันเทิงที่ทันสมัยและเปิด เพลงใหม่ๆ ในปัจจุบันของ วิทยุสงฆ์ นั้น ยังไม่ สอดคล้องกับพฤติกรรม การฟังของผู้ฟังมากนัก

(ต่อ) ตารางที่ ๒.๑๓

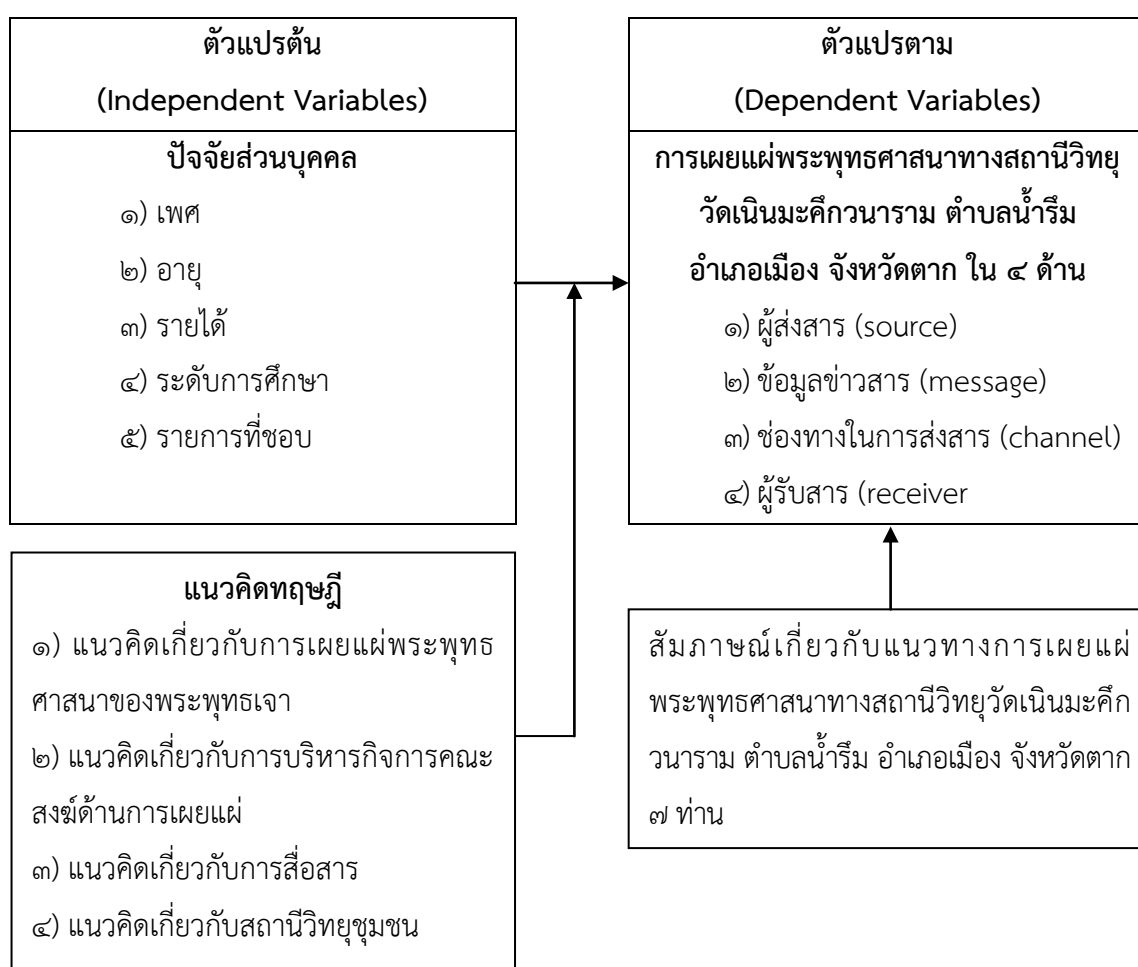
ลำดับ	ชื่อเรื่อง	ชื่อผู้แต่ง/ หน่วยงาน	พ.ศ.	ประเภท งานวิจัย	ผลการวิจัย
๒๖	บทบาทพระสังฆาธิการในการบริหารจัดการวิทยุพระพุทธศาสนาในอำเภอศรีประจันต์ จังหวัดสุพรรณบุรี	พระมหาปภิตต์ จิตวโส (สุพรรณไสว) (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)	๒๕๕๕	ปริมาณ/ คุณภาพ	พบว่า บทบาทพระสังฆาธิการในการบริหารจัดการวิทยุพระพุทธศาสนาในอำเภอศรีประจันต์ จังหวัดสุพรรณบุรีโดยภาพรวมอยู่ในระดับมากมีค่าเฉลี่ย ๓.๙๒ เมื่อพิจารณารายละเอียดแต่ละด้านพบว่า บทบาทพระสังฆาธิการในการบริหารจัดการวิทยุพระพุทธศาสนาอยู่ในระดับมากทุกด้าน
๒๗	บทบาทพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ จังหวัดราชบุรี	พระครูสันติธรรม ภาริต (บุญชัย สนิติกโร) (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)	๒๕๕๔	ปริมาณ/ คุณภาพ	พบว่า พระสังฆาธิการที่มีการปฏิบัติหน้าที่ต่างกัน มีบทบาทในการบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดราชบุรี โดยภาพรวม มีความแตกต่างกัน ซึ่งเป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้

๒.๗ กรอบแนวคิดการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยมุ่งศึกษาเรื่อง“การเผยแผ่พระพุทธศาสนาทางสถานีวิทยุชุมชนวัดเนินมะคึกวนาราม ตำบลน้ำร้อน อำเภอมือง จังหวัดตาก”จากการทบทวนแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยกำหนดกรอบแนวคิดการวิจัย (Conceptual Framework) ประกอบด้วยตัวแปรต้น (Independent Variables) และตัวแปรตาม (Dependent Variables) ดังนี้

ตัวแปรต้น (Independent Variables) คือ ข้อมูลปัจจัยส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถาม ได้แก่ เพศ อายุ รายได้ ระดับการศึกษา และรายการที่ชอบ

ตัวแปรตาม (Dependent Variables) คือการเผยแผ่พระพุทธศาสนาทางสถานีวิทยุชุมชนวัดเนินมะคึกวนาราม ตำบลน้ำร้อน อำเภอมือง จังหวัดตากโดยผู้วิจัยสังเคราะห์จากแนวคิด ทฤษฎี เดวิด เค.เบอร์โล (David K.Berlo) ซึ่งแบ่งออกเป็น ๔ ด้าน คือ ๑) ด้านผู้ส่ง (source) ๒) ด้านข้อมูลข่าวสาร (message) ๓) ด้านช่องทางในการส่ง (channel) ๔) ด้านผู้รับ (receiver)

แผนภาพที่ ๒.๕ แสดงกรอบแนวคิดการวิจัย